

IKÄÄNTYVÄT MAAHANMUUTTAJAT
VANHUSTYÖN TULEVAISUUDEN HAASTEENA
SUOMESSA

HELI MOISALA

Tampereen yliopisto

Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos

Sosiaalityön pro gradu -tutkielma

Maaliskuu 2008

Tampereen yliopisto
Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityönlaitos

MOISALA HELI: Ikääntyvät maahanmuuttajat vanhustyön tulevaisuuden haasteena Suomessa

Pro gradu –tutkielma, s. 88.

Sosiaalityö

Maaliskuu 2008

Tässä pro gradu-tutkielmassa visioin ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmän tulevaisuuden skenaarioita vuonna 2013. Vuonna 2006 Suomessa oli 7234 yli 65-vuotiasta ulkomaan kansalaista. Ikääntyvien maahanmuuttajien määrä on siis toistaiseksi vähäinen, mutta heidän määränsä lisääntyy väestön ikääntyessä. Heidän joukkonsa on kuitenkin heterogeeninen: inkerin paluumuuttajan palvelutarve on hyvin erilainen verrattuna afgaanivanhukseen. Palvelukokonaisuudet tulisikin rakentaa asiakaskohtaisia tarpeita vastaaviksi.

Tutkimuksessani luon tulevaisuustaulukkomenetelmän avulla ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmän ihanne- ja uhkaskenaariot vuonna 2013. Tulevaisuutta ennakkoin kahden erilaisen aineiston perusteella. Ensinnäkin tarkastelen ajankohtaisen yhteiskunnallisen kirjallisuuden avulla ikääntyville maahanmuuttajille palveluja tuottavien julkisen sektorin, yksityisen sektorin, kolmannen sektorin sekä informaalin sektorin tuottamien palvelujen ominaispiirteitä sekä niiden taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia ideologioita. Kirjallisuudesta löytyvistä tulevaisuussignaaleista hahmotelen kunkin sektorin mahdollista tulevaisuutta. Toiseksi kartoitan ikääntyvien maahanmuuttajien nykyisiä olosuhteita Suomessa heidän omien kokemustensa ja toiveidensa avulla. Vastauksia etsin kolmesta eri haastattelututkimuksesta. Tarkastelen ikääntyvien maahanmuuttajien olosuhteita viiden eri ulottuvuuden perusteella: asuminen ja arki, kielen ja kulttuurin merkitys, sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö, integraatio ja tulevaisuuden näkymät.

Tutkimustulosten perusteella ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvointi näyttäisi olevan riippuvaista hyvinvointivaltion turvaamasta avusta ja etuuksista. Ikääntyvien maahanmuuttajien omissa toiveissa korostuu informaali hoiva. Perhekeskeisyyttä ja toivetta omien lasten antamasta kotihoidosta voitaisiinkin tukea järjestelmällisesti esimerkiksi subjektiivisen omaishoidontuen avulla. Tulosten perusteella myöskään yksityisen ja järjestösektorin roolia julkisen sektorin palvelujen täydentäjänä ei voi kiistää: Yksityinen sektori tuottaa hyvinvointia asiakaslähtöisillä palveluilla ja järjestösektori taas voi tarjota vertaistukea sekä helposti tarjolla olevan areenan aktiiviseen integraatioon. Onnistuneen palveluketjun rakenteet ovat jo osittain olemassa, mutta niiden kokoaminen kullekin maahanmuuttajalle sopivaksi palveluketjuksi näyttää edelleen olevan sattumanvaraista. Palveluketjujen rakentamiseen ja sen toimijoiden yhteistyön ja yhteydenpidon koordinointiin tulisi kiinnittää erityistä huomiota, sekä turvata niiden toteutuminen esimerkiksi kuntien vanhuspoliittisissa strategioissa.

Asiasanat: maahanmuuttaja, integraatio, kotoutuminen, ikääntyminen, vanhus, hyvinvointivaltio, vanhuspolitiikka, tulevaisuudentutkimus

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	1
2 IKÄÄNTYVÄT MAAHANMUUTTAJAT	3
2.1 Monenlaisia maahanmuuttajia	3
2.2 Moninaiset vanhuuskäsitykset	6
2.3 Maahanmuuttajan integraatio	8
2.4 Ikääntyvän maahanmuuttajan erityisyys	14
3 TULEVAISUUDEN ENNAKOINTI	20
4 TUTKIMUSASETELMA	30
4.1 Tutkimustehtävä	30
4.2 Aineisto ja analyysi	30
5 PALVELUJEN NYKYTILA	33
5.1 Palveluntuottajat ja niiden toimintaideologiat	33
5.1.1 Julkiset palvelut ja hyvinvointivaltio	35
5.1.2 Yksityiset palvelut ja uusliberalismi	38
5.1.3 Järjestöt ja kansalaisyhteiskunta	42
5.1.4 Informaalisektori ja sosiaaliset verkostot	45
5.2 Ikääntyvien maahanmuuttajien omia kokemuksia	47
6 IKÄÄNTYVÄT MAAHANMUUTTAJAT VUONNA 2013	56
6.1 Tulevaisuuskuvia	56
6.1.1 A. Hyvinvointivaltio	59
6.1.2 B. Uusliberalismi	61
6.1.3 C. Kansalaisyhteiskunta	64
6.1.4 D. Informaalit sosiaaliset verkostot	66
6.2 Kaksi skenaariota	68
6.2.1 Ihanneskenaario	68
6.2.2 Uhkaskenaario	73
7 POHDINTAA	76
LÄHTEET	80

TAULUKOT

Taulukko 1. Maahanmuuttajavanhustenhuollon tulevaisuuskuvia vuonna 2013, s. 58

1 JOHDANTO

Ikääntyvät maahanmuuttajat tulkitsevat maailmaa pitkällä elämäkokemuksellaan, joka on osittain heidän oman kulttuurinsa värittämää, mutta osittain myös uuden kulttuurin värittämää. Nämä erityiset kahden kulttuurin silmälasit ovat kehittyneet kullekin ikääntyvälle maahanmuuttajalle keskenään hyvin erilaisten kulttuurien, elämäntarinoiden ja kokemusten tuloksena. Ikääntyvien maahanmuuttajien ryhmään kuuluu siis hyvin erilaisia ihmisiä. Ikääntyvien maahanmuuttajien huolto kuuluu kuitenkin yleisen vanhustenhuollon piiriin, joka on alun perin laadittu vastaamaan kantaväestön vanhusten palvelutarpeisiin. Ikääntyvien maahanmuuttajien palvelutarpeet voivat kuitenkin olla hyvin erilaisia kuin suomalaisten vanhusten. Haluankin tutkimuksessani selvittää sitä, millaista mahdollisimman hyvä maahanmuuttajien vanhustenhuolto olisi, ja miten se voitaisiin tulevaisuudessa toteuttaa. Mielestäni tehtävä on myös eettisesti tärkeä, sillä ikääntyvien maahanmuuttajien omat mahdollisuudet vaikuttaa olosuhteisiinsa voivat usein jo heikon kielitaidon vuoksi olla vähäiset. Tällä ryhmällä ei välttämättä ole edes omaisia äänitorvena, mikäli omat voimat palvelujen hankkimiseksi ehtyvät.

Tutkimukseni tarkoitus on siis selvittää, millaista ihanteellinen vanhustenhuolto olisi ikääntyvien maahanmuuttajien näkökulmasta, ja miten se voitaisiin toteuttaa. Ikääntyvillä maahanmuuttajilla tarkoitan tässä tutkimuksessa yli 65-vuotiaita maahanmuuttajia, jotka siis kuuluvat ikänsä vuoksi vanhustenhuollon palvelujen piiriin. Maahanmuuttajalla tarkoitan kaikkia ulkomailta Suomeen muuttaneita henkilöitä maahantuloosuudesta riippumatta. Tutkimukseni tavoitteena on laatia ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmää kuvaavat kaksi ääripään skenaariota vuonna 2013. Ensimmäinen skenaario kertoo tavoitellusta palvelujärjestelmän ihanneltilasta, ja toinen pelätystä uhkatilasta. Skenaariot rakennan ensin laatimistani neljästä erillisestä vanhustenhuollon palveluntuottajia kuvaavasta tulevaisuuskuvasta. Tulevaisuuskuvien avulla pyrin hahmottamaan kunkin palveluntuottajan tulevaisuuden mahdollisuudet ja uhat.

Ennakoin tutkimuksessani ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmän tulevaisuutta kahden eri tyyppisen aineiston perusteella. Ensiksi tarkastelen ajankohtaisesta yhteiskunnallisesta kirjallisuudesta ikääntyville maahanmuuttajille palveluja tuottavien neljän eri tahon, julkisen sektorin, yksityisen sektorin, kolmannen sektorin

sekä sosiaalisten verkostojen toiminnan ydintä, eli kunkin sektorin tuottamien palvelujen ominaispiirteitä ja niiden taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia ideologioita sekä tulevaisuuteen viittaavia vihjeitä niiden mahdollisista tulevaisuuksista. Toiseksi kartoitan ikääntyvien maahanmuuttajien nykyisiä olosuhteita Suomessa heidän omien kokemustensa ja toiveidensa avulla. Etsin vastauksia kolmesta eri haastattelututkimuksesta. Sosiaalityön alaan liittyväksi tutkimukseni liittää se, että tutkimuksessani selvittän juuri sitä, mikä asiakkaan näkökulmasta on tulevaisuudessa tarpeellista ja toivottavaa. Tutkimuksessani parhaita asiantuntijoita ovat siis ikääntyneet maahanmuuttajat itse.

Tutkimukseni yhteiskunnallinen relevanssi laajenee ikääntyviä maahanmuuttajia koskevasta palvelujärjestelmän ennakkoinnista myös suomalaisten ikääntyneiden määrällisesti kasvaneeseen ja laadullisesti muuttuneeseen hoidon tarpeeseen. Heidän palveluistaan vastaavat samat neljä sektoria kuin maahanmuuttajavanhustenkin. Suomalaisten vanhusten sijasta valitsin kuitenkin tutkimuskohteekseni maahanmuuttajavanhukset, sillä vaikka suomalaistenkin vanhusten joukko on varsin kirjavaa, on ikääntyvien maahanmuuttajien ryhmä vielä heterogeenisempi. Tämän seikan vuoksi ikääntyvien maahanmuuttajien palveluketjujen tulee olla kullekin ikääntyvälle henkilökohtaisesti laadittuja. Tutkimuksessani tarkastelen kuitenkin ikääntyviä maahanmuuttajia ryhmänä, enkä siis keskity tunnistamaan eri kulttuuritaustoista tulevien vanhusten tarpeiden kulttuurisia erityispiirteitä.

Tutkimukseni kohdevuodeksi valitsin vuoden 2013, jolloin myös suomalaisen kantaväestön suurin ikäluokka, vuonna 1948 syntyneet, jäävät eläkkeelle. Tämä asettaa hyvinvointivaltiomme merkittävän haasteen eteen: tämä niin sanottu ”eläkepommi” vaatii vanhustenhoillon palvelujärjestelmältä, ja pohjimmiltaan koko yhteiskunnaltamme, merkittävää uudelleenjärjestelyä ja resursointia. Hoivan järjestämiseen historiallisesti suurimmalle ikääntyvien joukolle tarvitaan niin innovaatioita kuin aineellisia-kin asioita. Tämän tärkeän tehtävän ohessa on kuitenkin muistettava myös ikääntyvien joukossa olevat marginaaliset ryhmät, jotka eivät ehkä kantaväestön vanhusten lailla osaa vaatia itselleen heidän tarpeitaan paremmin vastaavia palveluja.

2 IKÄÄNTYVÄT MAAHANMUUTTAJAT

2.1 Monenlaisia maahanmuuttajia

Suomessa oli vuonna 2006 7234 yli 65-vuotiaasta ulkomaan kansalaista. Ulkomaan kansalaisista Venäjän tai entisen Neuvostoliiton kansalaisia oli 2260. Toiseksi eniten oli Ruotsin kansalaisia, joita oli 1834. Kolmanneksi suurin ryhmä olivat virolaiset, joita oli 1092. (Tilastokeskus, 2006.) Suomeen on tullut yli 65-vuotiaita maahanmuuttajia myös Yhdysvalloista, Saksasta ja Kanadasta, sekä pienempiä ryhmiä entisestä Jugoslaviasta, Norjasta, Irakista, Iranista, Iso-Britanniasta, Vietnamista ja Somaliasta. Eniten ikääntyneitä ulkomaalaisia asuu suurissa kaupungeissa Helsingissä, Turussa, Espoossa, Vantaalla, Tampereella, Lahdessa Jyväskylässä, Maarianhaminassa ja Hämeenlinnassa. (Kuusi 2001, 24.) Ikääntyviä maahanmuuttajia on saapunut Suomeen kiintiöpakolaisina, pakolaisten perheen yhdistämisen tai perhesiteiden perusteella. Myös turvapaikanhakijoiden joukossa on ollut muutamia ikäihmisiä. Ikääntyvien maahanmuuttajien joukossa on myös henkilöitä, jotka ovat aikanaan muuttaneet maahan avioliiton, työn tai opiskelun vuoksi, ja jotka ovat vuosien maassa oleskelun jälkeen saavuttamassa eläkeiän. (Takala 2004, 3.)

Maahanmuuttaja on uudissana, joka on otettu käyttöön hiljattain korvaamaan käsitteen siirtolainen, joka nykyisessä merkityksessään viittaa työperäiseen maahanmuuttoon. Maahanmuuttaja on tätä laajempi yleiskäsite, jolla kuvataan kaikkia maahan muuttaneita henkilöitä. (Martikainen & Sintonen & Pitkänen 2006, 25.) Maahanmuuttajat voidaan jakaa kahteen ryhmään maahantulosyyn perusteella. Pakolaisuuteen perustuen maahan tulevat pakolaiset, kiintiöpakolaiset ja turvapaikanhakijat. Vapaaehtoisesta maahanmuutosta taas puhutaan siirtolaisten, siirtotyöntekijöiden ja paluumuuttajien kohdalla. (Pentikäinen 2005, 19.) Perheen yhdistämällä maahan tulevan maahanmuuton syyt voivat taas liittyä molempiin edellä mainittuihin. (Vihantola 2003, 5.)

Käsite pakolainen määritellään Yhdistyneiden Kansakuntien pakolaisten oikeusasemaa koskevassa yleissopimuksessa. Sen mukaan ”pakolainen on henkilö, joka on kotimaansa ulkopuolella, ja jolla on perusteltua aihetta pelätä joutuvansa kotimaassaan vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden, tiettyyn yhteiskunnalliseen ryh-

mään kuulumisen tai poliittisen mielipiteen johdosta, ja joka oleskelee kotimaansa ulkopuolella ja on kykenemätön tai sellaisen pelon johdosta haluton turvautumaan sanotun maan suojaan; tai olematta minkään maan kansalainen oleskelee entisen pysyvän asuinmaansa ulkopuolella ja edellä mainittujen seikkojen tähden kykenemätön tai sanotun pelon vuoksi haluton palaamaan sinne”. Kuitenkaan esimerkiksi sota, luonnonkatastrofi, rotusyrjintä tai köyhyys eivät ole YK:n määritelmän mukaisia pakolaisasemaan johtavia syitä. (Pentikäinen 2005, 19.)

Pakolaisiksi kutsutaan Suomessa yleensä myös henkilöitä, jotka ovat saaneet jäädä maahan suojelun tarpeen vuoksi tai humanitäarisistä syistä. Kiintiöpakolainen on henkilö, jolla on YK:n pakolaisasian päävaltuutetun viraston eli UNHCR:n myöntämä pakolaisen asema ja jolle on myönnetty maahantulolupa vuosittain valtion tulo- ja menoarvion yhteydessä päätettävän pakolaiskiintiön puitteissa. (Pentikäinen 2005, 21.) Kiintiöpakolaiset sijoitetaan suoraan koteihinsa sellaiseen kuntaan, joka on päättänyt vastaanottaa pakolaisia. Sisäasiainministeriön yhteydessä toimiva ulkomaalaisvirasto myöntää kiintiöpakolaisille oleskeluluvan. (Vihantola 2003, 5.)

Pakolaisten asema määritellään pakolaispolitiikassa ja lainsäädännössä. Ne määrittelevät pakolaisia koskevat ratkaisut esimerkiksi statusten, oleskelulupien ja perheenyhdistämisasioiden osalta. Joten vaikka pakolaisuuteen vaikuttavat erilaiset kansainväliset, esimerkiksi Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimus, niin kuitenkin maan oma kansallinen lainsäädäntö, maahanmuuttopolitiikka ja statukset määrittelevät pakolaisen aseman ja asiakkuuden eri hallinnonaloilla sekä hänen oikeutensa ja velvollisuutensa uudessa maassa. (Pentikäinen 2005, 18.)

Maahanmuuttajan sosiaalisia suhteita pyritään tukemaan perheenyhdistämishojelman avulla. Sen perusteella maahan voi tulla jo Suomessa olevien pakolaisten ja heihin rinnastettavien henkilöiden, paluumuuttajien sekä Suomessa pysyvästi asuvien ulkomaalaisten perheenjäsenet. Täysi-ikäinen voi saada maahan aviopuolionsa ja ala-ikäiset, naimattomat sisaruksensa. (Vihantola 2003, 5.) Hallinnollisesti katsoen perheenyhdistämisellä Suomeen tulevat ovat erityisryhmä pakolaisuuden statuksen alla. Perheeksi käsitetään ydinperhe eli äiti, isä ja alaikäiset naimattomat sisarukset. Perheenyhdistämisellä Suomeen tulevat perheenjäsenet saavat oikeudellisesti pakolaisen aseman. Poikkeuksellisesti oleskelulupa voidaan myöntää myös muille lä-

hiomaisille, kuten iäkkäille vanhemmille tai naimattomille sisaruksille. (Pentikäinen 2005, 19.)

Suomalaisessa maahanmuuttajakeskustelussa tuli ajankohtaiseksi 1990-luvun alussa määritellä uusi kategoria, kun keskustelu inkeriläisistä paluumuuttajista alkoi. Tämän jälkeen sellaisille entisen Neuvostoliiton kansalaisille, jotka pystyvät asiakirjoin osoittamaan suomalaisen syntyperänsä voitiin myöntää oleskelulupia Suomeen. (Huttunen 2002, 212). Paluumuuttajaksi määritellään henkilö, joka on Neuvostoliitosta, Venäjältä tai Virosta maahanmuuttoluvan saanut entinen Neuvostoliiton kansalainen, mutta kansallisuudeltaan suomalainen. Paluumuutto perustuu inkerinsuomalaisten mahdollisuuteen palata 1700-luvulla Inkerinmaalle muuttaneiden esi-isänsä kotimaahan. Käsitettä käytetään myös 1960- ja 1970-luvuilla Ruotsiin muuttaneista, jotka ovat eri syistä palaamassa kotimaahansa. Ruotsista palaavista henkilöistä voidaan käyttää myös käsitettä takaisinmuuttajat. (Pentikäinen 2005, 22.) Paluumuuttaja on siis henkilö, jolla on suomalaiset sukujuuret tai joka on aikaisemmin ollut Suomen kansalainen (Martikainen ym. 2006, 26).

Oleennaista on myös huomata, että käsitteet maahanmuuttaja ja ulkomaalainen ovat osittain päällekkäisiä. Ulkomaalaiseksi voidaan kutsua henkilöä, joka ei ole Suomen kansalainen. Ulkomaalainen voi siis olla jonkin toisen maan kansalainen tai kansalaisuutta vailla oleva, esimerkiksi turisti, liikemies, tai pitkäaikaisessa tarkoituksessa maahan muuttanut henkilö, esimerkiksi siirtolainen, pakolainen tai turvapaikanhakija. (Vihantola 2003, 6; Martikainen ym. 2006, 26.) Turvapaikanhakija on henkilö, joka pyytää suojaa ja oleskeluoikeutta vieraasta maasta. Turvapaikanhakijan pakolaisuus todetaan vasta hakemukseen annetulla päätöksellä, joten turvapaikan hakija on ennen päätöstä ilman oleskelulupaa ja virallista statusta. Turvapaikanhakijat majoitetaan yleensä anomuksen käsittelyn ajaksi vastaanottoasemille ja vastaanottokeskukseen. Turvapaikkahakemusten käsittely vaihtelee muutamasta viikosta muutamaan vuoteen. (Pentikäinen 2005, 19-21.)

Tutkimuksessani tarkoitan siis ikäänäntyvällä maahanmuuttajalla kaikkia Suomessa oleskelevia 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä heidän statuksestaan riippumatta. Tähän ryhmään kuuluvat siis niin maahan vapaaehtoisesti muuttaneet henkilöt kuin henkilöt, jotka ovat joutuneet muuttamaan pois kotimaastaan siellä vallitsevien olosuhteiden

johdosta. Päätin siis tarkastella tutkimuksessani koko ikääntyvien maahanmuuttajien ryhmää, sillä eri maahantulositystä riippumatta he kaikki joutuvat kohtaamaan uudessa kotimaassa sekä ikääntymiseen että integraation liittyviä haasteita.

2.2 Moninaiset vanhuskäsitteet

Ikä ja ikääntyminen määritellään eri tavoin eri kulttuureissa. Myös samassa kulttuurissa, eri sukupolvien välillä voi olla eroja määrittelyissä. Käsitteet ikääntymisestä vaihtelee myös aikakausittain ja yhteiskunnallisista tapahtumista johtuen. Länsimaisessa kulttuurissa ikääntyminen saa usein negatiivisen leiman – siihen liitetään usein muistamattomuus ja toimintakyvyn heikkeneminen. Joissakin kulttuureissa taas vanhusta pidetään suuressa arvossa, ja vanhuus on tällöin merkki pitkästä sekä merkittävästä elämäkokemuksesta ja viisaudesta. Ikääntyminen ja kronologinen ikä ovatkin paitsi vastaajan oman iän mukaisesti määrittäneitä, myös kulttuurisesti sitoutuneita. (Sankari & Jyrkämä 2001.)

Maahanmuuttajien ikääntymistä tarkasteltaessa tarkastelijan on olennaista tunnistaa omat kulttuuriset "silmälasinsa". Tämä on välttämätöntä, jotta olisi mahdollista ymmärtää kuinka eri tavalla sama asia toisessa kulttuurissa koetaan. Esimerkiksi pakistanilaisnainen voi kertoa olevansa ikääntynyt jo 40-vuotiaana. Ikääntyminen on yleensä yhteydessä kussakin maassa olevaan keskimääräiseen eliniänodotteeseen. (Takala 2004, 9). Myös sota ja raskas elämä, esimerkiksi pakolaisuus, vaikuttavat ikääntymiskäsityksiin. Ikääntymiseen voi liittyä vahvasti myös lapsenlapsen syntyminen, hetki jolloin ihminen saa uuden roolin kun hänestä tulee isoäiti tai isoisä. Se, kuinka tämä näkyy ulospäin, on kulttuurikysymys. Esimerkiksi irakilaisnainen voi viestittää isoäitiyttään pukeutumalla tietyllä tavalla. (Mt.)

Kronologisella iällä tarkoitetaan elinajan pituutta, joka on kulunut vuosina ihmisen syntymästä tarkasteluhetkeen. Tarkastelutavan heikkous on kuitenkin se, että kronologinen ikä ei kerro ihmisen todellisesta kunnosta: toinen 70-vuotias elää elämäänsä Espanjan aurinkorannalla nautiskellen, ja toinen taas kotikunnan terveyskeskuksen vuodeosastolla maaten. Ikääntymistä voidaankin tarkastella myös biologisesta, psykologisesta ja sosiaalisesta näkökulmasta. Biologisella iällä viitataan ihmisen fysiologisiin muutoksiin, esimerkiksi hiusten harmaantumiseen tai lihasten ja luiden heikke-

nemiseen. Psykologinen ikä taas liittyy psykologisen kehityksen eri vaiheisiin, ja sen arviointi voi perustua psykomotoriseen tai aistien toimintaan, kognitiivisiin taitoihin, persoonallisuuden piirteisiin tai käyttäytymiseen. Sosiaalinen ikä liittyy osittain myös kronologiseen ikään. Sosiaalinen ikä määrittyy ihmisten välisessä toiminnassa, eli siinä miten eri ikäryhmät ovat vuorovaikutuksessa keskenään. Sosiaalinen ikä on siis sosiaalisesti konstruoitunut, ja siten se määrittelee myös vanhuksen käyttäytymiselle hyväksytyt sosiaaliset normit. Siten se vaikuttaa sekä siihen, miten ikääntyvä itse toimii yhteiskunnassa, että siihen miten muut tulkitsevat hänen käyttäytymistään. (Närvänen 2004, 67.) Kronologisin perustein vanhus määritellään siis 65 vuotta täyttäneeksi henkilöksi. Tuolloin ihminen saavuttaa eläkeiän ja pääsee vanhuspolitiikan mukaisten palvelujen piiriin. (Sankari & Jyrkämä 2001, 279-282.)

Vanhenemisen yhteiskuntatieteellisestä tutkimuksesta puhutaan sosiaaligerontologiana, joka on yksi yleisen vanhuustieteen, gerontologian, osa-alue. Sosiaaligerontologian yksi keskeinen alue on sosiologinen tai sosiaalipsykologinen vanhenemistutkimus, joissa tutkitaan vanhenemisen sosiaalisuutta ja yhteiskunnallisuutta, eli sosiaalista vanhuutta suhteessa biologiseen ja psyykkiseen vanhenemiseen. (Mt., 273-279.) Ihmisen eläminen ja ikääntyminen liittyvät siis aina sosiaaliseen kontekstiin, sillä ihminen on osa yhteiskunnan kulttuurista ja sosiaalista järjestelmää. Lisäksi on huomion arvoista, että myös ikääntyvä on oman toimintansa subjekti, joka voi halutessaan toimia vastoin hänellä asetettuja käyttäytymisodotuksia. (Mt.) Vanhenemistä ei siis voi tarkastella sosiaalisesta kontekstista irrallisena ilmiönä. Vanhenemistä määrittävät oleellisesti esimerkiksi sukupolvien väliset suhteet ja eri elämänvaiheiden merkitykset ihmisen elämässä, eli suhteet muihin ihmisiin ja historiallisiin tapahtumiin. Tästä seuraa, että ikääntyvä usein käyttäytyy tietyllä tavalla ja muut tulkitsevat hänen käyttäytymistään tietyllä tavalla. (Närvänen 2004, 65-68.)

Ikääntymiseen liittyvissä uskomuksissa ja kirjallisuudessa yliarvioidaan ikääntymiseen liittyviä vaikeuksia ja ongelmia kovin usein. Tästä seuraa ikääntymisen tulkitseminen voimakkaasti terveyden ja toimintakyvyn heikkenemisen kaudeksi. Toisaalta voidaan todeta, että ikäihmisiin liitetyt uskomukset ovat myös keskenään ristiriitaisia, sisältäen sekä myönteisiä että kielteisiä piirteitä. Gerontologisessa tutkimuksessa, jossa psykologisen käsitteistön avulla selitetään ikästereotypioita, on taustalla oletus, että ikääntyvillä ihmisillä on ryhmänä negatiivinen status. Kuitenkin yksittäisiä ikään-

tyviä arvioidaan positiivisesti. Ajatuksen pohjalla on arvioijan tietoisuus ikästereotyyppien kielteisyydestä, joka herättää sympatioita ikääntyvää henkilöä kohtaan ja suuntaa sen mukaisesti arviointia, jolloin henkilö esitetään jopa tavallista edullisemmässä valossa. (Uotinen 1995, 165-173.)

Länsimaiselle kulttuurille ominainen ajattelutapa ikääntyvistä on heikkenevän terveyden kautta määrittelemisen. Työikäisten tekemä raja ei poikkea ikääntyvien itsensä tekemästä rajauksesta. (Uotinen 1995, 165-173.) Käsitteet ”nuori vanha” ja ”vanha vanha” sisältävät ajatuksen toimintakyvyn ja toimintamahdollisuuksien erottamisesta kronologisesta iästä. (Takala 2004, 9). Suomessa ikääntyminen on saanut värikkään sanaston. Puhumme ”harmaista panttereista” ja ”seniorikansalaisista”, näin on pyritty löytämään parempaa termistöä korvaamaan ”vanhus” ilmaisua. (Lallukka 2000, 166-177.) Tällainen korvaaminen on hyvin länsimainen tuote, ja oletettavasti muualla ei sellaiseen ole ollut tarvetta eikä kiinnostusta. (Takala 2004, 9.)

Tutkimuksessani, ikääntyvistä kirjoittaessani, tarkoitan 65 vuotta täyttäneitä henkilöitä, jotka ovat vanhuspolitiikan mukaisten vanhustenhuollon toimenpiteiden kohteena. Olen siis tehnyt rajauksen kronologisen iän perusteella, koska tarkastelen ikääntyvien maahanmuuttajien tilannetta heille heidän ikänsä perusteella tarjottujen palvelujen näkökulmasta. Kronologisen iän valitseminen rajaavaksi tekijäksi asettaa kuitenkin tutkimukselleni erityisiä haasteita, sillä ryhmään kuuluu hyvin erikuntoisia vanhuksia, joilla täten on hyvin erilaiset palvelutarpeet. Vanhuspolitiikan mukaan vanhusten palvelutarpeet tulee kuitenkin huomioida yksilöllisesti henkilökohtaisia palvelukokonaisuuksia suunniteltaessa, joten tämän seikan vuoksi myös vanhusten biologisesta, psykologisesta ja sosiaalisesta iästä johtuvat tarpeet tulevat huomioiduiksi tutkimuksessani.

2.3 Maahanmuuttajan integraatio

Maahanmuuttajia koskevan tutkimuksen keskeisiä käsitteitä ovat assimilaatio, akkulturaatio ja integraatio. Ensimmäisissä maahanmuuttajien sopeutumista kuvaavissa teorioissa uskottiin, että maahanmuuttaja sulautuu, eli assimiloituu uuden maan kulttuuriin. Teoria assimilaatiosta kuitenkin kumottiin, kun kasvanut muuttoliike tuotti et-

nisesti erilaistuneen, monikulttuurisen yhteiskunnan. Tämän ilmiön johdosta syntyi tutkimussuuntaus, jossa ollaan kiinnostuneita siitä, millä tavoin eri maahanmuuttajaryhmät sopeutuvat säilyttäen samalla myös alkuperäistä kulttuuriaan. Tällä viitataan niihin muutoksiin, joita maahanmuuttajien kulttuurisissa piirteissä maahanmuuton jälkeen tapahtuu. Aikaisempi, sopeutumista yksisuuntaisena prosessina tarkasteleva tutkimus, piti siis assimilaatiota tavoiteltavana tilana ja oletti maahanmuuttajienkin pyrkivän tähän. Assimilaatio-teoriaa seurannut myöhempi, monikulttuurisuutta ja akkulturaatiota korostava sekä sopeutumista kaksisuuntaisena prosessina tarkasteleva tutkimus on nähnyt assimilaatioon tähtäävän politiikan vastustettavana ja epäinhimillisenä. (Huttunen 2002, 42.)

Akkulturaatioprosessista käytetään myös käsitettä Integraatio. Integraation monille määritelmille on yhteistä osallistumisen ja osalliseksi tulemisen korostaminen (Forsander 2001). Tämä tarkoittaa sitä, että maahanmuuttajat voivat vaikuttaa täysivaltaisina ja tasavertaisina jäseninä julkisessa toiminnassa, kuten politiikassa, työelämässä ja taloudessa, ja samalla ylläpitää jäsenyyttä omassa etnisessä ja kulttuurisessa ryhmässään (Huttunen 2002, 42.) Sosiaalipoliittisessa keskustelussa integraation vastakohta on syrjäytyminen. Integraatio on myönteistä ja tavoittelemisen arvoista, kun taas syrjäytyminen on kielteistä ja vältettävää. Syrjäytymistä voi siis luonnehtia integraation puutteeksi. Integraatio- ja syrjäytymiskeskustelua seuraa oletus integraation välttämättömyydestä. (Forsander 2001.) Kotouttamislaki (493/1999) onkin hyvä esimerkki maahanmuuttajien veloitteesta integroitua. Laki velvoittaa maahanmuuttajat osallistumaan kotouttavaan eli integroivaan toimintaan ja se velvoittaa myös kunnat tarjoamaan integroivia kiinnikkeitä. Forsanderin (2001) mukaan maahanmuuttajat liikkuvat yhteiskunnan reunamilta lähemmäs keskiötä osallistumalla keskiön normien mukaiseen toimintaan (mt., 39-47).

Lukuisat akkulturaatioprosessia koskevat teoriat voidaan jakaa karkeasti kahteen ryhmään: toinen painottaa yksisuuntaista prosessia, joka päättyy kulttuurivähemmistön sulautumiseen valtaväestöön, ja toinen painottaa kulttuuripluralismia eli monikulttuurisuutta (Sayegh & Lasry 1993, 98-109; Liebkind 2000, 14). Ensin mainitun näkökulman mukaan akkulturaatio ei juuri poikkea assimilaatiosta eli sulautumisesta. Sillä tarkoitetaan yksisuuntaista prosessia, jonka avulla vähemmistön jäsen omaksuu enemmistön arvot ja käyttäytymisen maahanmuuton myötä (Huttunen 2002, 42). Su-

lautumismalli olettaa, että tämä yksisuuntainen muutosprosessi ennen pitkää johtaa alkuperäisen etnisen tai kulttuurisen identiteetin häviämiseen (Ward 1996, 124-247). Sitä vastoin toinen, monikulttuurisuutta painottava malli on selkeästi kaksikulotteinen. Sen mukaan etniset vähemmistöryhmät ja niiden jäsenet enemmän tai vähemmän säilyttävät perinteisen kulttuuritaustansa sopeutuessaan enemmistöyhteiskuntaan. Samalla oletetaan, että myös enemmistökulttuuri muuttuu ja sopeutuu monikulttuurisuuteen. Tämän mallin mukaan erilaiset kulttuuriryhmät voivat elää ja elävät usein samalla alueella säilyttäen ainakin osan omasta kulttuuristaan samalla, kun ne menestyksekkäästi osallistuvat ympäröivän yhteiskunnan toimintaan. (Laroche ym. 1998, 418-433.)

Yksikulotteisilla akkulturaatiomittareilla kartoitetaan usein kielitaitoa ja enemmistö- ja vähemmistökielten käyttöä, ystävyysuhteiden jakautumista eri kulttuuriryhmiin, tiedotusvälineiden valintaa, ammattiasemaa, omaa ja vanhempien syntymämaata sekä omaksuttuja kulttuuriarvoja. Yksikulotteisten akkulturaatiomittareiden toinen pää edustaa oman vähemmistökulttuurin ilmentymistä yksilön käyttäytymisessä, ja toinen enemmistökulttuurin käyttäytymistapojen omaksumista (Cuellar ym. 1980, 199-217). Mittareiden vastausvaihtoehdot liikkuvat kahden ääripään välillä siten, että toinen ääripää edustaa ”perinteistä”, vähemmistönä olevaa kulttuuria, ja toinen ”valtakulttuuria”. Yksikulotteisen lähestymistavan suurin ongelma on, että se olettaa vähemmistö- ja enemmistökulttuurin olevan täysin toisensa poissulkevia ja siten käänteisessä suhteessa toisiinsa. (Liebkind 2000, 14.)

Kaksikulotteisilla, eri akkulturaatiotyylejä kuvaavilla mittareilla taas mitataan erikseen vähemmistö- ja enemmistökulttuurin omaksumista. Kaksikulotteiset mallit lähtevät siitä, että vähemmistö- ja valtakulttuurin omaksumista voidaan mitata erikseen ja että näin on syytä menetellä. Kaksikulotteiset mallit poikkeavat kuitenkin toisistaan siinä, millaisiksi ne hahmottavat kahden kulttuurin omaksumisen välisen suhteen. Jotkut mallit olettavat, että eri kulttuureja omaksutaan täysin toisistaan riippumattomasti, kun taas toiset olettavat suhteen olevan lievästi käänteinen. (Mt., 15.)

Useat eri tekijät voivat kuvata akkulturaation vaikutuksia. Onnistuneen akkulturaation merkkeinä on pidetty muun muassa hyvää henkistä ja fyysistä terveyttä, yleistä tyytyväisyyttä, hyvää itsetuntoa, pätevää työsuoritusta ja hyviä arvosanoja. Akkulturaation

liittyvä sopeutuminen voidaan jakaa psykologiseen eli emotionaaliseen, ja sosiokulttuuriseen eli käyttäytymiseen liittyvään sopeutumiseen. Ensin mainittuun sopeutumiseen on perinteisesti sovellettu stressin hallintaan liittyviä teorioita, kun taas jälkimmäistä on tutkittu sosiaalisen oppimisen näkökulmasta. (Ward 1996, 124-247.) Akkulturoituvat ihmiset haluavat siis ylläpitää henkistä hyvinvointiaan sekä oppia uudessa kulttuurissa tarvittavia tietoja ja taitoja. Tämä erottelu ei kuitenkaan ota huomioon sosiaalipsykologisia tekijöitä, kuten identiteettiä, asenteita ja arvoja. (Liebkind 2000, 17.) Stressinhallintaan liittyvä näkökulma on ollut akkulturaatiotutkimuksessa hyvin suosittu, ja se on lisännyt tietoa uuteen kulttuurin sopeutumisen psykologisista tekijöistä (Ward 1996, 124-247). Tätä viitekehystä soveltavissa tutkimuksissa on käytetty sekä yksi- että kaksiulotteisia akkulturaatiomalleja. Molemmilla malleilla akkulturaatioprosessia pidetään potentiaalisesti stressaavana, koska siihen voi liittyä kieliongelmiä, identiteettiongelmiä, syrjintäkokemuksia ja kokemuksia siitä, että uusi kulttuuri on vaikea hallita. Kielteiset vaikutukset ilmenevät, kun tämäntyyppiset stressitekijät ylittävät yksilön käytettävissä olevat stressinhallintaresurssit tai niitä välittävät tekijät. (Liebkind 2000, 17.)

Liebkind (2000, 27) erottaa akkulturaatioprosessissa kolme eri ulottuvuutta, jotka ovat oleellisia tunnistaa prosessin ymmärtämiseksi:

1. **Sosiaalinen ja kulttuurinen/ etninen ulottuvuus.** Etnisistä tai kulttuurisista piirteistä johtuva alempiarvoisuus poikkeaa alhaisempaan sosiaaliseen ja taloudelliseen asemaan perustuvasta alempiarvoisuudesta. Vain etninen tai kulttuuriin liittyvä alempiarvoisuus saattaa tietyin ehdoin toimia yllykkeenä kulttuuriselle sulautumiselle, kun taas sosiaaliseen tai taloudelliseen asemaan perustuva alempiarvoisuus voi toimia yllykkeenä henkilökohtaiselle tai kollektiiviselle sosiaaliselle liikkuvuudelle. Nämä kaksi ulottuvuutta ovat suhteellisen riippumattomia toisistaan. Maahanmuuttaja saattaa toivoa sosiaalisen asemansa parantuvan ja ilmaista halunsa osallistua yksilönä tai kollektiivisesti yhteiskuntaelämään, vaikka hän ei haluaisikaan muuttaa kulttuuri-identiteettiään tai kulttuuriaan (Liebkind 1984, 1989, 1992; ref. Liebkind 2000, 27).
2. **Identiteetti, asenteet ja arvot.** Pelkkä etninen tai kulttuurinen itsemäärittely ei kerro mitään yksilön asenteista hänen omaan kulttuuriinsa tai siitä, miten paljon hän tosiasiallisesti samaistuu ryhmäänsä. Todellinen samastuminen omaan ryhmään, sen määrä ja laatu, vaikuttaa kuitenkin siihen, miten hän

suhtautuu akkulturaatioon. Sisäryhmään samastumisen määrä ei silti ole sama asia kuin kulttuuriin suuntautuminen eli oman kulttuurin säilyttäminen ja tai valtakulttuurin omaksuminen. Monessa akkulturaatiotutkimuksessa kulttuuri-identiteetillä tarkoitetaan yksinkertaisesti sitä, missä määrin yksilö on säilyttänyt omaa kulttuuriaan. Ihminen saattaa kuitenkin samastua voimakkaasti omaan kulttuuriryhmäänsä ja suhtautua myönteisesti sen säilyttämiseen, vaikka hän itse olisi jo luopunut tuosta kulttuurista (Liebkind 1993; 1994; 1996; ref. Liebkind 2000, 27).

3. Valtaväestön suhtautuminen vähemmistöjen akkulturoitumiseen ja vähemmistöjen oma suhtautuminen siihen. Yhteiskunta tai valtaväestö saattaa liittää etniseen tai kulttuuriseen vähemmistöön kielteisiä stereotyyppioita ja ennakkoluuloja ja käyttäytyä sitä kohtaan vihamielisesti ja syrjivästi. Tämä vaikuttaa toisaalta siihen, miten vähemmistöt pystyvät toteuttamaan suosimaansa akkulturaatiostrategiaa, ja toisaalta siihen, miten valtaväestö tulkitsee vähemmistön akkulturaatiopyrkimyksiä. Ennakkoluulot ja syrjintä vaikuttavat kielteisesti vähemmistön hyvinvointiin ja estävät sosiaalisia suhteita valtaväestöön, jotka puolestaan edistäisivät uuden kulttuurin oppimista. Riittävän laaja tukiverkosto oman ryhmän sisällä voi kuitenkin lieventää syrjinnän kielteisiä vaikutuksia.

Suomen viranomaiset tulkitsivat pitkään integroitumisen assimilaatioon rinnastettavaksi prosessiksi. 1990-luvun lopulla tilanne kuitenkin muuttui. Vuoden 1997 maahanmuutto- ja pakolaispoliittisessa ohjelmassa ajattelu sopeutumisen laadusta muuttui yksisuuntaisesta kaksisuuntaiseksi. Integraatiopolitiikan tavoitteeksi asetettiin kulttuurisen moniarvoisuuden ja hyväksyminen ja suvaitsevien asenteiden omaksuminen maahanmuuttajia kohtaan sekä maahanmuuttajien oman kulttuurin ja yhteisöllisyyden tukeminen ja yhteiskunnallisen tasa-arvon turvaaminen maahanmuuttajille. (Martikainen ym. 2006, 21.)

Integraatiosta alettiin käyttää hallinnollisessa yhteydessä käsitettä kotoutuminen. Kotoutumisen käsitteen mukaan maahanmuuttajan kotoutumisen ajatellaan siis nykyisin olevan kaksisuuntainen prosessi. Myös laissa maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta tulee esiin, että maahanmuuttajan on itse otettava kotoutumisessaan aktiivinen rooli, mutta myös sitä, että yhteiskunta tarjoaa

maahanmuuttajalle välineitä kotoutumiseen. Maahanmuuttajan hyvä kotoutuminen on siis Suomessa pyritty turvaamaan lailla. Kotoutumista tukevat toimenpiteet tulee lain mukaan taata kaikille, joilla on kotikuntalaisia tarkoitettu kotipaikka Suomessa. (493/1999.)

Laissa kotoutumisella tarkoitetaan maahanmuuttajan yksilöllistä kehitystä, jonka tavoitteena on, että maahanmuuttaja pystyy osallistumaan työelämään ja yhteiskunnalliseen toimintaan samalla oman kielensä ja kulttuurinsa säilyttäen. Kotouttamisella puolestaan tarkoitetaan viranomaisten järjestämiä kotoutumista edistäviä toimenpiteitä. Yli 65-vuotiaiden kotoutumissuunnitelmien pääpaino on terveyspalveluissa, kielen oppimisessa ja virkistyksessä. (493/1999.) Kotouttamislaissa ei mainita ikääntyviä maahanmuuttajia erityisryhmänä. Myös ikääntyvien maahanmuuttajien asemaan perehtynyt Sari Takala (2004) kirjoittaa, että valtioneuvoston kotouttamislain selonteossa ikääntyvät maahanmuuttajat näkyvät muihin maahanmuuttajiin verrattuna heikosti. Hän korostaa, että huomiotta jättäminen merkitsee ikääntyville suurta syrjäytymisen riskiä, sillä he oppivat uutta kieltä hitaasti ja heillä on usein vähän sosiaalisia kontakteja.

Ikääntyvien maahanmuuttajien kotouttamiseen ei siis tunnuta panostettavan samalla volyyminä kuin työikäisen väestön. Maahanmuuttajavanhus kohtaakin elämässään suuren riskin syrjäytyä, koska esimerkiksi kielitaito jää vähäisen opetuksen tai muistamisvaikeuksien vuoksi heikoksi. Suomalaiseen yhteiskuntaan tutustuminen voi olla hankalaa myös esimerkiksi luku- ja kirjoitustaidon puuttumisen vuoksi. Syrjäytymisen riski on suuri myös siksi, että nämä vanhukset ovat tulleet Suomeen usein vasta eläkeikäisinä, jolloin sosiaalisia suhteita, esimerkiksi työelämässä, ei ole ehtinyt muodostua. Myös biologisen ikääntymisen mukanaan tuomat fyysiset vaivat voivat vaikeuttaa kotoutumista, sillä liikkuminen paikasta toiseen voi olla hankalaa. Ikääntyvien maahanmuuttajien integrointiin ja kotoutumiseen tulisi siis selvästi kiinnittää erityishuomiota. (Takala 2004.)

Tässä tutkimuksessa perustan tarkasteluni sille olettamukselle, että maahanmuuttajan akkulturoituminen eli integraatio on kaksisuuntainen prosessi. Maahanmuuttajan hyvinvoinnin kannalta on siis olennaista, että hän voi säilyttää lähtömaansa kulttuurisia piirteitä, mutta hänellä tulee olla myös mahdollisuus ja halu omaksua uuden koti-

maansa kulttuuripiirteitä. Integraatio vaatii siis halua ja kykyä muokata identiteettiä uuteen kulttuuriin sopivaksi. Integraatio vaatii työskentelyä maahanmuuttajalta itseltään; se ei tapahdu itsestään uudessa ympäristössä oleskelemalla. Toisaalta ikääntyvien maahanmuuttajien kanssa työskentelevien viranomaisten velvollisuus on tarjota heille riittävät välineet kotoutumiseen. Lisäksi integroitumisen kannalta olisi ihanteellista, mikäli kantaväestön suhtautuminen maahanmuuttajiin olisi positiivista.

2.4 Ikääntyvän maahanmuuttajan erityisyys

Ikääntyvien maahanmuuttajien tutkimuksesta käytetään yleisimmin nimitystä sosiaaligerontologinen tutkimus. Toisinaan käytetään kuitenkin myös käsitettä etnogerontologinen tutkimus. Ikääntymistä ja maahanmuuttajuutta omina alueinaan on tutkittu paljonkin, mutta näiden kahden ilmiön yhtäaikaaisuutta on tutkittu vähemmän (Warnes 2004, 142). Ikääntyvien maahanmuuttajien tutkimuksessa on sovellettu pääasiassa kolmea eri teoriaa: Double Jeopardy –teoriaa, Roots –teoriaa ja Double Asset –teoriaa (Linderborg 2006, 4).

Double Jeopardy –teorian mukaan ennakkoluulot ja syrjintä vähemmistöön kuuluvaa henkilöä kohtaan on vahvempaa, mikäli henkilö kuuluu kahteen eri vähemmistöön. Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat siis uhatta syrjäytyä uudessa maassa sekä ikänsä että erilaisen etnisen taustansa vuoksi. Teoriaa on testattu monissa tutkimuksissa, mutta se ei ole saavuttanut empiiristä tukea. (Krekula 2007, 161.) Roots –teorian mukaan ihminen hakee ikääntyessään juuriaan, ja mikäli hän kokee kuuluvansa johonkin yhteisöön, voi oma etninen ryhmä toimia suojamuurina ympäröivään uuteen ja vieraaseen yhteiskuntaan. (Silveira & Allebeck 2001, 309-320.) Double Asset –teorian mukaan ikääntyessään henkilö on integroitunut uuteen kulttuuriin, ja voi yhdistää identiteettiinsä kahden eri kulttuurin parhaat puolet. Integroituaan uuteen kotimaahansa henkilö muokkaa käsityksiään lähtömaansa kulttuurista uuden kotimaansa kulttuuriin sopiviksi. Maahanmuuttaja voi siis saavuttaa kokonaisen identiteetin ymmärtämällä, että molemmissa kulttuureissa vallitsevat erilaiset käsitykset sosiaalisista ja kulttuurisista tarpeista, ja hänen on eletävä näiden keskenään hyvin erilaistenkin käsitysten vallitessa. Tämän ymmärryksen jälkeen henkilö voi elää tasapainoista elämää kahden kulttuurin välissä. (Ahmadi & Tornstam 1996, 191-200.)

Suomessa ikääntyneitä maahanmuuttajia erityisryhmänä ei ole juurikaan tieteellisesti tutkittu. Aiheesta on tehty lähinnä ammattikorkeakoulujen opinnäytetöitä ja järjestöjen tekemiä selvityksiä. (Vanhustyön keskusliitto, 2008.) Monikulttuurisuus –tutkimus yleistyi Suomessa muutenkin vasta 1990-luvulla, jolloin Suomeen tuli aikaisempaa huomattavasti enemmän maahanmuuttajia. Tuolloin maahanmuuttajia tuli paljon ja nopeasti, ja lisäksi heidän kulttuuritaustansa olivat hyvin erilaisia. Täten myös suomalainen maahanmuuttajapolitiikka joutui muutospaineisiin. Maahanmuuttajista ei kyetty enää tekemään näkymättömiä ja äänettämiä aiemmin käytetyillä vaiennamisen tai sulauttamisen strategioilla. Lisääntyneen maahanmuuttajamäärän, ja sen aikaansaamien ongelmien myötä etnisiin suhteisiin kohdistuva tutkimus lisääntyi voimakkaasti ja kokonaan uusi tutkijapolvi tuli tälle kentälle. Tilanne on jatkunut samanlaisena myös 2000-luvulla, ja monikulttuurisuustutkimusta on tehty käytännössä kaikilla ihmistieteen aloilla. (Puuronen 2006, 43.)

Ikääntyvän henkilön maahanmuutto haastaa sosiaaligerontologian tutkijat juuri siksi, että yleensä gerontologiassa on ajateltu vanhuksen elämäntilannetta pysyvän ja lineaarisen jatkumon tulokseksi. Ikääntyvän maahanmuuttajan kohdalla näin ei voida ajatella: maahanmuuttajan kokemusta määrittelee ennemmin jatkumattomuus ja suuri hyppy tuntemattomaan. Ikääntyvien maahanmuuttajien tutkimus onkin houkuttellut piiriinsä sosiaaligerontologian tutkijoita, jotka pyrkivät määrittämään, miten ikääntyvä maahanmuuttaja voi vanheta onnistuneesti. Ikääntyvän maahanmuuttajan tapauksessa on siis löydettävä onnistuneelle vanhuudelle jokin muu selittävä tekijä kuin pysyvyys ja lineaarisuus. (Torres 2004, 127.)

Aiemmassa sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa, jossa tutkittiin onnistunutta vanhuutta, painotettiin fysiologista ja psykologista kuntoa sekä sosiaalisten suhteiden laatua. Edellä mainittujen tuli olla kunnossa, jotta vanhuusikä olisi onnistunut. 1990-luvulla sosiaaligerontologisessa tutkimuksessa alettiin kuitenkin kyseenalaistaa aiemmin vallinnutta käsitystä hyvästä vanhuudesta, jota määräsi pitkälti vanhuksen suorituskyky. Nämä niin sanotut elämänkaarigerontologit painottivat aiemmin vallitsevana pidetyn käsityksen sijasta käsitystä, jonka mukaan onnistunut vanhuus muodostui prosessimaisesti. Tässä prosessissa on olennaista, miten vanhus kykenee käyttämään coping- eli selviytymiskeinoja kohtaamisissaan ongelmatilanteissa. Pro-

sessiajattelun jälkeen tutkijat muotoilivat 1990-luvun suosituimman onnistuneen ikääntymisen mallin, SOC-mallin (selection, optimisation and compensation). Prosessiajattelu, ja etenkin SOC-malli, toivat onnistuneeseen vanhuuteen uuden ajattelumallin siitä, että onnistunut vanhuus ei ole normatiivisesti määriteltävissä hyväksi tai huonoksi, kasvuksi tai taantumukseksi, vaan se muodostuu tilanteisesti vanhuksen ongelmanratkaisukyvyyn, mukautumiskyvyyn ja tavoitteenasettelun perusteella. Sen mukaan vanhuksen hyvinvoinnin kannalta näyttäisi fyysisen kunnon sijasta olevan kyky mukautua henkisesti muuttuneisiin tilanteisiin. (Mt., 127-130.)

SOC-mallin mukaiset tulokset näkyvät myös maahanmuuttajatutkimuksessa. Tutkittaessa erityisesti ikääntyvien maahanmuuttajien käsityksiä hyvästä vanhuudesta on selvinnyt, että he ovat joutuneet muotoilemaan uudelleen käsityksensä hyvästä vanhuudesta maahanmuuton jälkeen. He eivät enää tunteneet itseään sellaiseksi vanhukseksi, jollaiseksi he mielsivät itsensä alkuperäisessä kulttuurissaan. Vastavasti he eivät myöskään mieltäneet itseään sellaisiksi, joiksi vanhuksset uudessa kulttuurissa miellettiin. Ristiriita johti siihen, että ikääntyvät maahanmuuttajat kokivat välttämättömäksi muuttaa omaa käsitystään hyvästä vanhuudesta. (Mt., 131.)

Esimerkiksi iranilaiset, jotka ovat muuttaneet Ruotsiin jo ikääntyvinä henkilöinä, ovat joutuneet muuttamaan käsitystään vanhuudesta merkittävästi. Kotimaassa Iranissa on pidetty luonnollisena, että ikääntyvällä on luonnollisesti fyysisiä vaivoja, mutta Ruotsissa taas ajatellaan, että vaivat on hoidettava. Kokonaisvaltaisesti ajatellen he ovat täten joutuneet omaksumaan uuden näkökulman siitä, että ihmiskunnalla on mahdollisuus vaikuttaa luonnonlakeihin. Lisäksi iranilaiset ikääntyvät maahanmuuttajat kertoivat lukuisista kirjoittamattomista säännöistä, joita vanhuksen tulee noudattaa ikääntyäkseen arvokkaasti. Tärkein näistä on viettää rauhallista ja hiljaista elämää. Ruotsissa iranilaiset maahanmuuttajavanhuksset taas kohtasivat vanhuksia, jotka viettivät verrattain kiireistä elämää, elivät tulevaisuusorientoituneesti, eivätkä noudattaneet tiettyä pukeutumismallia. Moni haastatelluista kertoi kokevansa uuden kulttuurin tarjoaman näkökulman vanhuuteen tuntuvan vapauttavalta, ja jopa saavan heidät odottamaan innokkaasti vanhuusikää. Esimerkiksi haastatellut iranilaiset kertoivat olevansa onnellisia siitä, että nyt he voivat kuoleman odottamisen sijasta alkaa elää aktiivista elämää ja suunnitella tulevaa. (Mt., 131-132.)

Iranilaiset maahanmuuttajavanhukset kertoivat muokanneensa myös käsityksiään omasta autonomiastaan asetuttuaan Ruotsiin. Iranissa on tavallista, että lapset huolehtivat vanhemmistaan, kun nämä ikääntyvät. Ruotsissa iranilaiset vanhukset, joko omasta tahdostaan tai käytännön pakosta, halusivat tai joutuivat pitämään itse huolta itsestään. Moni halusi siis omasta tahdostaan pitää itsestään huolta ja päättää omista asioistaan. Osa haastatelluista olisi halunnut, että omat lapset pitävät hänestä huolta, mutta ymmärsivät ettei se Ruotsin kaltaisessa yhteiskunnassa ollut mahdollista, koska lasten elämä täyttyi jo heidän omista velvollisuuksistaan. Torres (2004) alleviivaa ikääntyvien maahanmuuttajien keskenään eriäviä käsityksiä uudesta kulttuuristaan. Tulkinnat uudesta kulttuurista olivat keskenään hyvin erilaisia, kun taas omaa alkupe- räiskulttuuria kuvailtiin samalla tavoin. (Mt., 131-133.)

Oleennaista tehtyjä tutkimuksia tarkasteltaessa on kuitenkin tunnistaa, että ikääntynei- tä maahanmuuttajia ryhmänä on jo jonkin verran tutkittu, mutta kokonaisina populaa- tioina heitä on tutkittu vähemmän (Warnes 2004, 141). Sosiaaligerontologisessa tut- kimuksessa on tutkittu ikääntyviä maahanmuuttajia ryhmien sijasta myös yksilöinä. Tarkoituksena on ollut tutkia esimerkiksi ikääntyvän identiteetin uudelleen rakentu- mista, ja sitä miten vanhuusikä muodostuu jokaisella hyvin erilaiseksi johtuen henki- lön kulttuurista, taustasta ja kokemuksista. Ikääntyvän maahanmuuttajan identiteetti ja kokemusmaailma ovat tutkimuskohteina monikerroksisia ja ainutlaatuisia, sillä henkilö kohtaa yhden kokemansa tapahtuman jälkeen seuraavan taas edellisestä muokkaantuneena. (Torres 2004, 125-139.)

Useat ikääntyvien maahanmuuttajien olosuhteita tarkastelevat tutkimukset ovat pää- tyneet tuloksiin, että vanhustenhuollon palveluissa on aukkoja ikääntyvien maahan- muuttajien palvelutarpeisiin nähden. Lisäksi useat ikääntyvät maahanmuuttajat koke- vat toimeentulonsa riittämättömäksi, kokevat syrjintää, sosiaalisen tuen ja terveyden- huollon puutteellisuutta. Tarve kulttuurisesti sensitiivisten palvelujen kehittämiseen on siis selvästi olemassa. Tällaisten palvelujen kehittäminen on kuitenkin hidasta. Ylei- simpiä ongelmia ovat riittämätön opastus palveluiden käyttöön, ikääntyvän maahan- muuttajan palvelutarpeiden ymmärtämättömyys sekä hyvien käytäntöjen jakamatto- muus. Tulkkeja ei myöskään ole kovin usein saatavissa. Henkilökunta voi usein olla epäsympaattista, kouluttamatonta ja tietämätöntä. Myös ikääntyvän maahanmuutta- jan sosioekonominen tausta sekä hänen kielitaitonsa vaikuttavat hänen kykyynsä

ymmärtää uuden kotimaan mahdollisesti tarjoamia palveluja. Uuden kulttuurin toiminnan ymmärtämiseen vaikuttavat myös avunsaantimahdollisuudet tuttavilta ja vertaisryhmältä. Toki myös julkisten palvelujen henkilökunnan arvot ja asenteet vaikuttavat osaltaan ikääntyvän maahanmuuttajan selviytymiseen. (Warnes 2004, 151-152.)

Muutto toiseen maahan tarkoittaa muuttoa uuteen ympäristöön ja uuteen kulttuuriin. Samalla se tarkoittaa jossain määrin vanhasta ympäristöstä ja kulttuurista luopumista. Asioista, jotka ovat aiemmin antaneet sisällön ja merkityksen yksilön elämälle, on ainakin osittain luovuttava, ja samalla mukauduttava elämään uudessa ympäristössä. Ikääntyvä maahanmuuttaja elää siis ikään kuin kahden eri kulttuurin välissä. Yksilö joutuu siis ainakin osittain luopumaan sosiaalisesta ja kulttuurisesta kontekstista sekä ympäristöstä, jossa on aiemmin elänyt siirtyessään uuteen ympäristöön. Näistä molemmat, sekä luopuminen että uuteen mukautuminen, altistavat yksilön muutoksille, mutta myös haasteille ja mahdollisuuksille. (Torres 2004, 127.) Maastamuutto vanhemmalla iällä uhkaakin vaurioittaa henkilön sosiaalisia verkostoja ja kiintymyksen kohteita. Vanhemmalla iällä muuttaneet maahanmuuttajat ovat usein eristäytyneempiä kuin nuoremalla iällä muuttaneet. Yllättävää on, että usein perheenyhdistämisellä maahan muuttaneet ovat yksi kaikista eristäytynein ryhmä. (Angel & Angel 1992; ref. Torres 2004, 127.)

Maahanmuutto ja maastamuutto vanhemmalla iällä vaikuttaa siis lähes kaikkiin ihmisen elämäntilanteisiin, sekä käyttäytymiseen liittyviin että abstrakteihin asioihin, esimerkiksi arvoihin ja normeihin liittyviin. Käyttäytymiseen liittyvät asiat voidaan jakaa jokapäiväisiin rutiineihin, kiintymyssuhteisiin, elämäntyyliin, käyttäytymisnormeihin. Abstraktit asiat taas voidaan jakaa ihmisen omaksumaan kulttuuriin ja arvoihin, joiden perusteella ihminen tulkitsee elämäänsä ja ympäristöään. Maahanmuuttaja joutuu siis paitsi kyseenalaistamaan näkökulman, josta hän katsoo elämää, mutta myös tavan, jolla hän tulkitsee maailmaa. Tosin maahanmuuttajan on nykyään helpompi säilyttää kosketus vanhaan kulttuuriinsa globalisaation ansiosta, koska yhteydenpito ja matkustaminen alkuperäiseen kotimaahan ovat helpottuneet. Globalisaation vaikutukset ovatkin osaltaan kyseenalaistaneet klassiset teoriat uuteen kulttuuriin sulautumisesta, sillä se on mahdollistanut oman kulttuurin vahvan ylläpitämisen. (Torres 2004, 127.)

Pyrin tutkimuksessani huomioimaan sen, että jokainen ikääntyvä maahanmuuttaja on elämänsä ja kokemustensa johdosta yksilö, jolla on henkilökohtaiset, muiden maahanmuuttajien tarpeista ja toiveista, poikkeavat tarpeet ja toiveet. Lisäksi perustan tutkimukseni siihen olettamukseen, että myös ikääntynyt maahanmuuttaja voi integroitua uuteen kotimaahansa onnistuneesti. Tutkimuksessani tarkastelen ikääntyviä maahanmuuttajia ikääntymisen ja integraation näkökulmista. Teoreettisesti tutkimukseni on siis lähellä Double Asset-teoriaa (Ahmadi & Tornstam 1996, 191-200), joka noudattelee samoja linjoja integraatio –teorian kanssa. En siis rakenna tutkimustani Double Asset –teorian varaan, sillä haluan, että tutkimustuloksiani voidaan helpommin soveltaa myös kantaväestön vanhustenhuoltoon Suomessa.

3 TULEVAISUUDEN ENNAKOINTI

Tulevaisuudentutkimus on melko uusi tieteenala. Akateemisessa maailmassa tulevaisuudentutkimus saavutti tunnustusta ja pysyvää jalansijaa vasta 1980-luvulta alkaen, jos katsotaan valtion tukea, tutkijayhteisöjen toimintaa tai tieteellisesti arvostettujen väitöskirjojen julkaisemista ja akateemisten tutkimusten osuutta tiedon perusteiden kehittämiseksi. (Malaska 2003, 9-10.) Modernia tulevaisuudentutkimusta alettiin kuitenkin harjoittaa jo toisen maailmansodan jälkeen (Mannermaa 1991, 14). Moderni tulevaisuudentutkimus voidaan jaotella kahteen eri suuntaukseen: teknokraattiseen ja humanistiseen tulevaisuudentutkimukseen. Teknokraattisen tutkimuksen tavoitteena on pyrkimys tieteellisyyteen positivistisessa mielessä, objektiivisuus, kvantitatiivisuus, kehityksen arvopäämäärien itsestäänselvyys ja vähäinen problematisointi, amerikkalaisuus ja etenkin ajatus tulevaisuudentutkimuksen päätarkoituksesta, jonka ajatellaan olevan tulevan kehityksen suunnittelu ja kontrolli. Humanistiseen suuntaukseen taas kuuluvat tutkimuksen subjektiivisuus, kehityksen arvopäämäärien problematisointi, kvalitatiivisuus, eurooppalaisuus ja erityisesti tulevaisuudentutkimuksen ymmärtäminen kommunikatiiviseksi keinoksi luoda vuorovaikutusta ja yhteisymmärrystä ihmisten välille tulevan kehityksen suuntaamisessa. (Masini 1989, 152-160.) Tässä tutkimuksessa suuntaus on selkeästi humanistinen, joten keskityn tässä luvussa vain humanistisen tulevaisuudentutkimuksen teoriaperustaan.

Humanistinen tulevaisuudentutkimus sijoittuu siis tieteellisessä tutkimusperinteessä lähelle yhteiskuntatieteitä ja humanistisia tieteitä. Sen piirissä on jouduttu toteamaan, että niin sanottujen normaalitieteiden tiedonkäsitys ja tiedolle annetut merkityssuhteet ja kriteerit ovat liian ahtaita tulevaisuudentutkimukselle ja tulevaisuutta koskevan tiedon ymmärtämiselle. Tulevaisuudentutkimuksesta tekee muista tieteistä poikkeavan tiedonalan se, että tulevaisuutta ei empiirisessä mielessä ole vielä olemassa. Tulevaisuus ei tietämisen hetkellä ole määräytynyt miksikään määrätyksi, josta voitaisiin tietää varmasti. Lisäksi tulevaisuus on olemassa vain mahdollisuuksien eri vaihtoehtoina. Toisin sanoen todellisuus voi myöhemmin osoittautua tulevaisuustietona esitetyn uskomuksen mukaiseksi tai erilliseksi. (Malaska 2003, 9-10.)

Tulevaisuudentutkimuksessa korostetaan tieteellisiä rajanylityksiä. Siinä nojataan empiirisesti kaikkien tieteiden tuottamaan tietoon ja muuhun inhimilliseen kokemus-

tietoon ja ymmärrykseen, ja tähän kokonaisuuteen se tuo oman erityisen lisänsä. Kun yleensä tieteissä tutkitaan vain oman tieteenalan ilmiöitä, ja rajanylityksiä muiden tieteiden alueelle pidetään jopa epätoivottavana, tulevaisuudentutkimuksessa pyritään juuri vastakohtaisesti näkemään ilmiöt kokonaisina, eli tunnistamaan kaikki mahdolliset ilmiöön vaikuttavat voimat. Yhteiskunnallisia ilmiöitä tutkittaessa on tunnistettava maailmassa eri suuntiin pyrkivät voimat: integroivat voimat, globalisoivat voimat, alueelliset voimat tai hajottavat rikolliset voimat. (Mt., 11-12.) Tulevaisuudentutkimuksen erityisenä vahvuutena todellisuuden hahmottajana voidaan siis muihin tieteisiin verrattuna nähdä tiedon poikkitieteellisyys, jonka avulla todellisuutta on helpompi hahmottaa kuin tiukasti rajatulla, ”omiksi reviiereikseen”, jaetuilla tieteenaloilla (Mt., 8).

Tulevaisuudentutkimus on arvorationaalinen tiedonala. Siinä ei suljeta arvoja ja arvostuksia tiedonalan ja käsittelyn ulkopuolelle kuten niin sanotuissa normaalitieteissä. Tulevaisuudentutkimuksessa arvot saavat olla subjektiivisia, joten niiden ei oleteta olevan yleisiä tai yhtäläisiä kaikille ihmisille. Tulevaisuudentutkimuksessa siis hylätään arvoneutraalin tiedon ihanne. Siinä hylätään myös näkemys, että arvot eivät kuulu tosiasioiden tavoin järkevän argumentaation piiriin. Tulevaisuudentutkimuksessa on siis tärkeää ottaa huomioon se, mikä on totta ja tosiasioissa johdettavissa, mutta myös se, mikä on hyvää ja kaunista ja mikä on oikein. (Mt., 9-13.) Tulevaisuudentutkijat keskittyvät siis siihen, millainen hyvä yhteiskunta olisi, ja miten se voidaan saavuttaa. Sen tärkein tavoite on siis parantaa ihmisten olosuhteita. (Bell 1998, 1.) Tulevaisuudentutkimuksen humanistisen suuntauksen tehtäviksi ymmärretään siis ongelmien esiin nostaminen, yhteiskunnallisen kompleksisuuden osoittaminen, ja tietoisuuden kasvattaminen kaikesta siitä, mikä voi ilmetä inhimillisen kehityksen uhkina tai mahdollisuuksina (Mannermaa 1991, 26).

Yhteiskunnalliseen toimintaan sisältyvä päätöksenteko, riskit, visiot ja missiot perustuvat arvoihin eli näkemyksiin siitä mikä on arvokasta ja arvotonta (Kamppinen, Malaska, Kuusi 2003, 38). Tulevaisuudentutkimus on pohjimmaltaan normatiivista toimintaa, ja täten eri arvojen tunnistaminen on siinä hyvin olennaista – olennaisempaa kuin sosiaalitieteissä yleensä. (Mannermaa 1986, 659.) Ilman arvoja ei olisi motivoitua toimintaa, eikä tulevaisuudellakaan olisi mitään väliä. Siten vain olennoilla, joiden mielestä ei ole yhdentekevää millaisiin tulevaisuuksiin ollaan menossa, voi olla tule-

vaisuustietoa ja halu ymmärtää tulevaisuuksia. Inhimillisen tulevaisuustavoitteisen toiminnan vastakohtana voidaan siis pitää biologista evoluutiota, joka on amoraalinen, päämäärätön mekaaninen valintaprosessi. (Kamppinen ym. 2003, 38.) Tulevaisuudentutkimuksen voidaan siis sanoa sopivan yhteiskuntatieteelliseen, eli myös omaan tutkimukseeni, erittäin hyvin, sillä siinä otetaan huomioon ilmiön kannalta olennaiset, sekä toiminnan taustalla olevat arvot, että todellisuuden asettamat erilaiset liikkumarajat esimerkiksi taloudelliset ja oikeudelliset seikat kokonaisuutena.

Eri kulttuurien käsitykset mahdollisista ja toivottavista tulevaisuuksista ovat toisinaan yhteismitattomia. Tulevaisuudentutkimus ei ole suojassa relativismin haasteelta, eli siltä seikalta, että eri ihmisillä on eri käsityksiä siitä miten asiat ovat ja miten ne voisivat olla, ja siltä että asioiden asettamiseen arvojärjestykseen ei ole olemassa yleispäteviä kriteereitä. (esim. Bell 1998; Vapaavuori 2003.) Tämä seikka asettaakin tutkimukselleni erityisen haasteen, sillä yritän ymmärtää itselleni vieraista kulttuureista tulevien ihmisten ajatuksia, elämäntilannetta ja toiveita tulevaisuudesta. Tutkimuksessani pyrin poistamaan relativismin ongelman sillä, että osan aineistosta muodostaa tutkimuskohteeni, eli ikääntyvien maahanmuuttajien, omat mielipiteet ja ajatukset, jotka ilmenevät aineistona käyttämistäni haastatteluista. Toisaalta Bell (1998, 171-182) toteaa, että kulttuurieroja on liioiteltu useiden viime sukupolvien ajan. Hänen mukaansa eri kulttuurien ydinarvot ovat keskenään hyvin samanlaisia ja ne vallitsevat lähes kaikkialla eli ovat varsin universaaleja.

Kamppisen ym. (2003) mukaan relativismiin suhtaudutaan tulevaisuudentutkimuksessa usealla eri tavalla. Äärimmäinen tapa on todeta, että kaikki näkökulmat ovat yhtä oikeassa. Täten tulevaisuudentutkimuksen avulla voitaisiin tavoitella melkein mitä tahansa tulevaisuutta keinoilla millä hyvänsä. Toinen ääripää on ajatus, että länsimaalainen todellisuuskäsitys ja visio ihanteellisesta yhteiskunnasta on ainoa oikea. Modernin tulevaisuudentutkimuksen yksi keskeisin hahmo, sosiologi Wendell Bell (1998), on hahmotellut pidemmälle jalostetun arvoteorian tulevaisuudentutkimuksen perustaksi. Hänen mukaansa arvot ovat siinä mielessä osittain objektiivisiä, että niiden ominaisuuksista voidaan käydä samanlaista kriittistä ja objektiivisuuteen pyrkivää argumentaatiota kuin mistä tahansa tieteellisestä väitteestä. Bellin mukaan (1998) looginen ristiriita arvoargumentoinnissa on huono asia ja ristiriidattomuus itseisarvo.

Filosofi Keekok Lee (1985) vastaa kulttuurirelativismiin haasteeseen teorialla, jonka sanoma on lyhyesti seuraava: arvoja ilmaisevilla väitteillä on joukko kytkentöjä tosiasioiden maailmaan, joiden avulla arvojen hyväksyttävyyttä voidaan arvioida. Leen (1985) mukaan arvoja tulee siis tarkastella niiden objektiivisten implikaatioiden perusteella. Hänen näkemyksensä on siis eräänlaista parannettua arkiajattelua, jossa me ilman erityistä perustelua argumentoimme arvoista juuri objektiivisiin seikkoihin vedoten. (Lee 1985, 76.) Tulevaisuudentutkimuksessa tutkija voi siis valita arvoväittämilleen todistusaineistoa perustuen maailmassa vallitseviin tosiasioihin. Lee (1985) määrittelee viisi ominaisuutta, jotka hyvän arvoväittämän tulee täyttää. Todistusaineiston, jolla tuetaan arvoväitteitä, tulee olla: objektiivisesti varteenotettavaa, viittauksellisesti asiaankuuluvaa, kausaalisesti asiaankuuluvaa, kausaalisesti riippumatonta ja empiirisesti testattavaa. (Mt., 87-133.)

Objektiivinen varteenotettavuus tarkoittaa sitä, ettei pelkkä yksilön mieltymys riitä perusteeksi, vaan todistusaineiston on viitattava objektiivisesti koeteltaviin piirteisiin. Kausaalinen asiaankuuluvuus tarkoittaa puolestaan sitä, että perusteella täytyy olla kausaalinen yhteys perusteltavaan asiaan. Kausaalinen riippumattomuus tarkoittaa sitä, että arvoväitteen tueksi esitetyn todistusaineiston tulisi olla kausaalisesti riippumatonta itse arvoväitteestä. Vaatimus empiirisestä testattavuudesta on keskeinen Leen (1985) ajattelussa. Relativismin kritiikin kantava ajatus on, että arvoväitteiden ehtoja ja seurauksia on voitava tarkastella havaintojen ja kokemusten valossa. Lisäksi näiden kokemusten on oltava jaettuja, eli eri tulkitsijoiden on tulkittava tilanne samalla väittämällä. (Kamppinen ym. 2003, 49.)

Tutkimuksessani rakennan maahanmuuttajavanhustenhuollon kaksi mahdollista tulevaisuuden skenaariota. Skenaarioilla tarkoitetaan tulevaisuudentutkimuksessa erityisen merkittävää tulevaisuudessa toteutettavissa olevaa mahdollista maailmaa, siis sellaista reittiä ja maailmantiloja mahdollisten maailmojen joukossa, johon halutaan kiinnittää erityistä huomiota (Kamppinen ym. 2003, 32). Skenaariot voivat olla erityisen houkuttelevia tai erityisen katastrofaalisia mahdollisia maailmoja, eli sellaisia, jotka on järkevää ottaa huomioon tulevaisuuteen kuljettaessa. Tulevaisuutta luotavassa tai rakentavassa hankkeessa on siis oltava selvillä paitsi houkuttelevista vaihtoehdoista, myös niistä tulevaisuuspoluista, joiden varrella asianosaisten odotukset

jäävät toteutumatta ja intressit joutuvat uhatuiksi. (Kamppinen ym. 2003, 32.) Skenaariotyöskentelyssä onkin tavanomaista, että tutkimuksen lopputuloksena esitetään kahta ääripäätä, sekä houkuttelevaa että katastrofaalista tulevaisuutta kuvaavat skenaariot. (Mt..)

Skenaarioiden kirjoittaminen ei ole sidoksissa mihinkään erityiseen metodiin, joten usein esillä oleva puhe ”skenaariotekniikasta” on harhaanjohtavaa. Skenaarioita voidaan konstruoida sekä kvalitatiivisilla että kvantitatiivisilla menetelmillä, joskin yleisempää on käyttää vain kvalitatiivisia menetelmiä. Useimmat menetelmistä eivät olekaan toisensa poissulkevia, ja saman skenaariotutkimuksen osina voidaan käyttää samanaikaisesti sekä kvalitatiivisia menetelmiä. Kuitenkin, ollakseen skenaario, tulevaisuuteen kohdistuvan kuvauksen tulee sisältää kolme asiaa: nykytilan kuvaus, tapahtumaketjut ja prosessit nykytilan ja tulevaisuuden välillä sekä tulevaisuudentilan kuvaus. (Mannermaa. 1991, 146-148.)

Skenaariot ovat hypoteettisia tapahtumakulkuja, jotka on muodostettu huomion kiinnittämiseksi kausaalsiin prosesseihin ja päätöksenteon kannalta tärkeisiin vaiheisiin. Skenaariot vastaavat kahta tyyppiä oleviin kysymyksiin: Kuinka joku hypoteettinen tilanne voi vaihe vaiheelta tarkkaan ottaen toteutua ja millaisia vaihtoehtoja kullakin toimijalla on ehkäistä, suunnata tai edistää projektia? (Kuusi & Kamppinen 2003, 120.) Ollakseen perusteltavissa esitettyjen skenaarioiden ei tulisi olla ristiriidassa sen ymmärryksen kanssa, joka kyseisessä tutkimuksessa on saavutettu menneisyydestä ja nykyhetkestä. Ne eivät saisi myöskään olla formaalisti virheellisiä suhteessa siihen teoriaan tai malliin yhteiskunnallisesta kehityksestä, joka tutkimuksessa on omaksuttu. Tätä vaatimusta kutsutaan tulevaisuudentutkimuksen sisäisen konsistenssin vaatimukseksi. (Mannermaa 1993, 24.)

Skenaariot voidaan luokitella aikaperspektiivin perusteella tutkiviin tai ennakoiviin skenaarioihin. Tutkivat eli projektiiviset skenaariot kuvaavat nykyisestä tilanteesta ja siinä vallitsevista kehityssuunnista lähtien tapahtumaketjua, joka loogisesti johtaa tiettyyn tulevaisuudentilaan. Tutkittavan järjestelmän peruselementtien pysyvyyttä tai muuttumista koskevia työhypoteeseja muunnellen voidaan saavuttaa näin muodostuvien skenaarioiden avulla sarja mahdollisia tulevaisuudentiloja, jotka perustuvat erilaisiin arvioihin yhteiskunnan kehityssuunnista. Tutkivat skenaariot voidaan edelleen jakaa tendenssi- ja puiteskenaarioihin. Tendenssiskenaarioiden keskeinen ole-

tus on vallitsevien kehityssuuntien jatkuminen ja järjestelmän pysyvyys. Puiteskenaariot ovat tutkivia skenaarioita, joiden tarkoituksena on rajoittaa mahdollisten tulevaisuudentilojen määrää tekemällä äärimmäisiä oletuksia vallitsevista kehityssuunnista. Tutkivien skenaarioiden laatiminen on lähellä perinteistä ennustamista, jota kohtaan on viime vuosina esitetty kritiikkiä yhteiskunnallista kehitystä koskevan epävarmuuden ja kompleksisuuden lisääntymisen vuoksi. (Mannermaa 1991, 154-155.)

Ennakoivissa eli prospektiivisissa skenaarioissa lähtökohtana ei ole nykyhetki vaan haluttu tulevaisuudentila, joka ilmaistaan toteutettavina tavoitteina. Kun tutkivissa skenaarioissa edetään nykyhetkestä tulevaisuuteen ennakoivat skenaariot laaditaan tulevaisuudesta nykyisyyteen edeten. Ennakoivien skenaarioiden voidaan ajatella heijastavan tutkivia skenaarioita tarkemmin skenaarioparadigman normatiivista luonnetta. Ennakoivat skenaariot voidaan jakaa normatiivisiin ja kontrastisiin skenaarioihin. Normatiivinen skenaario sisältää joukon toteutettavia tavoitteita, joiden avulla kuvataan haluttava tulevaisuudentila ja rakennetaan kehitysprosessi, joka yhdistää tämän tulevaisuudentilan nykyhetkeen. Kontrastinen skenaario ennakoivien skenaarioiden joukossa vastaa puiteskenaariota tutkivien skenaarioiden joukossa. Sen avulla pyritään hahmottamaan mahdollisuuksien rajalla oleva haluttu tulevaisuus. (Mannermaa 1991, 155-156.)

Skenaarioparadigman yleisyys on myös sen heikkous. Kun skenaarioparadigmassa teoreettisesti, metodisesti ja skenaarioiden sisällön osalta "almost anything goes", syntyy uskottavuusongelma, joka skenaarioparadigman suuren merkityksen vuoksi kohdistuu tulevaisuudentutkimukseen yleensäkin. Skenaariot ovat tarinankirjoitusta, jossa korostuu luovuus, yksilön vapaaehtoisuus ja usein yhteiskunnallinen teoriattomuus. Toisaalta skenaarioiden on katsottu olevan esimerkiksi matemaattisia malleja parempia tulevaisuudentutkimuksen työkaluja juuri sellaisissa tilanteissa, joista yhteiskunnalliset teoriat puuttuvat tai ne ovat heikosti kehittyneitä. Skenaarioparadigma onkin perusluonteeltaan hämmentävä; sen perusolettamuksiin luetaan miltei aina tulevaisuuden ennakoimattomuus ja useiden kehitysvaihtoehtojen olemassaolo. (Mannermaa 1991, 172-173.)

Skenaario ansaitsee sen metodisesta väljyydestä huolimatta vakiintuneen paikkansa tulevaisuudentutkimuksen yhtenä avainkäsitteenä. Vaihtoehtoisten skenaarioiden

muodostamaa monipuolista ja keskeiset valinnat tunnistavaa polustoa voidaan pitää tulevaisuustyöskentelyn lopputuloksena. Käytännön tulevaisuudentutkimuksen kannalta olennaista on, miten onnistunut polusto kyetään löytämään. Tässä tehtävässä tulevaisuustaulu on erinomainen työväline. Tulevaisuustaulua voidaankin sanoa systemaattisen tulevaisuudentutkimuksen keskeiseksi työvälineeksi. (Kuusi & Kampainen 2003, 123.) Tulevaisuustaulun laatimisessa on keskeistä tiedon kokoaminen mahdollisimman validien ja relevanttien tulevaisuuskarttojen laatimiseksi. Tulevaisuuskartassa tulee tunnistaa se olennainen, mikä on joka tapauksessa läsnä tulevaisuuden maisemassa. (Mt., 131-132.) Tulevaisuustaulun elementtejä ovat taulun pysty- ja poikittaisrivit. Vaakarivit edustavat tulevaisuuskuvien määritteleviä ominaisuuksia, joita pidetään välttämättöminä ja riittävinä tulevaisuuden vaihtoehtojen kuvaamiseksi. Jokaiselle riville kirjoitetaan jonkin omaisuuden nimi ja ominaisuuksien listasta muodostuu pystyriveille mahdollisten tulevaisuuksien kaikki ne piirteet, jotka tekijä haluaa ottaa huomioon. Kullakin rivillä on ruutuja, jotka edustavat rivin ominaisuuden mahdollisia eri variaatioita. Näin rakennettuna taulu sisältää kuvauksen keskeisten mahdollisten tulevaisuuksien joukosta. (Mt., 124.)

Mahdollisen tulevaisuuden kuvausta tulevaisuustaulussa voidaan kutsua tulevaisuuskuvaksi. Hyvin laadittu tulevaisuustaulu kuvaa, mikä on kyseiselle toimijalle tärkeää, ja vain sen mikä on tärkeää. Jos oletetaan, että kyseinen asia ei voi muuttua tulevaisuudessa, sekin voidaan esittää tulevaisuustaulussa. Muuttujien järjestys tulevaisuustaulussa voi edustaa niiden tärkeysjärjestystä. Yksi mahdollinen tapa järjestää muuttujia on seuraava: ylimpänä ovat keskeisten toimijoiden tarpeita tai visioita kuvaavat tavoitemuuttujat, joihin valinnoilla pyritään erityisesti vaikuttamaan. Sitten seuraavat tulevaisuuden olosuhteita, kuten megatrendejä ja heikkoja signaaleja koskevat muuttujat. Tähän ryhmään kuuluu myös invarianssien eli keskeisten muuttumattomaksi oletettavien tekijöiden esittäminen. Lopuksi luettelossa ovat omin toimenpitein vaikutettavat keinomuuttujat, jotka kuvaavat resurssien kehittämistä ja niiden kohdentamista erilaisten esteiden murtamiseen tai ylittämiseen tai tarjolla olevien mahdollisuuksien hyödyntämiseen. (Mt., 124.)

Tulevaisuustaulua voidaan kutsua myös tulevaisuuskartaksi. Kartta kuvaa tulevaisuustaulun olemusta symbolisesti hyvin osuvasti. Tällöin voidaan puhua niin sanotusta tulevaisuuden maisemakartasta. Tulevaisuuskartassa on olennaista auttaa lukijaa

myös tunnistamaan, mikä on tällä hetkellä vallitseva lähtötilanne tulevaisuuteen. Hyvään tulevaisuuskarttaan kuuluukin lähtötilanteen riittävän tarkka kuvaus ilmentäen olennaisia eroja lähtötilan ja tavoitellun tulevaisuudentilan välillä. (Mt., 132.) Sen avulla voidaan helposti hahmottaa maiseman yleiset muodot ja erityispiirteet sekä miltä se näyttää mistäkin katsottuna. Tulevaisuuskartan tulee sisältää tulevaisuuden kannalta relevantit ja mielenkiintoiset maisematyypit eli avainmuuttujat sekä niiden ominaispiirteet eli muuttujien arvot ja keskinäiset sijainnit eli riippuvuudet ja yhteensopivuudet. Lisäksi, koska tulevaisuus muodostuu systeemisistä kokonaisuuksista, jotka ovat vuorovaikutuksessa keskenään, on otettava huomioon myös se, että eri tapahtumakulkujen vuorovaikutussuhteet määräävät ratkaisevasti tapahtumien kulkua. (Mt., 125-126.)

Uskottavan tulevaisuuskuvan rakentamiseksi tulevaisuustaulussa on siis tunnistettava vallitsevat reunaehdot eli invarianssit sekä kunkin tutkittavan osa-alueen tulevaisuuden trendit ja heikot signaalit. Trendeillä tarkoitetaan sellaisia nykyhetken piirteitä, joiden uskotaan voivan jatkua jollakin tunnetulla tavalla tulevaisuudessa. Megatrendeillä tarkoitetaan useita vähäisempiä ja pienimuotoisempia lainomaisuuksia yhdistävää vallitsevaa lainomaisuutta, jonka voi perustellusti olettaa kertovan tulevasta mahdollisista maailmoista enemmän kuin sitä konstituovien vähäisempien trendien. Trendit ovat siis megatrendeihin verrattuina satunnaisempia ja kapea-alaisempia. (Kuusi & Kamppinen & Malaska 2003, 31-35). Megatrendejä taas voi kuvata verrannollisesti virtaan, joka on viemässä tiettyyn suuntaan, mutta jota vastaan voi taistella. Megatrendit ovat tulevaisuudentutkimuksessa merkittäviä, sillä ne määrittelevät tulevaa yhteiskuntaa vahvasti. Merkittävyyden ohella megatrendin keskeinen piirre on, että se hyvin todennäköisesti jatkuu toistaiseksi. Juuri tässä suhteessa megatrendi poikkeaa satunnaisista trendeistä, esimerkiksi vaihtuvista muodeista. Toisaalta monet megatrendit ovat sellaisia, että ei ole edes periaatteessa mahdollista, että ne muodostuisivat pysyviksi. Eri megatrendit voivat usein olla myös olla ristiriidassa keskenään. Perusongelma megatrendeissä on todella suurten olennaisten tendenssien tunnistaminen. Eräs tapa tunnistaa megatrendit on esimerkiksi tutkia, mitkä ajatukset ja kysymykset valtaavat alaa sanomalehdissä. (Kuusi & Kamppinen 2003, 148-149.)

Heikkojen signaalien tutkimus on noussut keskeiseksi kiinnostuksen kohteeksi uu-

simmassa tulevaisuudentutkimuksessa (Kuusi & Kamppinen 2003, 153). Tulkinnat siitä, mitä heikoilla signaaleilla tarkoitetaan, vaihtelevat kuitenkin edelleen suuresti (Mt., 159). Heikot signaalit ovat eräänlaisia muutoksen ensioireita (Mt., 162). Ne kantautuvat nykyhetken tulevaisuuksista. Tällä tarkoitetaan sitä, että jotkin nykyhetken piirteet ovat lainomaisissa ja hallittavissa suhteissa määrättyihin mahdollisiin maailmoihin. Heikot signaalit kantautuvat tulevaisuudesta vain vertauskuvallisesti, koska tulevaisuudet eivät vielä ole, eikä niistä voi näin ollen mitään kantautuakaan. Mutta nykyhetken piirteiden avulla voidaan seurauksia arvioida ja siten voidaan heikkoja signaaleja ennakoivasti jäljittää. (Kuusinen & Kamppinen & Malaska 2003, 32.) Heikon tulevaisuussignaalin merkitys määrittyy sen vastaanottajan tavoitteista käsin. (Kuusi & Kamppinen 2003, 162.)

Tulkittaessa esimerkiksi organisaatioiden tapoja hyödyntää heikkoja signaaleja on varsin toimivaksi osoittautunut Igor Ansoffin niin sanottu filttimalli (Ansoff 1984; ref. Kuusi & Kamppinen 2003, 153). Tämän mallin mukaan voidakseen vaikuttaa tulevaan kehitykseen heikon signaalin on kyettävä kulkemaan kolmen filttin lävitse: havaitsemisfilttin, tulkintafilttin ja valtafilttin. Havaitsemisfilttin läpäiseminen edellyttää, että tulevaisuutta ennakoiva merkki havaitaan. Tulkintafilttin merkityksestä kertoo, että moni saattaa havaita saman tulevaisuuden mahdollisuuksiin viittaavan ilmiön, mutta useimmilta sen merkitys voi jäädä oivaltamatta. Valtafilttinissä taas on kyse siitä, että joku asioista päättävä taho, ei usko johonkin tulevaan kehitykseen, ja ei täten toimi tulevan kehityksen vaatimalla tavalla. (Kuusi & Kamppinen 2003, 153-154.)

Edellä mainittujen lisäksi tulevaisuudentutkimuksessa on olennaista tunnistaa toimijat eli aktorit, jotka ovat mahdollisten tulevaisuuden maailmojen olennainen osa. On olennaista tiedostaa, että kukin aktori etenee tulevaisuuspolustolla omien intressiensä mukaisesti, mutta että hän sen lisäksi pyrkii huomioimaan myös muiden aktorien toiminnan ja sen päämäärät heidän intresseineen ja taitoineen. Aktorien huomioiminen polustossa on haastavaa, koska he voivat muuttaa ominaisuuksiaan esimerkiksi uskomuksiaan ja intressejään epäennustettavalla tavalla. Aktoreita voidaan siis luonnehtia oppiviksi systeemeiksi, jotka toimivat suunnitelmallisesti vallitsevien reunaehtojen raameissa asettamiensa tavoitteiden saavuttamiseksi. (Mt., 33-34.)

Yksi aktorin keskeinen tuntomerkki on kyky päätöksentekoon eli mahdollista maailmaa konstituovan reitin valintaan. Päätöksenteossa aktori arvioi eri polkujen houkuttelevuutta sen perusteella mitä hyötyjä ja haittoja siihen sisältyy. Optimaalisuuden sisältö vaihtelee ajan, paikan ja kulttuurin mukaan, mutta itse optimaalisuuden tavoite pysyy vakiona (Kamppinen & Malaska 2003, 81). Aktorit ovat esimerkillisiä oppivia systeemejä, jotka voivat muuttaa toimintaansa tietoisesti. Oppivien systeemien lisäksi on olemassa myös oppimattomia systeemejä, joiden olemassaolo tai toiminta ovat vakiintuneita. Aktoreilla voidaan kullakin olettaa olevan tulevaisuuden kannalta jonkinlaisen tahtotilan. Tahtotila on olennaista tunnistaa tulevaisuudentutkimuksessa. Huomioitava kuitenkin on, että koska kyseessä on aktorin kohdalla niin sanottu oppiva systeemi, että hän voi myös muuttaa tahtotilaansa. Tulevaisuustyöskentelyn kannalta on olennaista tunnistaa, että eri henkilöt tai yleisemmin aktorit ovat tyypillisesti parhaita asiantuntijoita tahtotilan, resurssien ja tosiasioiden osalta. (Kamppinen & Malaska & Kuusi 2003, 34.)

Kuten demokraattisessa päätöksenteossa, voidaan myös tulevaisuudentutkimuksessa lähteä siitä oletuksesta, että parhaita tahtotilansa muotoilijoita ovat kansalaiset itse, tai heitä hyvin tuntevat edushenkilöt. Kansalaisilla ei kuitenkaan yleensä ole kovin realistista kuvaa siitä, minkä tavoitteiden toteuttamiseen resurssit riittävät tai soveltuvat. Poliitikassa parasta resurssien asiantuntemusta on tyypillisesti korkeimmilla poliittisilla päätöksentekijöillä ja korkeimmilla virkamiehillä. Resurssien kohdentaminen ei kuitenkaan aina kohdistu asetettuihin tavoitteisiin, koska kuvitelmat niiden vaikutuksista voivat olla ristiriidassa luonnontieteellisten tai yhteiskunnallisten pysyvyyksien kanssa. Näiden parhaita asiantuntijoita ovat tyypillisesti tiedemiehet ja muut korkeasti koulutetut asiantuntijat. (Kuusi & Kamppinen 2003, 135.)

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimustehtävä

Tutkimukseni tavoitteena on laatia ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmää kuvaavat kaksi ääripään skenaariota vuonna 2013. Ensimmäinen skenaario kertoo tavoitellusta palvelujärjestelmän ihannetilasta ja toinen pelätystä uhkatilasta. Skenaariot rakennan ensin laatimistani neljästä erillisestä vanhustenhuollon palveluntuottajia kuvaavasta tulevaisuuskuvasta. Tulevaisuuskuvien avulla pyrin hahmottamaan kunkin palveluntuottajan tulevaisuuden mahdollisuudet ja uhat asiakkaan, eli ikääntyvän maahanmuuttajan näkökulmasta.

4.2 Aineisto ja analyysi

Tutkimuksessani luon tulevaisuustalukkomenetelmän avulla ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmän ihanne- ja uhkaskenaariot vuonna 2013. Rakennan tulevaisuuskuvat kahden eri aineistokokonaisuuden perusteella. Ensiksi tarkastelen ajankohtaisen yhteiskunnallisen kirjallisuuden avulla ikääntyville maahanmuuttajille palveluja tuottavien neljän eri tahon, julkisen sektorin, yksityisen sektorin, kolmannen sektorin sekä sosiaalisten verkostojen toiminnan ydintä, eli kunkin sektorin tuottamien palvelujen ominaispiirteitä sekä niiden taustalla vaikuttavia yhteiskunnallisia ideologioita. Kirjallisuudesta löytyvistä heikoista signaaleista hahmotelen mahdollisia tulevaisuuden trendejä kullakin sektorilla. Tässä tarkastelussa käyttämäni aineiston olen valinnut aiemmin oppimani yhteiskuntatieteellisen tiedon ja sosiaalipoliittisten aikalaiskeskustelujen perusteella. Palveluntuottajien ohella olen tarkastellut myös niiden toiminnan taustalla olevia ideologioita, sillä tulevaisuudentutkimuksessa on oleellista tunnistaa myös ilmiön taustavoimat eli arvot. Tästä palvelujärjestelmää käsittelevästä aineistosta etsin mahdollista tulevaisuutta ennakoivia heikkoja signaaleja ja trendejä.

Toiseksi kartoitan ikääntyvien maahanmuuttajien nykyisiä olosuhteita Suomessa heidän omien kokemustensa ja toiveidensa avulla. Vastauksia etsin kolmesta eri haastattelututkimuksesta. Tarkastelen ikääntyvien maahanmuuttajien olosuhteita viiden

eri ulottuvuuden perusteella: asuminen ja arki, kielen ja kulttuurin merkitys, sosiaali- ja terveystalouden käyttö, integraatio ja tulevaisuuden näkymät. Tutkimukset on tehty kolmella eri paikkakunnalla. Johanna Vihantola (2003) on tutkinut maahanmuuttajien kotoutumiskokemuksia Jyväskylässä. Sari Takala (2004) taas on tutkinut ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamista Hervannan alueella Tampereella. Carola Berts ja Annika Linden (2005) taas ovat tutkineet ikääntyvien maahanmuuttajien kokemuksia pakolaisuudesta sekä asumisesta ja ikääntymisestä Närpiössä. Kaikki tutkimuksissa haastatellut ovat olleet yli 65-vuotiaita. Valitsin edellä mainitut haastattelututkimukset aineistokseni, sillä niissä on kartoitettu ikääntyvien maahanmuuttajien hyvinvointia ja olosuhteita integraatio –teoriaan perustuen. Aineistona käyttämieni tutkimusten määrä on kolme sen vuoksi, että etsimisestä huolimatta en löytänyt enempää vastaavia Suomessa toteutettuja tutkimuksia. Olen esittänyt aineistona käyttämieni haastattelututkimusten tulokset kategorisoiden ne viiteen ikääntyvän maahanmuuttajan eri elämänalueita kuvaavan osa-alueen perusteella. Tämän jaon avulla ikääntyvien maahanmuuttajien nykytilannetta oli selkeä tarkastella eri osa-alueiden suhteen.

Edellä mainittujen aineistojen perusteella luon tulevaisuustalukkomenetelmää käyttäen maahanmuuttajavanhustenhuollon tulevaisuutta mahdollisesti kuvaavat skenaarit. Tässä vaiheessa selvitän, mitkä ovat ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujen olennaiset osat ja kehittämisalueet tulevaisuudessa, sekä miten eri toimijoiden tuottamat palvelut tulevaisuudessa muodostuvat niiden muutospotentiaaleja ja taustavoimia sekä niiden keskinäistä vuorovaikutusta tarkastellen. Tutkimuksen rajallisen laajuuden vuoksi laadin vain kaksi mahdollista tulevaisuutta kuvaavaa maailmantilaa: skenaarion halutusta tulevaisuudesta sekä skenaarion katastrofaalisesta tulevaisuudesta.

Tutkimuksessani asiantuntijoiden äänet saavat ikääntyvät maahanmuuttajat itse sekä erilaiset asiantuntijat. Asiakkaiden näkökulmaa etsin aineistona käyttämistäni haastattelututkimuksista. Asiantuntijoiden näkökulmaa taas etsin sosiaalialan palveluntuottajia sekä hyvinvointivaltiota koskevasta kirjallisuudesta. Päätäjien ja virkamies-ten asiantuntijanäkökulman jätän huomioimatta, sillä tutkimukseni tavoitteena on löytää jotain uusia, ja innovatiivisia toimintamalleja, joita byrokratian taakka ei määrää tai lannista. Tutkimukseni kannalta olisi ollut hedelmällistä perehtyä vielä eri kulttuuri-

en sisältämiin vanhuskäsityksiin, mutta koska Suomessa asuvat ikääntyvät maahanmuuttajat ovat ryhmän heterogeenisuudesta huolimatta lukumäärältään pieni ryhmä, päätin tarkastella heitä yhtenä ryhmänä pitäytyen tutkimukseni teoriaosuudessa enemmänkin muuttuneisiin vanhuskäsityksiin ja ikääntyvän maahanmuuttajan integraation ja uuteen kulttuuriin sopeutumisen erityispiirteisiin.

5 PALVELUJEN NYKYTILA

Tulevaisuuden tutkimuksessa on oleellista hahmottaa myös tutkittavan tulevaisuuden lähtötilanne (Kamppinen ym., 132). Palveluntuottajien nykytilaa hahmotan luvussa 6.1. perehtymällä ikääntyvien maahanmuuttajien palveluja tuottaviin toimijoihin, eli aktoreihin. Lisäksi perehdyn palveluntuottajien toiminnan taustalla oleviin ideologioihin, sillä niiden avulla on paremmin ymmärrettävissä, miten kunkin palveluntuottajan tahtotila määrittyy, eli mitkä ovat puhtaimmillaan kyseisen palveluntuottajan tavoitteet tulevaisuudessa. Ikääntyvien maahanmuuttajien olosuhteiden nykytilaa ja heidän omia olosuhteitaan kartoitan luvussa 6.2., jossa olen kategorisoinut kolmen eri haastattelututkimuksen tulokset viiteen ikääntyvien maahanmuuttajien arjen elämään ja kokemuksia tarkastelemaan eri osa-alueeseen.

5.1 Palveluntuottajat ja niiden ideologiat

Ikääntyvien maahanmuuttajien palveluja tuottavat käytännössä neljä eri tahoa: julki-set palveluntuottajat, yksityiset palveluntuottajat, järjestöt sekä maahanmuuttajien omaiset ja lähipiiri. Näiden jokaisen taustalla voidaan ajatella olevan ideologia, joka määrittää niiden toimintaa, eli niiden tavoitteita ja roolia palvelujärjestelmässä, sekä laajemmin ajateltuna koko yhteiskunnassa. Maahanmuuttajavanhustyön palveluntuottajien taustaideologiat olen valinnut seuraamaani sosiaalipoliittisen aikalaiskeskustelun sekä aiemmin oppimani yhteiskuntatieteellisen ja sosiaalipoliittisen tiedon perusteella. Tarkastelen palveluntuottajia ideologioineen siksi, että ideologioiden tunnistaminen ja tarkastelu selventää toimijan tahtotilaa, eli ihannetulevaisuutta tulevaisuuden palveluja tutkittaessa. Tahtotilan selvittäminen on olennaista tulevaisuuden tutkimuksessa, koska palveluntuottajien, eli aktorien, toiminta vaikuttaa tulevaisuuden muotoutumiseen olennaisesti.

Edellä mainitsemani palveluntuottajat eivät suinkaan toimi palvelujärjestelmässä toisistaan erillisinä, vaikka niitä hyvin eritellysti omina sektoreinaan esittelenkin. Optimaalisin tilanne asiakkaan onnistuneen palveluketjun kannalta olisi, että eri palveluntuottajat toimisivat saumattomasti yhdessä. Tutkimukseni analyysiosassa hahmotellen tulevaisuuden palvelujärjestelmän ihannetilaa, eli mahdollisimman toimivaa

ikäntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmää. Siihen kuuluu eittämättä eri palveluntuottajien yhteistoiminta, ja niiden tarjoamien palvelujen ketjuuntuminen toimivaksi kokonaisuudeksi. Verkottuvien asiakaslähtöisten palvelukokonaisuuksien ja palveluketjujen kehittäminen vaatii hyvinvointipalvelujen vastuusuhteiden uudelleen tarkastelua. Moniongelmaisella asiakkaalla saattaakin olla useita erilaisia palveluketjuja eri sektoreilla, vaikka hyödyllisintä tietysti olisi, että asiakkaalle kyettäisiin rakentamaan yksi palveluketju, joka rakennettaisiin asiakkaan tarpeita vastaavaksi kokonaisuudeksi moniammatillista yhteistyötä hyödyntäen. Moniongelmaisuuksia vastaava palveluketju onkin käytännössä kaikkein kehittymättömin. (Tenhunen 2004, 49.) Myös nykyisessä vanhuspolitiikassa korostetaan eri toimijoiden välisen työn ja vastuunjaon yhdistelmää, jossa julkinen sektori, kaupalliset palveluntuottajat ja kansalaisyhteiskunta järjestävät limittäin sosiaalipalveluja. Myös sosiaali- ja terveysministeriössä korostetaan järjestöjen ja muun yksityisen sektorin merkitystä vanhuspolitiikassa sekä muun yhteiskuntapolitiikan vastuuta valtion ja kuntien tuottamien palvelujen täydentäjänä. (STM, 2007.)

Ikäntyvien maahanmuuttajien, kuten muunkin sosiaalihuollon, palveluja tarkasteltaessa on olennaista huomioida se tosiasia, että Suomi on niin sanottu hyvinvointivaltio, ja että tämän takia julkisella sektorilla on merkittävin rooli myös ikäntyvien maahanmuuttajien palvelujen järjestäjänä. Mielestäni kuitenkin juuri aiheeni kannalta on erittäin merkittävää tarkastella myös muita palveluntuottajia, sillä juuri ikääntyvät maahanmuuttajat ovat kulttuuritaustaltaan ryhmänä hyvin heterogeeninen, ja täten myös tarpeiltaan hyvin moninainen ryhmä. Näitä tarpeita voi olla vaikea tyydyttää julkisten palvelujen turvin, sillä julkisia palveluja voi olla vaikea räätälöidä tarpeeksi asiakaskohtaisiksi. Julkisia palveluja kritisoidaan usein myös sen vuoksi, että julkisten palvelujen työntekijän voi olla monista syistä vaikeampaa osoittaa aitoa välittämistä kohtaamalleen ikääntyvälle maahanmuuttajalle kuin taas esimerkiksi kansalaisjärjestöä edustavan vapaaehtoisen, jopa vertaisjäsenen, joka voi roolinsa vuoksi antaa maahanmuuttajalle erityistä tukea ja jopa ystävyyttä. Usein puhutaan myös siitä, että yksin julkisen sektorin resurssit eivät riitä vastaamaan tulevaisuuden vanhustenhuollon palvelutarpeisiin.

5.1.1 Julkiset palvelut ja hyvinvointivaltio

Suomessa ei ole vanhustenhuoltoa varten omaa erityislakia, vaan ikääntyvien asemaa säädellään samoilla lakisäännöksillä kuin muidenkin väestöryhmien. (Kuusi & Raitanen 2000, 8.) Sosiaalipalvelutyötä ohjaa kuitenkin kansallinen vanhuspolitiikka. Vanhuspolitiikka käsite vakiintui Suomessa 1970-luvulla tarkoittamaan ikääntyvien ihmisten aseman parantamiseksi tarkoitettuja toimia. Parhaimmillaan vanhuspolitiikkaan sisältyy kokonaissuunnitelma siitä, mitä koko yhteiskunnassa ja kunnissa tehdään ikääntyvien kansalaisten hyväksi. (STM, 2007.)

Maamme vanhuspolitiikka sisältää ajankohtaisen tavoiteasettelun ja vanhuspoliittisen ideologian, lainsäädännön, hallinto-organisaatiot, rahoituksen ja muun resursoinnin sekä erilaiset toimintajärjestelmät, esimerkiksi eläke- ja palvelujärjestelmät. Kansainvälisillä toimilla, esimerkiksi YK:n WHO:n, OECD:n ja EU:n tutkimustoiminnalla, vanhuksia koskevilla periaatejulistuksilla sekä vanhusohjelmilla, on ollut vaikutuksia myös suomalaiseen vanhuspolitiikkaan. (Kuusi & Raitanen 2000, 8.) Vanhuspolitiikan tavoitteena on edistää ikäihmisten hyvinvointia, itsenäistä selviytymistä ja hyvää hoitoa. Sen periaatteita ovat tasa-arvoisuus, itsemääräämisoikeus, taloudellinen riippumattomuus, turvallisuus ja sosiaalinen integraatio. Moderni vanhuskäsitys perustuu yksilöllisyyteen ja arvostaa ikääntyvän ihmisen omatoimisuutta, elämäkokemusta ja omia näkemyksiä. (Mt., 8.)

Valtion normiohjauksen loputtua sosiaali- ja terveydenhuollon ja siten myös vanhuspalvelujen suunnittelu ja toteutus on tapahtunut kunnissa varsin omaehtoisesti. Kuntien on kuitenkin laadittava vanhuspoliittinen strategia, joka turvaa ikääntyvien sosiaaliset oikeudet. Strategiaa täydentää palvelurakenteen kehittämisohjelma, jonka lähtökohtana on ikääntyvien hyvä elämänlaatu, itsemääräämisoikeus ja itsenäinen suoriutuminen riippumatta heidän toimintakyvystään. Palvelujen tulee olla asiakaslähtöisiä ja yhteistyön omaisten ja eri palveluntuottajien ja omaisten kanssa pitää toimia saumattomasti. (Mt., 9.) Sosiaalipalvelujen järjestäminen on siis kuntien vastuulla. Kunta voi tuottaa palvelut itse tai yhdessä muiden kuntien kanssa. Lisäksi kunta voi ostaa palveluja muilta kunnilta kuntayhtymiltä tai yksityisiltä palveluntuottajilta, joita ovat yritykset ja järjestöt. Vuoden 2004 alusta lähtien kunnat ovat voineet järjestää palveluja myös antamalla asiakkaalle palvelusetelin. (Kauppinen & Niskanen

2005, 34).

Kansalaisten arkielämän sujumiseksi tuotetaan erilaisia sosiaalipalveluja, kuten koti- ja tukipalveluja, asumispalveluja, päivähoito- ja päivätoimintapalveluja, kasvatus- ja neuvontapalveluja, sovittelupalveluja sekä perhehoito- ja laitospalveluja. Sosiaalipalvelut ovat hoivapalveluja, joihin kuuluu fyysistä huolenpitoa, kasvatuksellista tukea, sosiaalisen vuorovaikutuksen edistämistä sekä erilaista ohjausta ja neuvontaa. Sosiaalipalveluissa tehtävästä ammatillisesta työstä käytetään nimitystä sosiaalipalvelutyö. Monet sosiaalipalvelut kohdentuvat tietyille ryhmille, kuten lapsille ja nuorille, perheille, vammaisille ja päihdeongelmallisille. (Aalto & Hakonen & Koskinen & Päivärinta 1998, 168.) Gerontologiset sosiaalipalvelut vastaavat ikääntyvien yleisen hyvinvoinnin tarpeeseen. Vanhustyön näkökulmasta sosiaalipalvelutyö on palvelua, joka tuotetaan kodin ulkopuolelta ja joka vähentää läheisten ja perheenjäsenten välistä hoivariippuvuutta. Sosiaalipalvelutyötä ohjaa lakisääteisyys, sosiaalihuoltolaki ja –asetus, sekä julkisen vallan rahoitus. Gerontologista sosiaalipalvelutyötä tehdään kotipalvelussa, päivä- ja toimintakeskuksissa, palveluasumisessa ja laitoshuollossa. (Aalto ym. 1998, 168.)

Ikääntyvän maahanmuuttajan asema palvelujärjestelmässä on osittain erilainen kuin alkuperäisesti suomalaisen vanhuksen. Ikääntyvän maahanmuuttajan henkilökohtainen historia vaikuttaa hänen tuloihinsa, kuten eläkkeisiin ja sosiaaliturvaan (Daatland & Biggs 2004, 150). Esimerkiksi, jotta henkilö olisi oikeutettu Suomessa maksettavaan kansaneläkkeeseen, hänen tulee olla asunut Suomessa 40 vuotta ennen eläkeikänsä. Ikääntyvää maahanmuuttajaa varten on olemassa myös kansaneläkettä korvaava etuus. Ikääntyvälle maahanmuuttajalle maksetaan pienimmän maksettavan kansaneläkkeen suuruista maahanmuuttajan erityistukea. (Kela, 2007.)

Tähän mennessä valtakunnan ja aluetason vanhuspoliittisissa suunnitelmissa ei juurikaan ole kiinnitetty huomiota ikääntyviin maahanmuuttajiin. Vaarana onkin maahanmuuttajien jääminen eristyksiin. Eristymiseen voivat johtaa kielivaikeudet, oman kielisten palvelujen puute, heikko terveydentila tai toimintakyky, oman etnisen ryhmän jäsenten vähyyys paikkakunnalla sekä mahdolliset traumaattiset elämäkokemukset. Jotta ikääntyvien maahanmuuttajien asema voitaisiin turvata, tarvitaan erityishuomiota vanhuspoliittisessa suunnittelussa ja kuntien vanhuspoliittisissa strate-

gioissa. (Kotouttamislain toimeenpanoa koskeva selontekoprojekti 2002, 110.)

Julkisten sosiaalipalvelujen taustalla on ajatus huoltovaltiosta, tai yleisemmältä nimeltään hyvinvointivaltiosta. Sosiaalipolitiikan ja hyvinvointivaltioidean taustalla on peruskäsitys, jonka mukaan sosiaaliset ongelmat, esimerkiksi työttömyys, syrjäytyneisyys ja köyhyys, nähdään yhteiskunnallisesti tuotettuina. Siksi ongelmat tulisi myös ratkaista yhdessä. Kehittyneen modernin hyvinvointivaltion tavoitteena on ollut tarjota kansalaisille kohtuullinen toimeentulo ja tasa-arvoista elämisen ehtoja. Hyvinvointivaltio ei ole sama asia kuin sosiaalipolitiikka, vaan käsitteellä viitataan sellaiseen yhteiskuntaan, joka pyrkii huolehtimaan kansalaistensa sosiaalisista olosuhteista. (Jokinen & Saaristo 2006, 114-116.) Hyvinvointivaltiossa korostetaan joko aitoa tai lakisääteiseen solidaarisuuteen pohjautuvaa yhteistä vastuuta sukupolvien kesken sekä eri väestöryhmien sisällä ja niiden välillä. Hyvinvointivaltiomallin mukaista on yrittää ehkäistä yhteiskunnallisen huono-osaisuuden leviämistä ja seurata ja pyrkiä vähentämään eroja hyvän elämän mahdollisuuksissa. Hyvinvointimalli ei sulje pois taloudellisen kasvun merkitystä, mutta korostaa talouskasvun hallittua tasa-painoa. Hyvinvointivaltiomalli korostaa yhteiskunnan kiinteyttä, ja korostaa sosiaalisen erottelun ja syrjäytymisen ehkäisemistä. Hyvinvointivaltiomallissa uskotaan, että sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne vähentää yhteiskunnallisia ristiriitoja ja turvaa yhteiskunta- rauhan säilymistä. (Ferge & Hellsten & Kalimo & Purola 1997, 20-23.)

Hyvinvointivaltion taloudellinen rationaliteetti korostaa tulosten merkitystä perimmäisten tavoitteiden kannalta. Tässä niin sanotussa sisällöllisessä rationaliteetissa otetaan huomioon toiminnan tulokset myös sen laajempien yhteiskunnallisten tavoitteiden kannalta. Toiminnan hyvyttä arvioidaan kiinnittämällä huomiota muun muassa ihmisten perustarpeiden tyydyttymiseen, yhteiskunnan kiinteyden kasvuun tai toiminnan taloudellisen hyödyn jakautumiseen yhteiskunnassa. Hyvinvointivaltion ideologia korostaa-kin talouden, kulttuurin, oikeuslaitoksen, sosiaalipolitiikan ja vastaavien yhteiskunnallisten osajärjestelmien suhteellista itsenäisyyttä yhteiskunnallisten tehtäviensä, tavoitteidensa, sisäisen logiikkansa ja rationaliteettinsa valinnassa. Hyvinvointivaltion malli painottaa oikeudenmukaisuutta ja yhteiskunnallista tasa-arvoa, yhteiskunnallisen eriarvoisuuden vähentämistä sekä yhteisvastuuta. (Ferge ym. 1997, 20-23.)

Huolto- ja hyvinvointivaltioajattelu on saanut osakseen myös paljon kritiikkiä. Hyvinvointivaltion on puhuttu olevan kriisissä kautta vuosien. Hyvinvointivaltion on sanottu

olevan kriisissä muun muassa siksi, että se tappaa yritteliäisyyden ja työnteon kannattavuuden. Byrokraattisuus ja sosiaaliteknokraattisuus aiheuttavat sen, ettei hyvinvointivaltio saavuta omia tavoitteitaan. Kun hyvinvointivaltion toiminnan tehokkuutta ei valvota riittävästi, ovat julkiset palvelut tehottomia, ja siksi ne edelleen lisäävät valtion menoja. Lisäksi hyvinvointivaltiota on arvosteltu siitä, että kun yhä enemmän palveluita siirtyy valtion hoidettaviksi, ihmisarvo alenee kun ”vapaaehtoisen ihmisrakauden” tilalle tulee kylmä massahoito. Pelätty on myös sitä, että harmaa ja ikävä hyvinvointivaltio, sekä materiaalisten pyrkimysten vaaliminen johtaa muiden inhimillisten pyrkimysten tukahtumiseen. (Jokinen & Saaristo 2006, 126.) Keskusteluun hyvinvointivaltion kehittämisestä osallistuvat sekä puolueet ja etujärjestöt sekä lukuisat kansalaiset, tutkijat ja julkisen sektorin työntekijät. Kaikki tuntuvat olevan hyvinvointivaltion kannalla, mutta näkemykset sen tulevaisuudesta vaihtelevat. Mielipiteet voidaan karkeasti jakaa kahteen ryhmään: valtiollista vastuuta painottaviin ja markkinaratkaisuja korostaviin. (Mokka & Neuvonen 2006, 6.)

5.1.2 Yksityiset palvelut ja uusliberalismi

Sosiaali- ja terveysalaa koskevissa tutkimuksissa ja julkisessa keskustelussa on todettu, että julkisen sektorin toimijat eivät moitteettomasti kykene yhdistämään laadukasta palvelutuotantoa riittävän halpaan kustannustasoon. Yksityisten yritysten mahdollisuutena on tällöin toimia laadukkaasti palvelutuotannon kapasiteettia lisäävinä, ja tarvittaessa tuoda omaan palvelutuotantaansa sellaista erityisosaamista, joustavuutta ja nopeutta, mitä julkinen sektori ei perinteisesti ole asiakkailleen tarjonnut. (Tenhunen 2004, 125). Hyvinvointivaltion näkökulmasta yksityistäminen ei saa koskaan olla itseisarvo. Julkinen monopoli on aina parempi kuin yksityinen esimerkiksi pienissä kunnissa, joissa kilpailua on vähän, ja täten julkisten palvelujen hinta nousisi monelle käyttäjälle liian korkeaksi. (Moisio 2005, 11.)

Yksityisillä sosiaalialan palveluntuottajilla on sekä julkisia että yksityisiä asiakkaita. Merkittävin asiakaskunta ovat kuitenkin kunnat. Kotitaloudet ja työnantajat ostavat yksityisiä sosiaalipalveluja suhteellisen vähän, lähinnä ostetaan yksityistä päivähoitoa ja kotipalvelua. Yrittäjyys sosiaalialalla on luvanvaraista toimintaa. Sosiaalialan yritys hakee toimilupansa lääninhallitukselta. Tämän jälkeen toiminnan lain mukaisuutta

valvotaan säännöllisesti. Toimilupa voidaan perua, mikäli toiminnassa ilmenee saadun luvan vastaisia rikkomuksia. (Tenhunen 2004, 20-29.)

Yksityisten sosiaalipalvelujen sanotaan usein olevan asiakaslähtöisempiä kuin koko väestölle suunnattujen julkisten palvelujen. Yksityisen sektorin tavoitteena onkin tuottaa asiakaslähtöisiä, eli juuri kyseiselle asiakkaalle räätälöityjä palveluja. Asiakaslähtöisesti toimittaessa asiakkaan ja ammattilaisen välille syntyy aitoa, tasa-arvoista, kahdensuuntaista vaikuttamista ja vuoropuhelua. Palvelut voidaan räätälöidä asiakkaan tarpeisiin ottaen huomioon myös hänen lähiyhteisönsä ja ympäristönsä. (Mt., 97.)

Laajamittaisen yksityisen sosiaalipalvelutuotannon voidaan katsoa syntyneen vasta 1990-luvulla (Kauppinen & Niskanen 2005, 43). Yksityisen sektorin kannattavuus parantui merkittävästi vuoden 1995 kuntalakiuudistuksen myötä. Kuntalain yhtenä perusajatuksena oli tilaaja-tuottajamallisen julkisen palvelutuotannon organisointi. Laissa korostetaan sitä, että kunnan tehtävänä on järjestää palvelut kuntalaisille. Lain myötä kuntalaisille pyritään turvaamaan juuri paikalliset tarpeet täyttävät palvelut. (Tenhunen 2004, 41.) Yksityisten sosiaalialan yritysten määrä onkin kasvanut vuoden 1996 651:stä vuoteen 2001 mennessä 1698:aan. Suurinta osaa sosiaalipalvelujen yrityksissä edustavat palvelutalot ja palveluasunnot sekä lastenpäivähoito ja kotipalvelut. (Mt., 61.) Yksi yritystoimintaan eniten vaikuttaneista asioista oli vuoden 1993 valtionosuusuudistus, jolla haluttiin tehostaa kuntien toimintaa ja lisätä kuntien mahdollisuuksia organisoida sosiaali- ja terveystalouden tuotanto parhaaksi katsomallaan tavalla. Lakimuutoksen myötä syntyi kysyntää yrityspohjaiselle palvelutuotannolle erityisesti sosiaalihuollossa. (Kauppinen & Niskanen 2005, 43.)

Julkinen sektori alkoi lakiuudistuksen myötä järjestämään pienellä volyymillä palveluita ostopalveluina, ja myöhemmin palvelujen ostoa helpotettiin erityisen tilaaja-tuottajamallin avulla. Tilaaja-tuottajamallin odotetaan lisäävän tehokkuutta, koska tilaajien ja tuottajien huomio kiinnittyy ensisijaisesti toiminnan lopputuloksiin eli tuotteisiin ja niiden vaikuttavuuteen. Tämän seurauksena oletetaan, että kumpikin osapuoli vaatii tuotteilta koko ajan enemmän ja tämä pakottaa tuotekehittelyyn ja arvioimaan tarkoin tuotteiden sisältöä ja tuotevalikoimaa. Toiseksi tehokkuuden odotetaan lisääntyvän kilpailun kautta. (Tenhunen 2004, 41.) Toisaalta sosiaalialan markkinoilla

vallitsee osin ostajan monopoli, koska usein kunta on paikallisesti ainut asiakas. Tässä tapauksessa kunta voi määrittää sen hintatason, johon yrityksen on sitoutettava toimintansa. (Mt., 62.) Palvelunkäyttäjälle kilpailusta koitua hyöty näyttäytyy palvelun korkeana laatuna. Usein yksityisten sosiaalipalvelujen tärkein strategia onkin asiakaslähtöisyys. (Mt., 97.)

Edelleen, koska julkinen sektori tuottaa suurimman osan palveluista, sen kehitys vaikuttaa myös yksityisen palveluntuotannon tulevaisuuteen. Yksityisen toimintamahdollisuuksiin vaikuttaa tietysti se, lisäävätkö kunnat ja kuntayhtymät omaa tuotantoaan vai ostavatko ne enemmän palveluja muilta tuottajilta. Myös palvelujärjestelmän kehittämistyöllä voidaan joko helpottaa tai vaikeuttaa yksityisen sektorin toimintamahdollisuuksia. Esimerkiksi sähköisen asiointin järjestelmät voidaan tehdä sellaisiksi, että ne joko edistävät tai haittaavat erilaisten palveluntuottajien mahdollisuuksia toimia osana palveluketjua. (Kauppinen & Niskanen 2005, 34.)

Myös muutokset lainsäädännössä, niin kotimaisessa kuin kansainvälisessäkin, voivat vaikuttaa yksityisten palveluntuottajien toimintamahdollisuuksiin. Esimerkiksi kunnille säädetyt uudet velvollisuudet voivat tuoda lisää ”markkinoita” myös yksityisille tuottajille. Kuntien ostopäätösten lisäksi myös kotitalouksien ostokäyttäytyminen ja muutokset siinä luovat tai vievät markkinoita yksityisiltä tuottajilta. Kotitalouksien ostoihin voidaan taas vaikuttaa erilaisilla järjestelmillä, esimerkiksi palveluseteleillä ja verovähennysjärjestelmillä, jotka lisäävät asiakkaiden kohdennettua ostovoimaa. Myös muutokset palveluntuottajien tukimuodoissa ohjaavat yksityistä tuotantoa. (Mt., 34.)

Vaikka sosiaalipalvelujen kysyntä on koko ajan kasvavaa, eivät yritysten toimintaedellytykset ole erityisen hyvät verrattuna muuhun yritystoimintaan. Sosiaali- ja terveyspalvelujen tuotantoon liittyy suuri yhteiskunnallinen riski. Tämä tarkoittaa sitä, että yritysten toimintaedellytykset ovat hyvin pitkälle riippuvaisia julkisen sektorin suomista mahdollisuuksista. Julkisen sektorin, lähinnä kuntien, kolmoisrooli palvelujärjestelmässä aiheuttaa ongelmia jatkuvasti ja luo osaltaan tämän yhteiskunnallisen riskin. Tämä riski nostaa edelleen kynnystä aloittaa tai laajentaa toimintaa sosiaalialalla. Yhteiskunnallinen riski vaikeuttaa myös yritystoiminnan kehittämiseen tarvittavan rahoituksen järjestämistä. Erityisesti mittavia investointeja vaativilla aloilla tarvittavan rahoituksen järjestäminen on hankalaa. (Mt., 45.) Vaikka yksityinen palvelun-

tuottaja voi hinnoitella palvelunsa vapaasti, hän on hinnan osalta varsin epäedullisessa kilpailutilanteessa: kuluttajat saavat julkisilta palveluntuottajilta joko maksuttomia tai hinnaltaan ennalta määrättyjä, palveluntuottajan kustannukset alittavia, tai maksukyvyyn mukaan määräytyviä palveluja. Yksityisen palveluntuottajan kilpailuedut muodostuvatkin käytännössä hyvästä palvelujen saatavuudesta, joustavuudesta, asiakaslähtöisestä toimintatavasta ja palvelun laadusta. Tosin yksityisen sektorin tueksi rakennettu sairausvakuutusjärjestelmä tasoittaa hieman hintaeroja. (Mt., 29.)

Yksityisiä sosiaalipalveluja voidaan äärimmäisen ajattelutavan mukaan ajatella tuotettavan uusliberalistisen ajattelumallin mukaan. Uusliberalistisen näkökulman mukaisesti valtiokeskeistä ja julkisin varoin rahoitettavaa lakisääteistä sosiaaliturvaa tulisi ryhtyä purkamaan. Malli korostaa yksilölliseen vastuuseen perustuvia yksilöllisiä järjestelyjä, yksityistämistä, vapaata markkinataloutta ja julkisen turvaverkon purkamista. Uusliberalismi ei ole mikään yhtenäinen ja sisällöllisesti johdonmukainen oppirakennelma mitä heijastaa usein sekin, että usein puhutaan myös uusoikeistolaisuudesta ja uuskonservatismista. Sen mukaan tulisi korostaa yksilölliseen vastuuseen perustuvia yksityisiä järjestelyjä, joiden avulla ihmiset ja perheet pyrkisivät itse huolehtimaan omasta sosiaaliturvastaan, sekä vapaaehtoisten järjestöjen auttamistyöstä. Vain erityisessä tarpeessa olevien osalta harjoitettaisiin yhteisvastuuseen perustuvaa, tarveharkintaista sosiaaliturvaa, jonka rahoitukseen osin myös valtio saattaisi osallistua. (Ferge ym. 1997, 5-16.)

Uusliberalistiselle mallille on tyypillistä korostaa yksilön vastuuta sekä vähentää ryhmäkohtaisen ja yleisluonteisen yhteisvastuun merkitystä. Uusliberalismi korostaa yksilön valinnanvapautta ja erilaisuutta paitsi taloudellisen myös sosiaalisen ja kulttuurisen luovuuden lähteinä. eikä yhteiskunnallisten erojen kasvua pyritä sen vuoksi ehkäisemään. Uusliberalistisessa ajattelussa talouskasvua pidetään ylimpänä tavoitteena ja siinä pyritään kaikkiin keinoin toimintojen tuottavuuden ja tehokkuuden lisäämiseen. Ensisijaisiksi nähdään ne tarpeet, jotka voidaan tyydyttää markkinoilla taloudellisten tehokkuuskriteerien mukaan. Uusliberalistisessa mallissa yhteiskunnallinen yhtenäisyys on vähemmän tärkeää, yhtenäisyyden sijasta korostuvat kansallinen ja kansainvälisen kilpailukyky. Uusliberalismille hallitseva yhteiskunnallinen instituutio on markkinat, joiden toimintaan on puututtava mahdollisimman vähän. (Ferge ym. 1997, 20-23.)

5.1.3 Järjestöt ja kansalaisyhteiskunta

Järjestö- eli niin sanottu kolmas sektori tarkoittaa julkisen ja yksityisen toiminnan välimaastoon jääviä sosiaalialan yhdistyksiä ja säätiöitä. Yhdistymisvapauden lähtökoh- ta on perustuslaissa (731/1999) ja voimassa olevassa yhdistyslaissa (503/1989), jot- ka antavat kansalaistoiminnalle vankan juridisen selkänöjan toimintansa perustaksi. (Myllymäki 2003, 14.) Lisäksi nykyinen vanhuspolitiikka korostaa järjestöjen ja muun yksityisen sektorin merkitystä vanhuspolitiikassa. (STM, 2007.)

Suomessa kolmannen sektorin käsitteellistämässä on painottunut, ainakin yhteiskun- tapoliittisen keskustelun alussa, julkisen sektorin epäonnistumisen problematisoinnin sijaan täydentävien ja välittävien funktioiden korostaminen. Kolmannesta sektorista on puhuttu silloin, kun järjestöjen palveluista sekä vertaisuuteen ja samaistumiseen pe- rustuvista sosiaalisen tuen muodoista on haettu vaihtoehtoja julkiselle hyvinvointipal- velujen tuottamiselle. Kolmannen sektorin käsite on ymmärretty aatteellisten ja yleis- hyödyllisten kansalaisjärjestöjen muodostamaksi kokonaisuudeksi. Keskeisimpiä toimi- joita tällä sektorilla ovat sosiaali- ja terveysalan järjestöt. Ne täydentävät usein kuntien palveluja toiminnallaan. (Myllymäki 2003, 16.)

Yksityiset sosiaalipalvelut ovat pääosin järjestöjen tuottamia. Vuonna 2000 kuntien osuus sosiaalipalveluista oli noin 78 prosenttia. Voittoa tavoittelematon sektori tuotti lähes 17 prosenttia ja yritykset noin viisi prosenttia toimialan palveluista. Markkinoiden jakautumista tällä tavalla selittää osaltaan se, että suurimman osan maamme päihde- ja mielenterveyspalveluista tuottaa voittoa tavoittelemattomat aatteelliset yhteisöt eri- laisten potilas- ja sairausjärjestöjen kautta ja se, että niiden tuottaminen voidaan hoitaa osittain vapaaehtoisella työvoimalla ja sen antamalla vertaistuellalla. (Mt., 18.) Paikalli- sissa sosiaalialan järjestöissä palvelutuotannon osuus on vähäinen, mutta vuoden 2004 sosiaalibarometrin mukaan 70 % valtakunnallisista järjestöistä arvioi, että palve- lutuotannon osuus on niiden omassa toiminnassa suuri. Palvelutuotannon laajuutta voidaan kuvata muun muassa ostopalvelujen osuudella. Yhdeksällä kunnalla kymme- nestä on järjestöjen kanssa solmittuja ostopalvelusopimuksia. Valtakunnallisista järjes- töistä runsaalla puolella on kuntien kanssa ostopalvelusopimuksia. (Kauppinen & Nis- kanen 2005, 38.)

Suomessa on perinteisesti vahvat hallinnon rakenteet ja toisaalta vahva yhteisöperinne. Laskelmien mukaan maassamme on satatuhatta järjestöä ja suhteellisesti eniten yhdistyksiä. Vaikuttaminen järjestöjen kautta tai muutoin ohi hallinnon rakenteiden on kuitenkin kehittämätöntä. (Hallberg 2005, 27.) Täten perusteeton vapaaehtoistoimintaan ja kolmanteen sektoriin luottaminen tekee hyvinvointipalveluista sattumanvaraisia. Kolmannen sektorin kaikilla järjestöillä ei ole alueellisesti maan kattavaa palveluverkostoa. Kolmannen sektorin palveluiden saatavuus voi tällöin riippua ihmisten kyvystä maksaa tarvitsemistaan palveluista samoin kuin halukkuudesta osallistua järjestötyöhön. On vastuutonta ajatella, että maassamme voitaisiin kattavalla tavalla ratkaista hyvinvointipalveluiden saatavuuteen liittyvät suuret ongelmat pelkästään sillä, että julkisyhteisöt siirtäisivät palveluita yhä enenevässä määrin kolmannelle sektorille. (Myllymäki 2003, 79.)

Hyvinvointivaltion julkisten palvelujen täydentäjinä järjestöillä on kuitenkin erityinen rooli. Niiden tuottamat palvelut ovat julkiseen palveluntuotantoon verrattuna monessa mielessä erityisiä, ja niillä on myös monia vahvuuksia verrattuna julkiseen palvelutuotantoon nähden. Järjestöt voivat reagoida nopeasti ja joustavasti havaitsemiinsa ongelmiin. Niillä on myös mahdollisuus rikkoa ja ylittää monia sektori- ja kuntarajoja ja siten käynnistää aivan uudenlaisia projekteja, joiden puitteissa ne voivat koota yhteen ja levittää eri alueilla kehittämäänsä erityisosaamista. Järjestöjen toiminnassa yhdistyy vapaaehtoisten maallikoiden apu ammatilliseen osaamiseen. Vertaisten antama tuki voi olla sellaista, jota asiakas ei julkiselta sektorilta saa. (Mt., 26.)

Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut ovat viime vuosina ammattimaistuneet. Monet niistä tuottavat hyvinvointipalveluja palkatun työvoiman turvin, vapaaehtoisten täydentämänä. Palveluita tuottaessaan järjestö toimii alaansa koskevan lainsäädännön puitteissa. Myös sosiaalialan järjestöjen toiminta on ammatillisia palveluja tuottaessa luvanvaraista toimintaa, ja sen valvonta kuuluu alueen lääninhallitukselle ja sille kunnalle, jonka alueella palvelua tuotetaan. Järjestöjen koko, jäsenistö, toiminnan motiivit ja toimintatavat vaihtelevat ja toiminta voi olla hyvinkin monipuolista. Järjestöt tuottavat palveluita, järjestävät koulutusta, julkaisevat lehtiä ja tekevät tutkimus- ja selvitystoimintaa sekä toteuttavat erilaisia kehittämisprojekteja. Monialajärjestöt toimivat yhtä aikaa usealla eri toiminta-alueella ja toteuttavat useita eri toimintamuotoja. (Mt., 23-25.)

Järjestömaisesti tuotetuilla palveluilla on katsottu olevan erityistä lisäarvoa silloin kun kyseessä ovat mutkikkaat palvelukokonaisuudet ja ongelmat, joita on lähestyttävä monen toimijan voimin eri näkökulmista. Silloin on hyötyä rakenteista, jotka eivät ole tiukoihin sektoreihin ja suunnittelujärjestelmiin sidottuja. Toinen erityispiirre on se, että järjestöjen toiminta on yleishyödyllistä. Mahdollinen ylijäämä, jollei sitä jouduta käyttämään aiempien alijäämien kattamiseen, käytetään järjestön toimintalogiikan mukaisesti toiminnan kehittämiseen tai asiakkaiden ja jäsenten elämänolosuhteiden kehittämiseen. Järjestöjen on mahdollista ylläpitää toimintaa myös alueilla, joilla palvelujen kysyntä on vähäistä tai satunnaista. Kansalaisjärjestötoiminnan myötä järjestöillä on ensikäden tietoa kansalaisten tarpeista ja paikallistoimintansa takia kenttätuntuma ihmisten tilanteeseen. Palvelujen käyttäjien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin on sisäänrakennettu koko järjestötoiminnan toimintalogiikkaan. (Kauppinen & Niskanen 2005, 39.)

Sosiaalialan järjestöjen rahoitus tulee pääsääntöisesti kolmesta eri lähteestä: niin sanotuista raha-automaattivastuksista, muista julkisista rahoituslähteistä, sekä yksityisistä rahoituslähteistä. Järjestöt saavat avustusta myös esimerkiksi kunnilta, sosiaali- ja terveysministeriöltä, työvoima- ja elinkeinokeskuksilta sekä toisilta yhdistyksiltä ja säätiöiltä. Ne voivat hakea myös Euroopan unionin varoista myönnettäviä tukia. Julkisyhteisöjen myöntämät avustukset mahdollistavat usein välillisesti järjestöjen oman varainhankinnan. Yhdistykset ja säätiöt käyttävät usein vapaaehtoistyövoimaa ja valtion tai kunnan työllistämistuella työllistettyjä työntekijöitä. Lisäksi ne saavat usein myös muuta kuin taloudellista tukea, kuten tilojen ilmaisia käyttöoikeuksia tai alennuksia tilojen vuokrasta. Merkittävimmän osuuden muusta kuin taloudellisesta tuesta järjestöt ja yhdistykset saavat kunnilta. Lisäksi yleishyödylliset yhteisöt ja säätiöt saavat erilaisia verotukia, jotka helpottavat osaltaan niiden toimintaa. (Myllymäki 2003, 18.)

Järjestöjen toiminta lähtee järjestömaisestä toimintalogiikasta, jossa palvelutuotanto ei ole erillinen siivu järjestötoiminnan sisällöllisessä kokonaisuudessa. Kansalaisjärjestötoiminta tuo lisäarvoa palvelutoiminnalle ja järjestöjen välitön kytkös jäsenkenttään mahdollistaa hyvät yhteydet palveluiden käyttäjiin ja ihmisten tarpeisiin. (Kauppinen & Niskanen 2005, 39.) Järjestöjen toiminnassa yhdistyy kansalaisjärjestö-, etujärjestö- ja palvelutarjonnan tehtäviä, jotka vaihtelevat järjestöittäin ja painottuvat osittain uudelleen muuttuvan yhteiskunnallisen tilanteen mukaan. Järjestöillä onkin ollut perinteisesti merkittävä rooli uusien työmuotojen ja innovaatioiden kehittäjänä. Professionaalisten ja

hallinnollisten raja-aitojen ylittäminen on niille luontevampaa kuin julkisille toimijoille. Monet julkiselle sektorille vakiintuneista työmuodoista ovat alun perin käynnistyneet järjestöjen toimintana. (Mt., 38.)

Järjestösektorin taustaideologiaksi voidaan tunnistaa kansalaisyhteiskunta. Kansalaisyhteiskunta tuottaa hyvinvointia niin palvelua tuottaville jäsenilleen kuin myös palvelutarpeessa oleville asiakkailleen. Järjestöjen kautta yksilöllistyvät kansalaiset löytävät toisensa yhteisten intressien vetäminä. Järjestöt vahvistavat täten myös sosiaalista pääomaa ja yhteenkuuluvuutta. Merkittävä osa sosiaalista kanssakäymistä tapahtuu järjestöjen ulkopuolella, erilaisissa epämuodollisissa yhteisöissä ja verkostoissa. Järjestöt ja yhteisöt muodostavat kuitenkin varsinaisen kansalaisyhteiskunnan, jonka taustavoimina on yhteisöllisyys ja välittäminen. Kansalaisyhteiskunnassa on lukuisia vertaisryhmiä, joissa kansalaiset voivat kokea yhteisöllisyyttä. Vertaisryhmissä siis huono-osaisetkin kansalaiset voivat kokea olevansa tärkeitä, ja ihmisiä ihmisten joukossa. Kansalaisyhteiskuntaa vahvistamalla voidaan syrjäytymistä torjua jopa tehokkaammin kuin erilaisilla viranomaispalveluilla tai sosiaaliturvan pienillä korotuksilla. (Mokka 2006, 9.)

5.1.4 Informaalisektori ja sosiaaliset verkostot

Sosiaalisten verkostojen muodostama, niin sanottu informaalisektori koostuu yleensä perheenjäsenistä, sukulaisista, muista ystävistä tai läheisistä henkilöistä sekä naapureista, ja joskus myös laajemmista lähiyhteisöryhmistä. Mainitut tahot muodostavat ikääntyvän maahanmuuttajan elämään avustavia verkostoja. Niiden apu on yleensä henkilökohtaista hoivaa, kotitaloustöitä, puutarhanhoitoa, asiointissa avustamista, sosiaalista tukea ja yhdessäoloa sekä avuntarpeessa olevien henkilökohtaisten olojen seuranta. (Hänninen 2005, 33.) Informaalin hoivan tuottajat ovat yleensä naisia (Bittman & Fast & Fisher & Thomson 2004, 69).

Väestön ikääntyessä, ja täten vanhustenhuollon kustannusten noustessa, myös kehittyneissä länsimaissa on lisätty informaalin hoivan painotusta vanhustenhuollossa. Yleisessä keskustelussa on tuotu esiin informaalin hoivan sosiaalisia ja taloudellisia etuja. Toisaalta keskustelu on myös saanut aikaan sukupuolisia jännitteitä, koska informaalin hoivan antaminen on sanattomasti jätetty naisten tehtäväksi. Informaali

hoiva jää usein näkymättömäksi, koska siitä ei makseta palkkaa, ja se jää täten rekisteröitymättä palveluntuottajien rakenteista tehtäviin tilastointeihin. Kuitenkin esimerkiksi OECD-maissa, on yleisessä tiedossa se, että informaali sektori tuottaa suuren osan hoivapalveluista. (Bittman ym. 2004, 69-70.)

Perhekeskeisyys, ja ajatus siitä, että omat lapset antavat vanhuudenturvaa nousee hyvin selkeästi esille myös suuressa osassa ikääntyvien maahanmuuttajien mielipiteissä. Näissä kulttuureissa hoivan ensisijaisia tuottajia ovat omat lapset tai muut lähisukulaiset. (Takala 2004.) Perheen voidaan sanoa olevan sosiaalisen verkoston ydintä. Se on vanhin sosiaalisen huolenpidon muoto, joka on ollut olemassa yhtä kauan kuin ihminen itsekkin. Nykyään perheet ovat keskenään hyvin erilaisia. Perhe voi olla yksikkö, jonka jäsenillä on keskenään hyvin kiinteät suhteet toisiinsa, vaikka he asuvatkin kaukana toisistaan, tai toisessa ääripäässä yksikkö, jonka jäsenet eivät ole sukua toisilleen, vaan he ovat vaan päättäneet yhdistää resurssinsa ja asumisen. Pidentyneen eliniän, yhdistettynä useisiin avioliittoihin ja keskenään hyvin eri-ikäisiin lapsiin, myötä perheet ovat muokkautuneet yhä moninaisemmiksi. (Kane & Penrod 1995, 2.)

Suomalaisessa maahanmuuttajia koskevassa tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on perinteisesti ollut heidän selviytymisensä ja toimintansa Suomessa ja suomalaisten keskuudessa. Vähemmän tutkimusta on tehty maahanmuuttajien omista yhteisöistä ja siitä miten he ylläpitävät suhteitaan ja kontaktejaan muualla asuviin sukulaisiin ja ystäviin. Tähän lienee syynä se, että maahanmuuttajien vähäisen määrän vuoksi heitä ei ole tarkasteltu niinkään yhteisöinä, vaan yksittäisinä toimijoina. Selkeästi näkyvien etnisten yhteisöjen vähäisyys ei kuitenkaan tarkoita sitä, että maahanmuuttajat olisivat Suomessa jollain lailla irtolaisia ja vailla verkostoja ja suhteita. (Zechner 2006, 85.)

Maahanmuuttajan sosiaalisia verkostoja ja perhe-elämää leimaa usein transnationaalisuus. Transnationaalisuus tarkoittaa esimerkiksi sitä, että perheen jäsenet asuvat ainakin osan ajasta maantieteellisesti toisistaan erillään, yleensä eri valtioissa. Tästä huolimatta monet huolehtivat toistensa hyvinvoinnista ja ylläpitävät suhteita toisiinsa sekä antavat emotionaalista tukea ja apua toisilleen. Tällainen toiminta on osa transnationaalisuutta eli ihmisten ylläpitämiä suhteita ja niistä muodostuneita

verkostoja yli valtioiden rajojen. Nämä suhteet voivat olla eri tavoin ja astein organisoituja. (Zechner 2006, 83.)

Osana transnationaalista toimintaa maahanmuuttajaperheiden jäsenet hoivaavat toisiaan myös valtion rajojen yli. Hoivaa tarvitaan kun ihminen ei kykene selviytymään keskeisistä arkielämän toiminnoista ilman apua. Hoiva on arkipäivän uusintamista ja se on luonteeltaan sosiaalista. Kyse on siis suhteesta, johon sisältyy avun antaminen toiselle ihmiselle. Henkilökohtainen hoiva on enimmäkseen paikkaan sidottua, ja se vaatii sekä hoivan antajan että saajan läsnäoloa samassa paikassa ja samaan aikaan. Yhteydenpito ja taloudellinen sekä emotionaalinen tuki ovat mahdollisia myös etäältä, mutta pukeutumisessa, peseytymisessä, syömisessä ja WC-toimissa auttaminen, kuin myös siivoaminen ja ruuanlaitto sekä monet muut jokapäiväisen elämän kannalta olennaiset toimet vaativat läsnäoloa ja tekemistä. Kun transnationaalisten perheiden jäsenet asuvat eri paikoissa, voi hoivan järjestäminen olla vaikeaa erityisesti silloin kun hoivatyön uudelleenjakoa ei ole tehty maastamuuton yhteydessä. (Zechner 2006, 83.)

Transnationaalista näkökulmasta katsottuna maahanmuuttajalla on olemassa menneisyys ennen Suomeen muuttoa ja se vaikuttaa ja on voimakkaasti läsnä myös nykyhetkessä. Osana tätä menneisyyttä ovat lähtömaahan jääneet sukulaiset ja ystävät, joihin yhteyttä pitämällä luodaan transnationaalisia suhteita. (Zechner 2006, 85.) Brycesonin ja Vuorelan (2002, 3-30) mukaan matalatuloisten transnationaalisten perheiden on uudesta asuinpaikastaan käsin, kulttuurisen ja taloudellisen epävarmuutensa vuoksi pidettävä tiiviimmin yhteyttä lähtömaahan kuin korkeatuloisten.

5.2 Ikääntyvien maahanmuuttajien omia kokemuksia

Tässä luvussa tarkastelen ikääntyvien maahanmuuttajien nykyisiä olosuhteita kolmen eri haastattelututkimusten tulosten perusteella. Tarkastelen ikääntyvien maahanmuuttajien omia ajatuksia heidän olosuhteistaan ja kokemuksistaan jo olemassa olevien suomalaisten tutkimusten perusteella. Suomalaisia tutkimuksia on toistaiseksi vähän, minkä vuoksi pitäydyn tässäkin vain kolmeen tutkimukseen. Tarkastelen olosuhteita viiden eri ulottuvuuden perusteella: asuminen ja arki, kielen ja kulttuurin

merkitys, sosiaali- ja terveystalvelujen käyttö, integraatio ja tulevaisuuden näkymät. Tutkimukset on tehty kolmella eri paikkakunnalla. Johanna Vihantola (2003) on tutkinut maahanmuuttajien kotoutumiskokemuksia Jyväskylässä. Sari Takala (2004) taas on tutkinut ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamista Hervannan alueella Tampereella. Carola Berts ja Annika Linden (2005) taas ovat tutkineet ikääntyvien maahanmuuttajien kokemuksia pakolaisuudesta sekä asumisesta ja ikääntymisestä Närpiössä. Kaikki tutkimuksissa haastatellut ovat olleet yli 65-vuotiaita.

Vihantolan (2003) tutkimuksessaan haastattelemista henkilöistä oli mukana neljä naista ja viisi miestä. Perhesuhteiltaan he olivat yksin asuvia, puolison kanssa asuvia tai lastensa kanssa asuvia ikääntyviä maahanmuuttajia. Mukana oli eri kansallisuuksia. Paluumuuttajan statuksella tulleita oli kuusi: viisi Venäjältä ja yksi Virosta. Kaksi haastateltua oli kansalaisuudeltaan kurdeja, toinen Irakista ja toinen Iranista. Yksi haastatelluista oli Afganistanista. Takalan (2004) haastatteli tutkimuksessaan yhteensä seitsemän naista. Heistä kaksi oli afgaaneja, kaksi virolaisia, kaksi venäläisiä, yksi vietnamilainen ja kuusi inkeriläistä. Berts ja Linden (2005) haastatelluista kahdeksan oli Bosnia-Hertzegevinasta ja yksi Kroatiaista. Heistä kuusi oli naisia ja kolme miehiä.

Asuminen ja arki. Tutkimusten mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat ovat tyytyväisiä asuinoloihinsa (Vihantola 2003; Takala 2004; Berts & Linden 2005). Tyytyväisyyttä tuottivat asunnon ja talon hyvä kunto sekä läheinen sijainti palveluihin nähden. (Vihantola 2003, 39.) Erityisesti paluumuuttajat korostivat oman kodin, lämmön, veden ja kaiken muun riittävyttä viihtyvyyden takeena. Myös rauhallisuus nousi vahvana esiin hyvän olon tuojana. (Takala 2004, 26.) Ikääntyvät maahanmuuttajat viihtyvät hyvin myös asuinalueellaan. Tärkeitä heille olivat luonto, metsä ja niiden tuomat ulkoilumahdollisuudet. Myös esimerkiksi ystävälliset naapurit ja lasten vapaan ulkoilun mahdollisuudet paransivat viihtyvyyttä. (Vihantola 2003, 39.) Myös ympäristön turvallisuus koettiin hyväksi asiaksi (Berts & Linden 2005, 74).

Ikääntyvien maahanmuuttajien päivät koostuivat lukemisesta, ulkoilusta ja kotiaskareista. Vapaa-ajan toiminnassa korostui vastaajien uskonnollinen puoli, sillä viisi vastanneista kertoi joko lukevansa Raamattua, Koraania tai muita uskonnollisia julkaisuu-

ja. (Berts & Linden 2005, 83; Vihantola 2003, 40.) Jotkut heistä kertoivat käyvänsä kirkossa tai seurakunnan järjestämissä muissa tilaisuuksissa. (Vihantola 2003, 40; Takala 2004, 27.) Osa muslimeista tosin harjoitti uskontoaan vain kotona, sillä paikkakunnalla ei ollut moskeijaa (Berts & Linden 2005, 83). Perheen läsnäolo oli jokaisen maahanmuuttajan mielestä tärkeää. Joillakin perhe oli kaukana ja sen ikävöinti kuului osaan arkea. Yhteyttä lähtömaahan jääneeseen sukuun ja perheeseen pidettiin puhelimitse ja kirjeitä kirjoittamalla. Yhteyttä pidettäisiin enemmänkin, jollei se olisi niin kallista. (Berts & Linden 2005, 86.) Joidenkin oli myös mahdollista käydä joskus rajan takana sukulaisiaan tervehtimässä ja kutsua heitä kyläänkin. Suomessa oleva perhe vaikutti ikääntyvien elämään usein ratkaisevasti. (Vihantola 2003, 41.)

Monet ikääntyneistä maahanmuuttajista ikävöivät kuollutta puolisoa sekä lähtömaahan jääneitä sukulaisia ja ystäviä. Myös yksinäisyys vaivasi. (Vihantola 2003, 42; Berts & Linden 2005, 75-77.) Joskus järjestöjen tarjoama toiminta olikin maahanmuuttajan ainoa mahdollisuus tavata perheen ulkopuolisia ihmisiä (Takala 2004, 24). Vaikeaksi koettiin myös se, että kotimaahan jääneitä sukulaisia ei pystytty auttamaan taloudellisesti (Berts & Linden 2005, 76). Tosin osa ikääntyvistä maahanmuuttajista ei halunnut valittaa mistään, vaan luokittelivat elämän Suomessa ”niin hyväksi”. Tyytyväisimpiä vaikuttivat tutkimusten mukaan olevan inkerin paluumuuttajat. (Takala 2004, 25.) Ikääntyvät maahanmuuttajat eivät tutkimusten mukaan koe juurikaan kansallisuuteensa tai kulttuuriinsa kohdistuvaa rasismia (Berts & Linden 2005, 89). Lähinnä loukkaavaksi koettiin, mikäli kantaväestö yhdisti henkilön väärään kansallisuuteen (Takala 2004, 26).

Perheen merkitys korostui myös jokapäiväisten asioiden hoitamisessa. Yleensä ikääntyvän maahanmuuttajan asioita hoiti puoliso, lapset tai lastenlapset. He hoitivat jokapäiväisiä asioita, esimerkiksi kaupassakäynnit ja pyykinpesun. (Vihantola 2003, 41.) Osalla ikääntyvistä maahanmuuttajista omien asioiden hoitaminen sujui vaivatta itseltäkin. Melkein kaikki kokivatkin omien asioidensa hoitamisen tärkeäksi. Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista ei halua hoitaa omia asioitaan, vaikka he pystyisivätkin, sillä he kokevat sen lastensa tehtäväksi ja osoitukseksi lasten läheisyydestä. (Berts & Linden 2005.) Maahanmuuttajat kokevat elämässään kaiken olevan suurin piirtein hyvin. Maahanmuuttajat kokevat, että voivat vaikuttaa oman elämänsä asioihin terveyttä lukuun ottamatta. (Berts & Linden 2005, 42; Vihantola 2003, 49.)

Kielen ja kulttuurin merkitys. Suomen kielen osaamisessa oli havaittavissa selvä ero paluumuuttajina ja pakolaisina Suomeen saapuneiden ikääntyvien välillä. Paluumuuttajat osasivat puhua lähes täydellistä suomea, vaikka epävarmuus kielen osaamisesta ja hyvä mieli kielitaitoa kehuttaessa välittyikin vastauksista. (Vihantola 2003, 43-44; Takala 2004, 25.) Osa pakolaisena maahan saapuneista ei taas osannut kieltä lähes lainkaan: heillä oli usein kielellisiä vaikeuksia arkipäiväisten asioiden hoitamisessa. Ikääntyvät maahanmuuttajat pitivät kielitaidottomuutta esteenä myös sosiaalisten suhteiden solmimiseen kantaväestöön (Berts & Linden 2005, 89-90). Vastajailla oli myös pelko oppimansa suomen kielen unohtamisesta ikääntymisen myötä (Takala 2004, 23).

Useimmat ikääntyvistä maahanmuuttajista haluaisivat kuitenkin oppia suomen kieltä. Useimpien mielestä kieltä voi oppia hyvin vain kielikursseilla. Kielen osaamisen tärkeyttä korostettiin omien asioiden hoitamisen yhteydessä, sillä vastaajien mielestä ilman kielitaitoa on mahdotonta toimia itsenäisesti. (Vihantola 2003, 43-44.) Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista ei edes haluaisi osallistua kielikurssille. Syiksi kerrottiin liian korkea ikä, pitkät välimatkat tai huono muisti. (Berts & Linden 2005, 89-90; Vihantola 2003, 43-44.)

Suomen kielen taidon lisäksi myös oman kulttuurin merkittävyudessa ja oman kulttuurin ylläpitämisessä oli huomattavissa selvää eroavaisuutta paluumuuttajien ja pakolaisina maahan tulleiden välillä. Pakolaiset kokivat oman kulttuurinsa vahvana ja merkittävänä ja pyrkivät toimimaan arkisessa elämässään paljolti samalla tavoin kuin olivat toimineet ennen Suomeen muuttoakin. He valmistivat oman kulttuurinsa mukaista ruokaa ja pukeutuivat samoin kuin omassa maassaan. Paluumuuttajat taas useimmiten kokivat, ettei venäläisellä tai virolaisella kulttuurilla ollut sinänsä merkitystä. (Vihantola 2003, 45-46.) Osa maahanmuuttajista myös kertoi, että arkipäivän tavat ovat sekä entisessä että nykyisessä kotimaassa pohjimmiltaan aika samanlaisia. Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista kertoi arvostavansa myös suomalaisia perinteitä, mutta eivät silti ole omaksuneet näitä suomalaisia tapoja. (Berts & Linden 2005, 90; Vihantola 2003, 47.)

Oman kielen merkitys nousi esiin ikääntyvillä maahanmuuttajilla perheen ja suvun kanssa toimittaessa. Useimmat paluumuuttajatkin puhuvat perheen kanssa venäjää tai viroa. Pakolaiset taas kokivat äidinkielen olevan tärkeä, koska se on ainut kieli mitä todella osaa, ja sen merkitys on siksi korvaamaton. Useimmilla maahanmuuttajilla kieli pysyi yllä perheen kanssa keskusteltaessa, mutta myös oman kielistä kirjallisuutta luettaessa ja televisio-ohjelmia katsottaessa. (Vihantola 2003, 44-45.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat olivat kokeneet Suomessa ja suomalaisessa kulttuurissa parhaiksi asioiksi esimerkiksi sen, ettei erimaalaisia erotella, ja että kaikkia pyritään kohtelemaan samalla tavoin. Suomalaisten avoimuus, ystävällisyys ja hyvät tavat sekä vahva ammattilaisuus niin sosiaali- kuin terveyspalveluissakin olivat maahanmuuttajien arvostamia ominaisuuksia. Erityisesti paluumuuttajien mielestä Suomessa on helppo asua. Moni ikääntyvästä maahanmuuttajista koki, ettei tunne suomalaista kulttuuria vielä tarpeeksi voidakseen kertoa, mikä merkitys sillä on hänelle itselleen. (Vihantola 2003, 47-48.)

Ikääntyvien maahanmuuttajien mielestä olisi tärkeää oppia ensin kieltä ja oppia ymmärtämään kulttuuriamme ja tapojamme, ennen kuin niitä voi todella omaksua. Omaksuminen ja oppiminen tapahtuisi heidän mielestään parhaiten kurssien ja kirjallisuuden avulla sekä olemalla ja elämällä itse mukana tapahtumissa. (Vihantola 2003, 47.) Pakolaistaustaiset ikääntyvät maahanmuuttajat puolestaan korostivat suomen kielen vaikeutta ja sen tuomia ongelmia. Osa ikääntyvästä maahanmuuttajista ei ymmärrä suomalaista tapaa elää ilman suuria ja kiinteitä sukulaisverkostoja (Takala 2004, 23). Myös suomalainen luonto ja ilmasto oli tuottanut osalle vaikeuksia, koska se on niin erilainen kuin mihin he ovat omassa maassaan tottuneet. Perheen läsnäolo ja tukeminen vaikuttivat kuitenkin jaksamiseen ja selviytymiseen vaikeiltakin tuntuvissa oloissa. (Vihantola 2003, 48-49; Berts & Linden 2005, 89-90.)

Sosiaali- ja terveyspalvelujen käyttö. Ikääntyvät maahanmuuttajat olivat yleisesti tyytyväisiä sosiaalipalveluihin, ja kokivat, että palvelut ovat myös heille riittäviä. Palveluissa oltiin tyytyväisiä myös opastukseen ja neuvontaan sekä työntekijöiden ystävällisyyteen. (Vihantola 2003, 50-51.) Suurin osa ikääntyvästä maahanmuuttajista koki myös taloudellisen tuen riittäväksi (Berts & Linden 2005, 83). Toisaalta osa ikääntyvästä maahanmuuttajista kertoi, että myöskään heidän vaatimustasonsa ei ole kovin

korkea (Berts & Linden 2005, 74). Tutkimusten mukaan ikääntyvät maahanmuuttajat eivät tunne eri palveluja ja tukia kuitenkaan kovin hyvin. Esimerkiksi se, mitä kotihoito pitää sisällään, oli monelle hyvin epäselvää. (Takala 2004, 27; Berts & Linden 2005, 94.) Osa maahanmuuttajista ei osannut nimetä yhtään sosiaalipalvelua (Berts & Linden 2005, 94).

Ikääntyvät maahanmuuttajat myönsivät tarvitsevansa ikääntyessään perusapua, mutta monet kuitenkin sanoivat turvautuvansa lapsiinsa ja sanoivat heidän auttavan. Ikääntyvät maahanmuuttajat tiedostivat suomalaisen yhteiskunnan tavan hoitaa ikäihmisiä, mikä aiheutti ristiriitaisia tunteita: ”*Jos minun lapseni tulee kuin suomalainen, sitten täytyy saada muu apu.*”. Tätä toteamusta ei sanottu hymyilevin kasvoin ja sen pohtiminen huolestutti. Joitakin naispuoleisia maahanmuuttajia huolestutti myös se, että Suomessa on myös mieshoitajia. Inkeriläiset paluumuuttajat muodostavat näissä vastauksissa oman selkeän ryhmänsä. He haluavat viettää loppuelämänsä Suomessa, ja ovat valmiit mukautumaan suomalaiseen palvelujärjestelmään, jos lapset eivät voi auttaa. (Takala 2004, 26-27.)

Sosiaalipalveluissa ikääntyvillä maahanmuuttajilla oli usein tulkki apunaan. Etenkin pakolaistaustaiset tarvitsivat tulkkia virastoissa, lääkärissä tai muualla asioidessaan, koska heidän oma suomen kielen taitonsa oli riittämätön asiointiin. Tulkkauspalveluita käyttäneet ikääntyneet maahanmuuttajat toivoivat, että tulkit olisivat täsmällisiä ja ajoissa paikalla, koska joskus aika asian hoitamiseen on tulkin myöhästymisen vuoksi ollut riittämätön. Osa ikääntyneistä maahanmuuttajista on myös joutunut asioimaan ilman tulkkia, vaikka he olivat tulkkia pyytäneetkin. (Vihantola 2003, 51-52.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat käyttivät yleisesti oman alueellisen terveyskeskuksensa palveluja: hammashoitoa, sairaalaa ja silmälääkäreitä. Osa sai myös kotisairaanhoidon palveluja. Lähes kaikki olivat tyytyväisiä saamiinsa terveyspalveluihin ja piti niitä riittävinä. Henkilökunta oli heidän mielestään ystävällistä, läheistä ja asiantuntevaa. Vain harvojen mielestä terveyspalvelut eivät olleet olleet tyydyttäviä ja riittäviä. Erilainen terveydenhoitojärjestelmä aiheutti aluksi hämmennystä. (Vihantola 2003, 52-53.) Osa ikääntyneistä maahanmuuttajista oli tietämättömiä terveydenhuoltojärjestelmän tarjoamista palveluista (Vihantola 2003, 54).

Integraatio. Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat tutkimusten mukaan olleet tyytyväisiä saamaansa vastaanottoon Suomessa. Vastaanotto on ollut hyvin organisoitua; heitä on oltu vastassa lentokentällä ja heille on ollut asunto valmiina. Maahanmuuttajat ovat luonnehtineet oloaan heti Suomeen tullessaan vapaiksi, iloisiksi, onnekkaita, turvallisiksi ja helpottuneiksi. He ovat luonnehtineet oloaan jopa uudestisyntyneiksi. Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista on voinut heti Suomeen tultuaan turvautua Suomeen jo aiemmin tulleiden tuttavien tukeen ja apuun. (Berts & Linden 2005, 89.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat elävät Suomessakin sosiaalista elämää. Lähes kaikki vastanneet olivat tutustuneet joihinkin suomalaisiin ihmisiin. He olivat tavanneet suomalaisia seurakunnassa, naapureiden kesken samassa talossa tai ihan vain kadulla keskustellen. (Vihantola 2003, 55.) Moni ikääntynyt maahanmuuttaja harmitteli, että tutustuminen suomalaisiin on vaikeaa puutteellisen suomen kielen taidon vuoksi. Suomalaisia pidettiin kiltteinä, hauskoina, avuliaina, vastuullisina ja rehellisinä. Monet ikääntyneet maahanmuuttajat olivat tutustuneet Suomessa myös muiden etnisten ryhmien edustajiin. Monilla maahanmuuttajilla oli naapureina muita maahanmuuttajia, tai tutustuminen oli tapahtunut kurssilla tai kerhossa käydessä, tai ihan vain kaupungilla tavatessa. (Berts & Linden 2005, 89-90.) Suuri osa ikääntyneistä maahanmuuttajista oli tekemisissä omien perheenjäsentensä lisäksi myös muihin oman kulttuurinsa edustajiin. Suurimman osan mielestä heidän ystäväpiirinsä olikin tarpeeksi laaja. Kuitenkin osa vastanneista kaipasi elämäänsä lisää seuraa ja ystäviä. (Vihantola 2003, 56.)

Ikääntyvät maahanmuuttajat toivovat enemmän kielikoulutusta ja muita kursseja, jotta he voisivat integroitua Suomeen vielä paremmin. Heidän mielestään tärkeintä olisi yhdessä tekeminen ja kielen oppiminen, sillä tutustuminen on mahdotonta, jos ei osaa kieltä. Heidän mielestään hyvä toimintatapa olisi esimerkiksi kokoontua yhteen samanikäisten suomalaisten kanssa, jolloin he voisivat kuulla suomalaisesta kulttuurista suoraan ikätovereiltaan. (Vihantola 2003, 57-58.) Ikääntyvät maahanmuuttajat kaipasivat yleensäkin kokoontumispaikkoja ja harrastusmahdollisuuksia (Berts & Linden 2005, 83).

Integroitumista näyttää eniten rajoittavan huono terveys ja puutteellinen kielitaito. Ikääntyneiden maahanmuuttajien fyysisellä kunnolla eli biologisella iällä ja suomen

kielen opiskeluaktiivisuudella näyttää tutkimusten mukaan olevan selkeästi integroitumista edistävä vaikutus. Sairastelun ja väsymyksen tuomat rasitteet saattavat pitää vanhuksen lähes kokonaan kotona. (Vihantola 2003, 40.) Moni ikääntyvä maahanmuuttaja koki tunteen Suomessa olostaan mieluisana. Erityisesti useimmilla paluumuuttajilla Suomeen tulo oli unelmien täyttymys ja kokemus kotiin paluusta. Tosin pakolaisstatuksella kauempaa tulleet ikääntyvät maahanmuuttajat kaipasivat selkeästi enemmän kotimaahansa. (Vihantola 2003, 56.)

Tulevaisuuden näkymät. Ikääntyvät maahanmuuttajat toivoivat tulevaisuuden olevan rauhallinen ja sodaton. He toivoivat myös pysyvänsä terveenä ja saavansa elää perheensä kanssa. Itseään enemmän he korostivat toiveissaan lapsiaan ja heidän hyvää tulevaisuutta. Eli kuten kaikissa muissakin vastauksissa, myös tulevaisuuden pohdinnassa korostui perhe: huoli ja toive läheisten toimeentulosta ja hyvinvoinnista. Oman tulevaisuutensa he näkivät pitkälti samanlaisena kuin nykyisyydenkin. Tulevaisuutta he eivät oikeastaan osanneet ennustaa. Tutkimusten perusteella ikääntyneiden maahanmuuttajien todellisuus näyttääkin tiivistyvän muutamaaan tärkeään saanaan: perhe, kieli ja toive yhteisöön kuulumisesta. Haastateltujen vastauksissa tulevaisuuden suunnitelmat ja toiveet olivatkin hyvin samanlaisia. He kertoivat elävänsä elämäänsä päivä kerrallaan. (Vihantola 2003; Takala 2004; Berts & Linden 2005.)

Melko suuri osa ikääntyvistä maahanmuuttajista toivoi jonain päivänä voivansa palata takaisin kotimaahansa, mikäli olot siellä paranevat. Osa taas ajatteli jäävänsä Suomeen pysyvästi, koska heidän elämänsä on nyt täällä. Tutkimusten perusteella näyttäisi siltä, että ne, jotka ovat integroituneet paremmin Suomeen, ajattelevat tänne myös jäävänsä. (Vihantola 2003; Takala 2004; Berts & Linden 2005.) Esimerkiksi inkeriläiset paluumuuttajat kertovat tutkimuksissa, että he haluavat viettää loppuelämänsä Suomessa. He kertovat olevansa valmiita mukautumaan suomalaiseen palvelujärjestelmään, jos lapset eivät voi auttaa. (Takala 2004, 26-27.)

Ikääntyneet maahanmuuttajat toivovat, että heidän lapsensa voisivat hoitaa heitä sitten, kun he eivät enää pärjää yksin. Tosin kunnallisia palveluja otetaan mielellään omien lasten antaman hoivan lisäksi. Hoidon ja avun yksityiskohdista toivotaan yleisesti, että esimerkiksi oman maalaista ruokaa olisi aina mahdollista saada. Laitosasumista pohdittaessa ikääntyneitä huolestuttaa se, miten he pärjäävät laitokses-

sa heikolla tai jopa kokonaan puuttuvalla suomen kielen taidolla. (Vihantola 2003; Takala 2004; Berts & Linden 2005.) Ikääntyvät maahanmuuttajat itse innostuivat mahdollisuudesta, että heille olisi omankielinen vanhainkoti (Takala 2004, 25). Laitosasumisessa toivottiin omaa huonetta, puhtautta ja siisteyttä sekä pientä laitosta. (Berts & Linden 2005, 95.) Keskustelu tulevasta ikääntymisestä kääntyi useasti myös leskeyteen, elämään puolison kuoltua. Ikääntyvät maahanmuuttajat miettivät myös hautaamiseen liittyviä asioita, kuten mihin haluaa tulla haudatuksi. (Takala 2004, 23.)

Monet ikääntyvistä maahanmuuttajista toivoivat asuvansa tulevaisuudessa lastensa lähellä. (Vihantola 2003; Takala 2004; Berts & Linden 2005.) Yksittäisten ikääntyvien maahanmuuttajien toiveita tulevaisuudessa oli paikka oman uskonnon harjoittamiseen, mahdollisuus tutustua myös muuhun Suomeen oman kotipaikkakunnan lisäksi, halvemmat lentohinnat kotimaahan ja kuntoutus. (Berts & Linden 2005, 96.) Ikääntyvät maahanmuuttajat eivät osanneet sanoa, mitä palveluja toivoisivat lisää yhteiskunnalta. Kaikkien mielestä palvelut olivat ainakin suurin piirtein riittäviä, jopa loistavia. Toiveina palveluista nousi esiin vain hieronta ja nuorten työllistymisen mahdollisuus. (Vihantola 2003, 54.)

6 IKÄÄNTYVÄT MAAHANMUUTTAJAT VUONNA 2013

Olen jakanut tämän tutkimukseni tulosten esittelyosion selvyiden vuoksi kahteen eri alalukuun. Ensimmäisessä alaluvussa 6.1 esittelen vanhustenhuollon palveluntuottajia koskevasta kirjallisuudesta ja haastatteluista nousevien tulevaisuusvihjeiden ja ikääntyvien maahanmuuttajien haastatteluissa esille tuomien tarpeiden perusteella laatimani tulevaisuustaulukon sitä kuvaavine tulevaisuuskuvineen. Tulevaisuuskuvat kuvaavat kunkin palvelunjärjestäjän omakohtaista, muista palvelunjärjestäjistä täysin erilaista kehityspolkua. Tulevaisuuskuvien tarkoituksena onkin tunnistaa juuri kyseiselle palveluntuottajille ominainen tulevaisuuden muotoutuminen. Toisessa alaluvussa 6.2 esittelen tulevaisuuskuvien perusteella laatimani kaksi eri ääripäiden skenaariota: toivotun skenaarion ja uhkaskenaarion. Skenaariot olen rakentanut tulevaisuuskuvien aineksista paneutuen erityisesti siihen, miten kunkin eri palvelunjärjestäjän toiminta voi kehittyä koko palvelujärjestelmässä suhteessa sen muihin aktoreihin eli palvelunjärjestäjiin. Skenaariot rakentuvat siis niistä tulevaisuuskuvien aineksista, joiden on mahdollista toteutua yhtenäisessä ja loogisesti etenevässä tulevaisuudessa. Skenaarioissa pyrin siis huomioimaan myös sen tosiasian, että eri palvelusektoreilla tehtävät päätökset ja suoritettavat toiminnot vaikuttavat myös muiden sektorien toimintaan.

6.1 Tulevaisuuskuvia

Tässä luvussa esittelen ikääntyvien maahanmuuttajien palveluita vuonna 2013 hahmottelevan tulevaisuustaulukon. Kullakin pystyivillä on juuri kyseistä palveluntuottajaa kuvaavat oleellisimmat tiedot tulevaisuudesta. Vaakarivejä tarkastellessa voi helposti vertailla palveluntuottajien välisiä oleellisia eroja eri osa-alueilla. Laatimassani tulevaisuustaulukossa jokainen pystyrivi vastaa siis yhtä tulevaisuuskuvaa. Kukin tulevaisuuskuva vastaa kunkin ikääntyvien maahanmuuttajien palveluntuottajan mahdollista tulevaisuutta. Tulevaisuustaulukon tehtävänä on kuvata kunkin sektorin mahdollista tulevaisuutta eritellysti, keskittyen juuri sille ominaiseen kehitykseen. Tulevaisuustaulukko muodostaa kuitenkin kokonaisuutena koordinaatiston, jonka avulla voi tarkastella maahanmuuttajavanhusten palvelukentän mahdollista tulevaisuutta varsin selkeästi.

Tulevaisuustaulukon sisältöä avaan siten, että kirjoitan kunkin pystyvin pohjalta tulevaisuuskuvan. Tulevaisuuskuvat ovat siten keskenään täysin erilaisia. Kukin tulevaisuuskuva kuvaa juuri kyseiselle palveluntuottajalle ominaisia ilmiöitä. Tulevaisuutta hahmottavia megatrendejä ja heikkoja signaaleja etsin aiemmista tutkimuksista, joita olen käsitellyt luvussa 5. Tulevaisuudentutkimus on myös aina arvorationaalista. Tutkimuksessani annan suurimman arvon asiakkaan äänelle, ja sille mikä asiakkaan mielestä on tärkeää. Täten myös hahmottelemissani tulevaisuuskuville on arvokasta se, mikä on arvokasta asiakkaan näkökulmasta. Eli kunkin palveluntuottajan kohdalla tarkastelen erityisesti sitä, mitkä ovat sektorin tuottamat erityiset, muista palveluntuottajista eroavat hyödyt ikääntyvälle maahanmuuttajalle. Tulevaisuuskuvat muodostuivatkin tässä laatimistani täysin erilaisiksi, mikäli katsoisin tulevaisuutta esimerkiksi päättäjien näkökulmasta heidän arvomaailmaansa heijastaen.

Ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujen järjestämiseen liittyviä toimijoita, eli aktoreita ovat asiakkaat eli itse ikääntyvät maahanmuuttajat, omaiset, päätöksentekijät, yrittäjät, työntekijät, julkinen sana, suuri yleisö, veronmaksajat ja muut rahoittajat. Aktorien roolit ovat osittain päällekkäisiä ja vaihtelevat eri palvelusektoreilla. Esimerkiksi järjestösektorilla ikääntyvät maahanmuuttajat voivat toimia työntekijöinä ja päätöksentekijöinä. Samoin omaisia voidaan pitää esimerkiksi omaishoidon yhteydessä työntekijöinä. Aktorien osalta on myös olennaista ymmärtää, että heidän ajattelunsa, ja täten myös heidän toimintansa, voi muuttua. Aktorit muodostavat yhdessä oppivia systeemejä. Äärimmillään voidaan koko ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmää ajatella oppivana systeeminä. Suuri muutos, aina muutoksen ideasta sen toimeenpanoon asti voidaan tunnistaa tapahtumien ketjuksi, jossa ensin muuttuvat arvot ja sitten vasta yhteiskunta sekä sen resurssit ja tuotantoteknologia.

Taulukko 1 Ikääntyvien maahanmuuttajien vanhustenhuollon tulevaisuuskuvia vuonna 2013.

	HYVINVOINTIVALTIO	UUSLIBERALISMI	KANSALAISYHTEISKUNTA	SOSIAALISET VERKOSTOT
SUOMALAISTEN ARVOT TULEVAISUUDESSA	Yhteisölliset arvot	Taloudellisen kilpailun arvot	Pehmeät arvot	Perhearvot ja ensijako
MAMU-VANHUSTENHUOLTO TULEVAISUUDESSA	<ul style="list-style-type: none"> • Huolenpito kaikille • Tasalaatuiset palvelut 	<ul style="list-style-type: none"> • Köyhimmät jäävät ilman palveluja • Palvelut korkealaatuisia 	<ul style="list-style-type: none"> • Yksilökohtainen apu • Kotoutumisen edistäminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Perhe ja suku huolehtivat vanhuksistaan
LISARESSIT VANHUSTENHUOLTOON	Julkisen rahoituksen lisääminen	Yksityiset palvelut	Kansalaisjärjestöjen avulla	Sosiaalinen vuorovaikutus
MAMUJEN VIREYDEN YLLÄPITO	Elinympäristön kehittäminen	Ikääntyvät työssä	Sosiaalinen aktiivisuus	Läheisten välittäminen
MAMUJEN ELÄMÄN SUURIN EPÄKOHTA	Päätösvalta viranomaisilla	Toimintakyvyn vajaus	Dementia	Palvelujen riittämättömyys
PALVELUJÄRJESTELMÄN KEHITTÄMINEN	Laitospalvelut	Palveluiden korkea laatu	Kotihoito ja vapaaehtoistyö	Omaishoidon tuki
TÄRKEIMMÄT PARANNUKSET NYKYPÄIVÄÄN	<ul style="list-style-type: none"> • Palveluista tiedottaminen • Hoitohenkilöstön koulutus • Ehkäisevät kotikäynnit 	<ul style="list-style-type: none"> • Palvelut heti • Asiakslähtöisyys 	<ul style="list-style-type: none"> • Tapaamispaikka • Vertaistuki • Ystävyyssuhde • Tietolähde 	<ul style="list-style-type: none"> • Perhe- ja sukuyhteys • Turvallisuuden tunne • Apua heti • Kulttuurisensitiivisyys

6.1.1 *Tulevaisuuskuva A: Hyvinvointivaltio*

Hyvinvointivaltiota ohjaavat yhteisölliset arvot. Järjestelmä toimii julkisella rahoituksella, ja järjestelmää voidaan parantaa julkista rahoitusta lisäämällä. Raija Julkusen (2001) käyttämien lähteiden perusteella pohjoismainen hyvinvointivaltio on tehokkaampi köyhyyden poistamisessa kuin etuuksia kohdistava jakava, niin sanottu selektiivinen järjestelmä. Selektiivinen järjestelmä aiheuttaa hyvinvointivaltion aktorien jaon kahteen leiriin: maksajiin ja saajiin. Tämä taas aiheuttaa eriarvoisuutta ja horjuttaa yhteisöllisiä arvoja. Paras tae eriarvoisuuden poistamiseksi on pitää keskiluokka etuisuuksien saajien joukossa. Jos sosiaalipalvelut suunnataan vain köyhille ja huono-osaisille, on lisäksi pelättävissä, että niiden laatu laskee. Keskiluokalla ei olisi enää erityisiä syitä pitää yllä korkeatasoisia hyvinvointipalveluja, jos se ei niitä itse käyttäisi. (Julkunen 2001, 321-323.) Toisaalta hyvinvointivaltion universalismia, eli sitä, että etuudet ovat kaikkien ulottuvilla, ei enää pidetä itsestään selvyytenä. Julkisten varojen käyttöä haluttaisiin kohdentaa leikkaamalla keskiluokan ja hyvätuloisten saamia etuisuuksia ja palveluja, ja kohdistaa etuudet niitä todella tarvitseville. (Jokinen & Saaristo 2006, 140.)

Hyvinvointivaltion toiminnan rahoittamisessa on keskeistä korkea työllisyysaste, jopa täydytyöllisyys. Toisaalta hyvinvointivaltio on ollut välttämätön palkkatyölle: valtio on hoitanut esimerkiksi terveyden-, vanhusten- ja lastenhoitoon liittyviä tehtäviä ja tällä tavoin helpottanut, ja jopa mahdollistanut, kansalaisten ja erityisesti naisten osallistumista työelämään. Hyvinvointivaltio ja fordistinen työyhteiskunta kytkeytyvät siis monin sitein toisiinsa. (Mt., 114-116.) Verotus on edelleen progressiivista, sillä hyvätuloisten verojen leikkaukset heikentäisivät hyvinvointivaltion toimintamahdollisuuksia.

Yksi tapa ajatella hyvinvointivaltion tulevaisuutta on pitää sitä kypsänä instituutiona. Tämä tarkoittaisi sitä, että sen rakentamisen ja laajenemisen kausi on ohitse, mutta sen purkamiseen ei ole tarvetta eikä halua. Resurssit eivät ehkä enää kasva, mutta perusasiat ovat kunnossa. Projekti on tässä mielessä täyttänyt tehtävänsä, ja nyt voidaan keskustella hyvinvointivaltion laadullisista puolista, kuten tehokkuudesta, uudistumiskyvystä ja joustavuudesta. (Mt., 139.) Ainakin jossain määrin hyvinvointivaltio näyttää peruuttamattomalta. Se on ehkä syntynyt reaktiona markkinatalousyhteiskuntaan ja sen täydennyksenä, mutta siitä on tullut myös välttämätön osa modernia suomalaista yhteiskuntaa. Hyvinvointiyhteiskunnan merkitys esimerkiksi talouden toiminnan kannalta on edelleen keskeinen. Talous- ja työelämä ajautuisivat nopeasti suuriin vaikeuksiin, jos hyvinvointivaltio vetäytyisi esimer-

kiksi koulutuksen, päivähoidon, tai vanhustenhoidon järjestämisestä. Hyvinvointivaltion purkamiselle ei liene myöskään poliittisia edellytyksiä, sillä sen kannatus on kuitenkin varsin laajaa. (Mt., 140.)

Hyvinvointivaltion palvelut ovat laitoskeskeisiä ja melko homogeenisia. Julkiset palvelut takaavat kuitenkin kaikille tasa-arvoisen kohtelun ja myös maahanmuuttajavanhusten palvelut järjestetään samanlaisina kaikkialla Suomessa. Koska julkiset palvelut ovat lähinnä laitoksissa, pyritään siihen, että vanhuksat pystyisivät asumaan kotonaan mahdollisimman pitkään. Täten myös vanhusten elinympäristöjen toimivuuteen ja viihtyvyyteen panostetaan merkittävästi. Mutta koska päätäntävalta on viranomaisilla, ja koska ikääntyvät maahanmuuttajat ovat ryhmä joka ei osaa vaatia itselleen sopivaa palvelua, palvelut eivät välttämättä kohtaa ikääntyvien maahanmuuttajien tarpeita vielä tulevaisuudessakaan.

Ikääntyvät maahanmuuttajat saadaan palvelujen piiriin tiedottamalla, koska maahanmuuttajavanhusten kielitaito on harvoin niin hyvä, että he pystyisivät itse etsimään tarvitsemaansa tietoa. Tehokkain tapa saada vanhukselle juuri hänelle sopivat palvelut ovat systemaattisesti tehdyt ehkäisevät kotikäynnit maahanmuuttajavanhusten koteihin. Kotikäynnillä vanhukselle tehdään ”Arjessa selviytymisen profiili”, jossa arvioidaan vanhuksen itsestä selviytymistä jokapäiväisistä asioistaan. Ehkäisevät kotikäynnit siis katkaisevat jo varhaisessa vaiheessa maahanmuuttajavanhuksen suuren riskin eristäytyä kotiin terveydellisistä, huonoon toimintakykyyn liittyvistä ja traumaattisiin elämäkokemuksiin liittyvistä syistä.

Yhteiskuntamme yleisen mielipiteen ja myös ikääntyvien maahanmuuttajien mielestä oma koti on mieleisin paikka ikääntyä. Suurin osa vanhuksista käyttää siis todennäköisesti kotiin saatavia palveluja ennen laitokseen siirtymistään. Koska suuri osa ikääntyvistä on kotoinen kulttuureista, joissa lapset hoitavat ikääntyvät vanhempansa, on maahanmuuttajavanhusten omaishoitoon sijoitettavia määrärahoja voitu perustellusti lisätä. Täten kaikki tukea tarvitsevat maahanmuuttajavanhukset saavat tarvitsemansa avun kotiin, ja näin myös laitos- ja avopalvelujen käyttö vähenee merkittävästi nykyisestä.

Julkisten palvelujen piirissä panostetaan myös maahanmuuttajavanhusten suomenkielen opetukseen. Kielenopetus ei siis ole enää vain työikäisille taattu oikeus, vaan kaikkien maahanmuuttajien inhimillisen ja täysivaltaisen elämän mahdollistava itsestään selvyys. Suomen kieltä opetetaan kaikille ikäryhmille heille parhaiten sopivalla tavalla. Maahan-

muuttajavanhusten kielenopetus vaatii kulttuuritaustan huomioimisen lisäksi myös ikään-
tymisen asettamien erityisten vaatimusten huomioon ottamista. Opetus tapahtuu ensinnä-
kin mahdollisimman lähellä, tai ainakin helposti muistettavan reitin päässä vanhuksen ko-
toa. Opetuksessa vältetään myös liiallisia oppimispaineita ja vahvistetaan positiivisia op-
pimiskokemuksia negatiivisten sijaan. Myös ikäihmisten fyysisiä esteitä helpotetaan esi-
merkiksi kuulo- ja näköongelmia korjaamalla.

Hoitohenkilöstö saa tulevaisuudessa riittävän koulutuksen maahanmuuttajavanhusten koh-
taamiseen työssään. Jos työntekijä ei ole saanut opinnoissaan riittävästi tietoa maahan-
muuttajavanhusten kohtaamisesta, työnantaja järjestää koulutusta. Täten asiakkaalle pys-
tytään tarjoamaan tasainen laatu palvelussa ja työntekijänkään ei tarvitse tuntea ylimää-
räistä stressiä työssään puutteellisten tietojensa vuoksi. Työntekijöillä tulee olla tietoa
muun muassa maahanmuuttajavanhusten kulttuurin suhtautumisesta koskettamiseen,
alastomuuteen, tapoihin ja ruokaan liittyvistä asioista. Tarvittaessa myös kotihoidolla tulisi
aina olla mahdollisuus käyttää tulkkia asioidessaan maahanmuuttajavanhusten kanssa.

6.1.2 Tulevaisuuskuva B: Uusliberalismi

Sosiaalisessa markkinataloudessa vallitsee taloudellisen kilpailun arvot. Tavoitteena on
minimoida julkisen sektorin toiminta ja yksityistää sosiaalipalvelut, eli siten ollen myös
ikäntyvien maahanmuuttajien palvelut. Palveluiden tuottaminen on siis yksityistä yritys-
toimintaa, jonka tavoitteena on tuottaa voittoa. Toisaalta yksityisessä palveluntuotannossa
kilpailu on kovaa, ja täten merkittäväksi kilpailutekijäksi muodostuu asiakaslähtöisyys. Ja
koska tarkastelen tässä tutkimuksessa tulevaisuuden ihannetilaa, keskityn myös tässä
tulevaisuuskuvasa siihen, mitä yksityinen sektori palveluntuottajana ja sen tuottamana
toimintana merkitsee asiakkaalle.

2000-luvun alussa sosiaalipalveluyritysten kehitys- ja kasvumahdollisuudet ovat edelleen
voimakkaasti kytköksissä julkisen sektorin päätöksiin palvelutuotannon järjestämisestä.
Arvioiden mukaan lähes 80 % sosiaalipalveluyritysten tuloista tulee joko suoraan tai välilli-
sesti kunnilta. Sosiaalialan markkinoilla vallitsee siis osin ostajan monopoli, kunnan ollessa
usein paikallisesti ainut asiakas. Tässä tapauksessa kunta voi määrittää sen hintatason,
johon yritysten on sitoutettava toimintansa (Tenhunen 2004, 62). Yritysten kehittyminen,

kasvu ja menestyminen tulevaisuudessa ovatkin riippuvaisia siitä, ostavatko kunnat palveluja tai luovatko ne muuten yrityksille mahdollisuuksia toimia.

Stakesin tilastojen mukaan vuonna 2000 sosiaalihuollossa työskenteli 101 100 henkilöä, joista yksityisten palvelutuottajien henkilöstöä oli 31 300. Näistä yrityksissä toimi 6800 ja järjestöissä 24 500 henkilöä. Yrityksissä toimivien määrä on kasvanut nopeasti noin 25 prosentin vuosivauhdilla vuosien 1996 ja 2000 välillä. (Mt., 20.) Yksityisellä sektorilla toimivien työntekijöiden määrän voidaan ennustaa kasvavan tulevaisuudessakin sekä liiketoiminnan kannattavuuden paranemisen että työntekijöiden työhyvinvoinnin paranemisen vuoksi. 1990-luvun lopulla alkanut nopea sosiaalipalveluyritysten määrän kasvu johtuukin pitkälti siitä, että vastatakseen lisääntyvään palvelutarpeeseen julkinen sektori joutui etsimään keinoja tehostaakseen ja monipuolistaakseen palvelurakenteita. (Kauppinen & Niskanen 2005, 43.)

Ensinnäkin liiketoiminta muuttuu todennäköisesti tulevaisuudessa vielä kannattavammaksi, koska ikääntyvien suomalaisten vanhusten lukumäärän lisääntyessä räjähdysmäisesti, ja eliniän vielä pidentyessä, julkiset palvelut eivät enää riitä kattamaan palvelutarvetta edes määrällisesti. Myös se, että yksityinen sektori pystyy tarjoamaan palvelun asiakkaalle heti, tai ainakin nopeammin kuin julkinen sektori, nostaa yksityisten palvelujen houkuttelevuutta. Myös muuttuneen vanhuuskäsityksen vuoksi vanhusten palvelutarpeet muotoutuvat keskenään niin erilaisiksi, että homogeenisilla julkisilla palveluilla ei enää pystytä palvelemaan asiakkaita asiakaslähtöisesti. Täten yksityiset palveluntuottajat houkuttelevat vanhuksia palvelujensa piiriin juuri heidän tarpeisiinsa sopivilla palveluilla. Tulevaisuudessa myös vuonna 2004 käyttöön otetun kunnallisen palvelusetelin (Tenhunen 2004, 46) käyttöä monipuolistetaan julkisten palvelujen ruuhkautumisen vuoksi: vanukset voivat ostaa palvelusetelillään tarvitsemiaan palveluja. Ja jos asiakkaalla itsellään on päätäntävalta, mitä palvelua hän haluaa ostaa, hän todennäköisesti ostaa laadultaan parasta palvelua. Yksityisen sektorin palvelu on taas muodostunut laadultaan ylivertaiseksi sektorille muodostuneen kovan kilpailutilanteen vuoksi. Palvelun hinta ei voi kuitenkaan olla paljon julkisesti tuotettua palvelua korkeampi. Yksityisen sektorit vanhuksille tarjoamat luksuspalvelut rakentavat eriarvoista vanhuutta, sillä ne ovat laadultaan haluttuja, mutta vain varakkailla vanhuksilla on niihin varaa. Ja vaikka vähävaraisemmalla vanhuksella olisikin käytössään kunnan antamia palveluseteleitä, ne eivät riitä näiden korkeatasoisten, mutta kalliiden palvelujen ostamiseen.

Voidaankin sanoa, että juuri yksityinen sektori on se, joka rakentaisi eriarvoista vanhuutta, sillä tulevaisuudessa vanhukset, erityisesti varakkaat vanhukset, voisivat ostaa itselleen suoraan esimerkiksi palveluasumista ja päivätoimintaa, kun taas vähävaraisemmat vanhukset joutuisivat selviytymään omien virikkeidensä ja mahdollisten auttajiansa varassa. Vanhusten eriarvoistuminen hyvinvointipalvelujen osalta voi siis lisääntyä tulevaisuudessa paitsi työuran määrittelemän eläkkeen suuruuden myös esimerkiksi yksityisen eläkesäästäminen vuoksi (mt., 62). Pelkät sosiaaliuudet riittävät palvelujen hankintaan niukasti, ja nimenomaan maahanmuuttajavanhusten kohdalla palveluiden hankinta olisi miltei mahdotonta, sillä suurin osa heistä saa tulonaan maahanmuuttajan erityistukea, joka on vastaa suuruudeltaan minimin suuruista kansaneläkettä. Köyhimmille vanhuksille palveluiden maksullisuus voisi ääritilanteessa merkitä sitä, että he joutuisivat tekemään esimerkiksi osa-aikatyötä, saadakseen ostettua tarvitsemansa palvelut. Täten syrjäytymisen ja köyhyyden sekä ilman palveluja jäämisen riski koskisi erityisesti maahanmuuttajavanhuksia, sillä heidän kielitaitonsa ja toimintakykynsä ovat usein niin heikkoja, etteivät he pystyisi ansaitsemaan ostopalveluihin tarvittavia varoja ansiotyöllä.

Jo 2000-luvun alkupuolella menestyneet terveydenhuollon teknologiayritykset (mt., 628) ovat heikko signaali myös tulevasta sosiaalialan teknologiayritysten menestyksestä. Kotihoidon ollessa myös ikääntyvien maahanmuuttajien eniten toivoma asia, tarvitaan niukkojen henkilöstöresurssien vuoksi erilaista teknologiaa avuksi vanhusten koteihin. Ja koska laitoshoidon on kotihoitoon verrattuna hyvin kallista, myös hyvinvointivaltio on valmis sijoittamaan teknologian kehittämiseen kotihoidon tukemiseksi. Täten sosiaalialan teknologiayrityksistä tulee kannattavia niin tuotekehittelyssä kuin valmiiden avustavien laitteiden myynnissäkin.

Myös globalisaatio on merkittävässä roolissa tulevaisuuden vanhustyössä. 2000-luvun alussa käyty keskustelu maahanmuuttajataustaisen henkilöstön palkkaamisesta on heikko signaali heidän antamastaan merkittävästä työpanoksesta tulevaisuuden maahanmuuttajavanhustenhuollossa. Myös yritykset Suomessa palkkaavat ulkomaista työvoimaa, koska se on halvempaa, mutta myös taatakseen ulkomailta muuttaneille asiakkailleen mahdollisimman sopivaa palvelua. Tulevaisuudessa myös palveluja ostetaan ulkomailta halvan työvoiman alueilta, jos se vain sopii palvelun luonteeseen.

Sosiaalialan yritysten merkittävin haaste on saavuttaa riittävä kilpailukyky kotimaan markkinoilla. Kotimarkkinoilla saavutettu hyvä kansainvälinen kilpailukyky ja preferenssit luovat

tulevaisuudessa edellytyksiä myös palvelujen viennille. Yritysten rooli palvelujen vientituotteiden kehittämistyössä on merkittävä. Varsinainen vienti jäänee myös pääosin yritysten tehtäväksi. Riittävän kilpailukyvyn saavuttamiseksi tarvitaan tuotekehitystä, laatutyötä sekä erilaisia keinoja tuotannon tehostamiseksi. Kasvaneet laatuvaatimukset sekä teknologian nopea kehitys ja siihen liittyvät investointitarpeet ovat osaltaan lisänneet ulkopuolisen rahoituksen tarvetta yritysten kehittämistyössä. (Kauppinen & Niskanen 2005, 45-46.)

Mikäli yksityinen sektori nousisi tulevaisuudessa tärkeimmäksi palveluntuottajaksi hyvinvointivaltion ohi, järjestelmä vaatisi minimoituneen tulojen nostamista, jotta kaikilla, myös työelämänsä muualla viettäneillä maahanmuuttajavanhuksilla, olisi varaa ostaa välttämättömät palvelut itselleen.

6.1.3 Tulevaisuuskuva C: Kansalaisyhteiskunta

Kansalaisyhteiskuntaa ohjaavat pehmeät arvot. Siinä uskotaan ihmisiin ja heidän haluunsa auttaa vapaaehtoisesti toisiaan. Kaikki ihmiset, kuten myös ikääntyvät maahanmuuttajat, huomioidaan yksilöinä henkilökohtaisine tarpeineen ja toiveineen. Kansalaisyhteiskunnassa piilevät myös mittavat voimavarat, koska vain vapaaehtoistyöntekijöiden määrä ja aktiivisuus ovat palvelutuotannon rajana. Kansalaisyhteiskunnan tuloksena muodostuu alueellisia pienyhteisöjä, jotka huolehtivat jäsenistään. Käytännössä, koska työikäisen väestön aika kuluu pitkälti ansiotyössä, parempikuntoiset vanhuset huolehtivat huonokuntoisemmista ikätovereistaan. Laitospalvelujen merkitys vähenee kotihoidon merkityksen lisääntyessä. Laitoshoitoon on kuitenkin turvaututtava viimeistään vanhusten sairauksien, kuten dementian edettyä vaikeaksi, koska tällöin vapaaehtoisten kodinhoitoapu jää riittämättömäksi.

Kansalaisyhteiskunnassa ikääntyvät maahanmuuttajat ymmärretään myös voimavaraksi: Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat kulttuurinsa tärkeitä tietolähteitä ja heidän oma etninen ryhmänsä voi saada tietoa oman ryhmänsä kulttuurisista erityispiirteistä juuri ikääntyviltä yhteisönsä jäseniltä. Koska maahanmuuton yhteydessä myös ystävyysuhteet ovat usein kärsineet, ja niiden solmiminen kantaväestöön kuuluvien kanssa on uudessa ympäristössä muun muassa kielivaikeuksien vuoksi hankalaa, on kansalaisyhteiskunta oikea kenttä lievittää sekä suomalaissyntyisten että maahanmuuttajavanhusten yksinäisyyttä. Erilaiset monikansalliset kerhot tuovat ikäihmisille uutta sisältöä elämään, koska kansalaisjärjestö-

jen tarjoamissa tapaamispaikoissa ja tapahtumissa voi tutustua uusiin ihmisiin ja sitä kautta myös vieraisiin kulttuureihin.

Järjestöjen rooli tulevaisuuden palveluntuotannossa on merkittävä. Julkinen sektori, ja erityisesti sosiaalitoimen johto, arvioi järjestöjen merkityksen tulevaisuudessa sosiaalipalvelujen tarjoajana ja palvelujen osana toimijana selvästi nykyistä tärkeämpänä. Myös järjestöt itse tiedostavat tärkeän roolinsa. Tulevaisuuden tärkeimmiksi kehittämisen painopisteikseen järjestöt ovat arvioineet palvelujen lisäämisen, monipuolistamisen, tuotteistamisen sekä seudullisen palvelutuotannon lisäämisen. Keskeisenä näkökulmana palvelujen kehittämisessä on asiakasnäkökulma. Näillä toimenpiteillä ne pyrkivät vastaamaan toimintaympäristön muutokseen, muun muassa kilpailun ja kilpailuttamissäännösten tuomiin haasteisiin. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen YTY r.y.:n selvityksen mukaan kilpailuttamiskäytäntöjä kehitettäessä järjestöt toivovat huomiota kiinnitettävän palvelujen laatuun ja palvelujen jatkuvuuden takaaviin sopimuskäytäntöihin. (Kauppinen & Niskanen 2005, 38.) Tämä on selvästi heikko signaali järjestöjen pyrkimisestä varteenotettavaksi ja pysyväisluonteiseksi toimijaksi sosiaalialalla.

Järjestöt ovat kautta aikojen tehneet kehittämistoiminnassaan yhteistyötä valtion tutkimuslaitosten ja yliopistojen kanssa. Tämän yhteistyön arvioidaan lisääntyvän tulevaisuudessa (mt., 39). Järjestöillä on erityinen kyky ja mahdollisuus päästä lähelle asiakasta toimintansa ruohonjuuritasoisuuden vuoksi. Tämän ominaisuuden vuoksi järjestöillä on erityinen kyky reagoida asiakkaidensa palvelutarpeiden muutoksiin. Järjestöt voivat näiden ominaisuuksiensa vuoksi myös tulevaisuudessa luoda innovatiivisia ratkaisuja sosiaalialalle. Ja kuten menneisytydessä, nämä ratkaisut voivat myöhemmin vakiintua myös julkisen ja yksityisen sektorin käyttöön.

Ikääntyvien maahanmuuttajien kannalta järjestösektoria tarkasteltaessa on olennaista ja helpottavaa huomata, että jo olemassa olevilla, alkuperäisten suomalaisia vanhuksia tukevan vanhustyön sektorilla toimivilla järjestöillä on valjastamattomia voimavaroja myös ikääntyvien maahanmuuttajien palveluntuottajiksi. Näistä esimerkkeinä voi mainita Tampereen osalta Mummonkammarin, joka on Tampereella toimiva vanhusten hyvinvointia tukeva järjestö. Se välittää vanhuksille ystäviä, koti- ja asiointiapua, järjestää erilaista virkistys- ja kerhotoimintaa, tuo iloa vanhustentalon ja sairaalan arkeen sekä toimii vanhusten tapaamispaikkana (Mummonkammari, 2006). Järjestön toimintaidea olisi helposti sovellettavissa myös ikääntyvien maahanmuuttajien piiriin. Tampereella toimii myös yhdistys nimel-

tään Unipoint, joka vastaa monenlaisista maahanmuuttajapalveluista ja toimii tapahtuma-, kokous-, kohtaamis- ja neuvontapaikkana. Unipointin tiloissa järjestetään myös kursseja, tapahtumia ja muuta toimintaa maahanmuuttajille ja kantaväestölle (Unipoint, 2006). Myös Unipoint voisi helposti laajentaa toimintaansa, tarjoten esimerkiksi ikääntyville räätälöityjä kielikursseja.

Globalisaatio näkyy tulevaisuudessa myös järjestösektorin toiminnassa. Järjestösektori on ensinnäkin neutraali kansainvälinen toimija, sillä se on usein riippumaton poliittisista suhteista. Järjestöillä on myös ominainen kyky laajentua yli valtiorajojen. Onnistunut toimintatiede kasvaa lumipallomaisesti universaalisti hyvän sanoman houkutellessa vapaaehtoisia ympäri maailmaa. On myös ennustettu, että tulevaisuudessa myös hallitukset tiivistävät kansainvälisellä tasolla yhteistyötään kansalaisjärjestöjen kanssa ja käyttävät kansalaisjärjestöjä asiantuntijoina. (Kauppinen & Niskanen 2005, 39.) Täten, kun eri maiden hallitukset antavat järjestöille merkittävämmän roolin valtaisana toimijana, voivat järjestöt tulevaisuudessa toimia jopa maailmanrauhan edistäjänä; ainakin niillä olisi potentiaalinen rooli neutraalin keskusteluyhteyden rakentajana poliittisen sitoutumattomuuden vuoksi sekä roolissaan koko ihmiskunnan yhteisen hyvän edistäjänä.

6.1.4 Tulevaisuuskuva D: Informaalit sosiaaliset verkostot

Perhe- ja sukuyhteys ovat hyvin tärkeitä ikääntyvän maahanmuuttajan hyvinvoinnin kannalta - ne takaavat vanhukselle niin taloudellisen kuin sosiaalisenkin hyvinvoinnin. Suomeen tulleiden ikääntyvien maahanmuuttajien kulttuuritausta on edelleen hyvin perhekeskeinen, joten yleistä on edelleen, että heidän omat lapsensa kantavat päävastuun heidän hyvinvoinnistaan. Kuitenkin niiden vanhusten, jotka ovat Suomessa ilman sukulaisiaan, hoiva ja huolenpito ovat vaarassa. Pahimmassa uhkakuvassa ikääntyvällä maahanmuuttajalla ei ole ainoatakaan sosiaalista kontaktia, ei hoivaa tai huolenpitoa, eikä taloudellista turvaa, jolla ostaa tarvitsemiaan palveluja. Informaalien sosiaalisten verkostojen mallissa tulonjako perustuu siis ensijakoon, joten sosiaaliturvaetuksia ei juurikaan ole. Perhe ja suku huolehtivat vanhuksistaan.

Parhaimmillaan informaalit sosiaaliset verkostot tuottavat ikääntyvällä maahanmuuttajalle turvallisuuden tunnetta, jota hyvinvointivaltio, uusliberalismi ja kansalaisyhteiskunta eivät kykene tuottamaan. Sukulaissuhteissa auttaminen ja välittäminen on pyyteetöntä, eikä sitä

tarvitse jonottaa. Apua on siis saatavilla muihin sektoreihin verrattuna nopeasti. Toisaalta on tiedostettava, että myös vanhemmistaan huolta pitävät lapset kohtaavat uudessa kulttuurissa haasteita, jotka saattavat vaikeuttaa huolenpitoa omista vanhemmista. Esimerkiksi, jos maahanmuuttajan alkuperäisessä kulttuurissa perheen naiset olivat kotona, eivätkä työelämässä, vanhusten hoitaminen oli helpommin järjestettävissä. Lisäksi vanhusta hoitavalla perheellä voi olla myös heidän omista traumaistaan johtuvia ongelmia, jotka vähentävät sen resursseja auttaa vanhusta.

Perheen ja suvun tuottamassa avussa vanhuksen hoito vastaa aina vanhuksen edustamalle kulttuurille toivottuja ja sovinnaisia piirteitä. Hoito on siis aina kulttuurisensitiivistä. Maahanmuuttajat toivovat alkuperäisestä kulttuuristaan johtuen, että ensisijaisesti heidän omat lapsensa tuottaisivat heille vanhuudenhoivan. Tässä korostuu maahanmuuttajan ja suomalaisen kulttuurin ero: kun heidän kulttuurinsa korostaa läheisten avunantoa, suomalainen kulttuuri taas korostaa oikeutta yksityisyyteen ja riippumattomuuteen muista. Tulevaisuudessa maahanmuuttajavanhusten omat toiveet halutaan kuitenkin tiedostaa, ja täten heidän perhekeskeinen vanhustenhoito mahdollistetaan omaishoidontuen turvin.

Oikeutta omaishoidontukeen siis laajennetaan, vaikka sosiaaliturvaetuuksia on muuten verrattain vähän. Muutos tehdään, koska se loppujen lopuksi vähentää julkisten varojen käyttöä koti- ja laitoshoidon ollessa omaishoidontukea kalliimpaa. Täten kaikilla omaisiaan hoitavilla maahanmuuttajilla on subjektiivinen oikeus omaishoidontukeen. Maahanmuuttajien eliniän yhä pidentyessä, omaishoidon apu jää kuitenkin jossain vaiheessa riittämättömäksi, jonka jälkeen maahanmuuttajavanhusten palvelut on turvattava perheen ulkopuolisella avulla ja laitospalveluilla. Laitokseen menoa voidaan kuitenkin siirtää myöhemmäksi omaishoidontuen avulla, kun omaiselle tarjotaan auttamisen mahdollisuus myös taloudellisesti.

Vahvat perhe- ja sukulaissuhteet edistävät myös maahanmuuttajan kotoutumista, tai toisaalta niiden puuttuminen vaikeuttaa sitä. Kuten integraatiotutkimuksessa tiedostetaan, omalla etnisellä ryhmällä on vahva positiivinen vaikutus kotoutumiseen. Tulevaisuudessa myös maahanmuuttajat itse toimivat järjestelmällisesti omien kulttuuristen piirteidensä säilyttämiseksi. Sosiaalinen vuorovaikutus maahanmuuttajaryhmien sisällä onkin edelleen monipuolista käytännön avunannosta yhteydenpitoon. Tällainen vuorovaikutus on erityisen tärkeää sosiaalisten verkostojen puuttuessa. Sosiaalinen vuorovaikutus lievittää kotoutumisvaiheessa syntyvää akkulturaatio- eli sopeutumisstressiä. Ja kun maahanmuuttajan on

mahdollista pitää omaa kulttuuritaustaansa yllä, hänen on myös helpompaa sopeutua uuteen kulttuuriin.

Tulevaisuudessa ikääntyvän maahanmuuttajan perhesuhteiden ylläpito paranee nykyisestä. Yhteydenpito myös ulkomailla asuviin sukulaisiin, eli niin sanottu transnationaalinen toiminta, mahdollistuu, kun ikääntyvällä maahanmuuttajalla on hallussaan sekä teknologiaa että taitoja sen toteuttamiseen. Maahanmuuttajan sosiaaliset verkostot voivat siis tulevaisuudessa olla laajoja, ja sisältää tiivistä yhteydenpitoa, kun yhteydenpito ulkomailla asuviin sukulaisiin helpottuu ja halpenee, ja sitä voidaan siten harjoittaa useammin ja kattavammin kuin ennen.

6.2 Kaksi skenaariota

6.2.1 Ihanneskenaario

Toivotussa tulevaisuudessa palvelujärjestelmä tunnistaa ikääntyvät maahanmuuttajat erityisryhmänä, jolla on erityiset tarpeet. Julkinen valta on turvannut ikääntyvien maahanmuuttajien aseman huomioimalla heidän tarpeensa laissa. Lain avulla heille pyritään turvaamaan yhtäläiset mahdollisuudet integraatioon kuin työikäisellekin maahanmuuttajille. Laissa huomioidaan ikääntyvän maahanmuuttajan palvelujen erityisyys: niiden kulttuurisen-sensitiivisyys ja mahdollisten erityispalvelujen tarve. Merkittävä lakiuudistus on ikääntyville maahanmuuttajalle myönnettävä subjektiivinen omaishoidontuki.

Subjektiivisen omaishoidontuen käyttöönotto on varsin perusteltua, sillä laitoshoidossa olevat ikääntyvät maahanmuuttajat veisivät verrattain paljon resursseja suomalaisvanhuksista poikkeavien palvelutarpeidensa vuoksi. Lisäksi lähes kaikki Suomessa asuvien ikääntyvien maahanmuuttajien edustamat kulttuurit ovat varsin perhekeskeisiä, ja täten myös itse maahanmuuttajavanhukset toivovat, että heidän omat lapsensa olisivat heidän pääasiallisia hoitajiaan. Tosin esimerkiksi Inkerin paluumuuttajat ovat valmiita ottamaan vastaan myös palvelujärjestelmän palvelut. Suomalaisesta kulttuurista merkittävästi eroavista kulttuureista tulevat maahanmuuttajat sen sijaan kertovat olevansa pettyneitä, mikäli omat lapset eivät voi hoitaa heitä. Suomalaisessa kulttuurissa taas ajatellaan, että yksilön perusoikeus on olla riippumaton muista. Jo tämän kulttuurieron vuoksi voi siis ajatella, että ikääntyvät maahanmuuttajat käyttävät niin sanotun virallisen palvelujärjestelmän tuottamia

palveluja vieroksuen kun taas alkuperäisesti suomalaisille vanhuksille niiden käyttö on luontevampaa. Omaishoidon etu on myös se, että siinä ikääntyvän kulttuuriset erityispiirteet voidaan huomioida hyvin, mikä ainakin julkisella sektorilla on vähäisten henkilöstön koulutusresurssien vuoksi vaikeaa turvata. Omaishoitoa täydennetään tarvittaessa avoimuuden palveluilla.

Ikääntyvät maahanmuuttajat huomioidaan erityisryhmänä myös kuntien vanhuspoliittisessa strategiassa. Sosiaalitoimeen on palkattu maahanmuuttajan integraatiota edistäviä työntekijöitä, jotka työskentelevät ikääntyvän maahanmuuttajan kanssa nuorempia maahanmuuttajia pidempään. Asiakastapaamisia järjestetään vanhuksen tilanteesta eniten kertovilla kotikäynneillä, jotka estävät vanhuksen syrjäytymisen jo varhaisessa vaiheessa. Integraatiota edistävä työntekijä on mukana myös vanhuksen palveluketjun suunnittelussa. Palveluketju pyritään siis muotoilemaan ja ottamaan käyttöön mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Kuntien käytännön vanhustyössä työskentelee henkilöstöä, joka on saanut koulutusta ikääntyvän maahanmuuttajan erityistarpeista. Henkilöstö rohkaisee maahanmuuttajaa järjestelmällisesti säilyttämään omaa alkuperäistä kulttuuriaan, mutta ottamaan osaa myös uuden kulttuurin tarjoamaan yhteiskuntaelämään.

Ikääntyvää usein näkevän henkilöstön, esimerkiksi kotipalvelun, tavoitteena on tukea maahanmuuttajan onnistunutta integraatiota. Käynneillään hän perehdyttää vanhusta suomalaiseen kulttuuriin, mutta käyttäytyy kunnioittaen myös vanhuksen alkuperäistä kulttuuria kohtaan. Ikääntyvät maahanmuuttajat pyritään saamaan mukaan myös päivätoimintaan, jossa pyritään onnistuneeseen integraatioon. Päivätoimintaryhmät ovat monikulttuurisia, ja niissä on myös suomalaisia ikääntyviä. Tavoitteina on siis ikääntyvien maahanmuuttajien osalta niin syrjäytymisen ehkäiseminen kuin integraation edistäminen. Monikulttuurinen päivätoimintaryhmä on ikääntyvälle hyvä mahdollisuus osallistua suomalaiseen yhteiskuntaelämään. Ryhmän päiväohjelma voi rakentua eri kulttuureita esittelevän toiminnan ympärille. Ryhmässä ilmenevät eri kulttuurien vanhuuskäsitykset voivat tarjota muiden kulttuurien edustajille aina jotakin uutta, ja jopa löytämään uusia aineksia elämään ja identiteettiin.

Myös muilla ikääntyvien maahanmuuttajien palveluja tuottavilla sektoreilla pyritään huomioidaan heidän tarpeensa mahdollisimman hyvin. Henkilöstöä koulutetaan heidän kohtamiensa maahanmuuttajien edustamien kulttuurien ominaispiirteistä. Koulutusta otetaan vastaan oppimisen halusta ja kiinnostuksesta. Henkilöstöä perehdytetään maahanmuutta-

jan kulttuurisiin käytöstapoihin, uskontoon ja ruokaan. Kielitaidon opettelu on varsin pitkä ja kallis prosessi, joten realistinen vaihtoehto olisi, että hoitohenkilöstöllä olisi toisinaan tulkki mukana. Kouluttaminen parantaa myös henkilöstön työskentelymotivaatiota, ja varmistaa osaltaan heidän pysymistään hoitoalalla.

Kuten hyvinvointivaltiomallissa uskotaan, että sosiaalinen yhteenkuuluvuuden tunne vähentää yhteiskunnallisia ristiriitoja ja turvaa yhteiskuntarauhan säilymistä (Ferge ym. 1997, 20-23), toteutuu se myös tulevaisuuden Suomessa. Valtaosa sosiaalietuuksista on edelleen universaaleja, koska keskiluokalla ei olisi enää erityisiä syitä pitää yllä korkeatasoisia hyvinvointipalveluja, mikäli se ei niitä itse käyttäisi. Myös parantunut työllisyystilanne parantaa hyvinvointivaltion toimintamahdollisuuksia. Vanhusten palvelujen ja etuisuuksien osalta kaikki merkit viittaavat siihen, etteivät suuret ikäluokat johda Suomea rahoitusongelmiin, mikäli työllisyys, talouskasvu, väestönkehitys, veroaste ja etuudet säilyvät pitkällä aikavälillä nykyisellään (Koskinen 2005, 17).

Tulevaisuuden hyvinvointivaltiossa julkinen sektori ostaa yhä enemmän palveluja muilta sektoreilta. Ostopalveluita lisätään kahdesta syystä, ensinnäkin julkisen sektorin oma kapasiteetti ei riitä vastaamaan kasvaneen vanhusväestön tarpeisiin, ja toisekseen koska jäykkä ja byrokraattinen julkinen koneisto ei pysty vastaamaan vanhusten yksilöllistyviin ja monimutkaistuviin palvelutarpeisiin. Ostopalveluiden avulla julkinen sektori kykenee edelleen tuottamaan vanhuksille laadukkaita palveluja, sillä ne täydentävät osuvasti julkisen sektorin palveluita. Palvelujen ostoon kehitetty tilaaja-tuottajamalli on vakiintunut käyttöön, ja se takaa osaltaan ostopalvelujen korkeaa laatua. Ostopalvelut lisäävät myös hyvinvointivaltion toiminnan tehokkuutta. Ikääntyvälle maahanmuuttajalle kilpailutuksesta koituva hyöty näyttäytyy palvelun korkeana laatuna.

Julkisen sektorin ja muiden hyvinvointipolitiikan komponenttien yhteistyötä on kilpailuttamisen myötä vahvistettu sopimusyhteistyön avulla. Tilaaja-tuottajamallin hallittua käyttöönottoa valmisteltiin kauan, ja sen voidaankin sanoa olleen tuloksellisen kilpailuttamisen perusedellytys. (Hänninen 2005, 32-33.) Julkisen sektorin tuottamien palvelujärjestelmien voidaan olettaa vahvistavan palvelujen monituottajamallia tulevaisuudessa, kun toimintaprosessien ja palveluketjujen osaaminen paranee kunnallishallinnossa ja kilpailutuskäytännöt laajenevat. Palvelujen monituottajamallin vakiinnuttua käyttöön, palveluntuottajat toimivat saumattomasti yhdessä. Yhteistoiminnan avulla niiden tarjoamat palvelut ketjuuntuvat juuri kullekin ikääntyvälle maahanmuuttajalle sopiviksi. Myös moniongelmaisten asi-

akkaiden palveluketjut ovat hallittavissa. Palveluketjun muodostamisesta ja sen toimijoiden yhteistyötä koordinoi sosiaalipalvelusta nimetty työntekijä.

Julkinen sektori voi myös palkata järjestöjä erilaisiin projekteihin sopimusyhteistyöllä. Järjestöjen roolia erilaisissa sosiaalialan kehittämistehtävissä lisää tulevaisuudessa myös se, että ne voivat lisääntyvässä määrin hakea myös rahoitusta muualta kuin valtiolta ja kunnilta, esimerkiksi Euroopan Unionin varoista. Koska järjestöillä on mahdollisuus rikkoa ja ylittää monia sektori- ja kuntarajoja ja siten käynnistää aivan uudenlaisia projekteja, niiden merkitys alueellisten maahanmuuttaja asioiden hoitajana korostuu. Järjestöjen on mahdollista ylläpitää toimintaa myös alueilla, joilla palvelujen kysyntä on vähäistä tai satunnaista. Kansalaisjärjestötoiminnan myötä järjestöillä on ensi käden tietoa kansalaisten tarpeista ja paikallistoimintansa takia kenttätuntuma ihmisten tilanteeseen. Palvelujen käyttäjien osallistuminen toiminnan suunnitteluun, toteutukseen ja arviointiin on sisäänrakennettu koko järjestötoiminnan toimintalogiikkaan (Kauppinen & Niskanen 2005, 39).

Järjestöistä maahanmuuttajat saavat myös vertaistukea: nuoremmat ja toimintakykyiset vanhemmat maahanmuuttajat toimivat aktiivisesti järjestöjen vapaaehtoisina. Vapaaehtoisilta maahanmuuttajan saama vertaistuki on sellaista, jota hän ei julkiselta sektorilta saa (Myllymäki 2003, 26). Ja mikäli yksinäisyys kotona on ahdistavaa, järjestöt voivat tarjota paikan vapaamuotoiseen ajanviettoon. Nämä ”monikulttuuriset olohuoneet kehittävät ja pitävät myös kielitaitoa yllä. Järjestöt vahvistavat täten myös sosiaalista pääomaa ja yhteenkuuluvuutta, ja edistävät täten myös maahanmuuttajan kotoutumista. Kansalaisyhteiskuntaa vahvistamalla voidaan syrjäytymistä torjua jopa tehokkaammin kuin erilaisilla viranomaispalveluilla tai sosiaaliturvan pienillä korotuksilla. (Mokka 2006, 9.) Järjestösektori toimii siis kenttänä, jossa maahanmuuttajat itse voivat olla oman toimintansa subjekteja, ei ainaisia holhouksen kohteita.

Kaavamaisen huoltosuhdeajattelun rinnalle onkin tullut käsite tuottava ikääntyminen, jolla halutaan osoittaa, etteivät kaikki eläkkeelle siirtyvät suinkaan ole huollettavia. Palkkatyön lisäksi tuottava ikääntyminen käsittää ikääntyvien toteuttaman omaishoidon ja vapaaehtoistyön sekä näihin valmentavan koulutuksen. Näiden toimintojen kautta ikääntyvät antavat yhteiskunnalle valtavan panoksensa. Nuoret ja vanhat saattavat myös löytää yhteisiä tapaamistiloja ja monisukupolvisia toimintamalleja, joiden kautta sukupolvien väliset suhteet voivat lujittua. Myös ratkaisut vanhusten palvelujen rahoittamisessa voivat vaikuttaa sukupolvien välisiin suhteisiin puoleen tai toiseen. (Koskinen 2005, 15.)

Ikääntyvän väestön mielipide on merkityksellinen tulevaisuudessa, sillä heidän poliittinen voimansa kasvaa tuntuvasti vuosituhaten vaihteen jälkeen. Vuonna 2015 jo kolmannes äänestäjistä on yli 65-vuotiaita. Vanhojen ikäluokkien äänestysaktiivisuus on selvästi korkeampi kuin nuorimpien äänestysikäisten ikäluokkien. Sen vuoksi vanhempien ikäluokkien poliittinen painoarvo on jopa suurempi kuin väestönosan lukumääräinen osuus edellyttäisi. Vanhusväestöön kohdistuvia etuuksia ei täten todennäköisesti tulla ainakaan alentamaan. Suomalaisten vanhusten suuri määrä ja heidän poliittinen aktiivisuutensa, tulee tulevaisuudessa parantamaan vanhusten elämän epäkohtia, ja eittämättä hyöty kohdistuu osaltaan myös ikääntyviin maahanmuuttajiin.

Kollektiivinen ihanteemme on aina ollut vanhuus kotosalla. Painopiste on siirtynyt kotihoitoon ja avopalveluihin sekä tarvittaessa lyhytaikaisiin laitospaikkoihin. Täten asiakkaan palvelukokonaisuus monipuolistuu, mutta samalla myös pirstaloituu. Asiakkaan palvelutarpeisiin räätälöidyn palveluketjun merkitys korostuu edelleen. Kotihoidon painottaminen kuitenkin lisää samalla vanhusten, niin maahanmuuttajien kuin suomalaistenkin, syrjäytymisriskiä. Täten esimerkiksi vanhusten päivätoiminnan merkitys on ymmärretty, ja sen järjestämistä resursoitu. Ikääntyvän maahanmuuttajan kotona asumista helpottavat myös erilaiset teknologiset innovaatiot, joita on tullut sosiaali- ja terveysalalle. Hyväkuntoiselle vanhukselle kotiin painottuva informaalisektorin hoiva voi riittää perusavuksi varsin pitkään, mutta kunnon mahdollisesti heikentyessä verkostojen apu ei usein enää riitä. Informaalisektorin antamaan apuun ei voida kuitenkaan liiemmin vanhuspolitiikassa luottaa, sillä osalla vanhuksista ei välttämättä ole lainkaan sosiaalista verkostoa.

Ikääntyvän maahanmuuttajan hyvinvointia rakennetaan järjestelmällisesti myös tukemalla hänen yhteydenpitoaan muualla oleviin sosiaalsiin verkostoihin. Transnationaalista toimintaa tuetaan onnistuneen integraation varmistamiseksi; tutkimuksissa todistettua on että maahanmuuttajan oman kulttuurin ylläpito on yhtä tärkeää kuin uuteen kulttuuriin sopeutuminen. Erityisesti Suomessa yksin oman kulttuurinsa edustajana asuvalle maahanmuuttajalle tämä voi olla ainoa tapa ylläpitää suhteita alkuperäisen kulttuurinsa edustajiin. Transnationaalisen toiminnan helpottumisen lisäksi globalisaation etuja ovat tulevaisuudessa vierastyövoiman helppo liikkuminen yli valtiorajojen sekä toimivien sosiaalipalvelujen vienti- ja tuonti. Vierastyövoiman avulla voidaan vastata hoitoalaa vaivaavaan työvoimapulaan. Työvoiman ohella ulkomaalainen työvoima voi nostaa myös ikääntyvien maa-

hanmuuttajien palvelujen laatua, sillä hoitajan ja hoidettavan samanlainen kulttuuritausta takaa palvelujen kulttuurisensitiivisyyden.

Ikääntyvä maahanmuuttaja mittaa hoidon laatua hänen edustamassaan kulttuurissa tärkeinä pidettyjen ulottuvuuksien perusteella. Niitä voivat olla esimerkiksi teittely, oman kulttuurin ruuan saaminen ja se, että hoitaja edustaa samaa sukupuolta hoidettavan kanssa. Monilla ikääntyvistä maahanmuuttajista on myös takanaan traumaattisia kokemuksia, joista monilla heistä on tarve puhua. Keskusteluseura lievittää epämääräistä ahdistuksen tunnetta, ja toimii näin syrjäytymisen ennaltaehkäisijänä. Ikääntyvä maahanmuuttaja voimistuu palvelujärjestelmän tarjoaman tuen ja avun vahvistamana kulttuurikompetentiksi ikäihmiseksi, joka on kohtaamistaan menetyksistä ja saamistaan uusista haasteista selviytyvä stressinhallinnan ja sopeutumisen mestari.

6.2.2 Uhkaskenaario

Hyvinvointivaltion toiminnan rahoittaminen on tullut mahdottomaksi tapahtuneiden yhteiskunnallisten muutosten vuoksi. Työllisyystilanne ei ole parantunut päinvastaisista ennustuksista huolimatta. 1990-luvun laman, ja sen jälkivaikutuksien vuoksi syntynyt pitkäaikaistyöttömien alakulttuuri on muodostunut sosiaalisesti hyväksyttäväksi, ja osa kansalaisista, jopa nuorista, valitsee sen tietoisesti elämäntavakseen. Samanaikaisesti myös suuret ikäluokat jäävät eläkkeelle, joten Suomessa vallitsee suoranainen työvoimapula. Odotettu mahdollinen ulkomaalainen työvoima ei koe Suomea houkuttelevaksi muuttomaaksi sen kylmyyden ja monokulttuurisuuden vuoksi. Myöskään keskiluokka ei ole enää tyytyväinen julkisiin palveluihin niiden laadun romahtamisen vuoksi, eikä halua täten maksaa enää veroja progressiivisesti. Hyvinvointivaltio on näin ajautunut kriisiin laskeneiden verotulojen vuoksi: maassamme ei ole enää tarpeeksi veronmaksajia, joten tulojen uudelleenjako on käynyt mahdottomaksi. Toisaalta uudelleenjaolle olisi suuret tarpeet niin palvelujen kuin etuisuuksienkin muodossa; eläkkeelle jääneet odottavat eläkkeitään ja palveluitaan, pitkäaikaistyöttömät työmarkkinatukiaan ja lapsiperheet perhe-etuuksiaan.

Hyvinvointivaltiossa joudutaan tekemään kauan pelätty ratkaisu selektiivisestä uudelleenjaosta. Jako maksajiin ja saajiin virittää tyytymättömyyttä keskiluokassa, ja poliittinen keskustelu alkaa saada oikeistolaisia ja uusliberalistisia piirteitä. Ääripäätä uusissa linjauksissa edustavat ne liberaalit, jotka vaativat lähes täydellistä ja mahdollisimman pikaista irtaantumista julkisesta sosiaaliturvasta ja siirtymistä ”markkinatalouteen ilman adjektiivia” (Ferge

ym. 1997, 15). Uusliberalismin hyvinvointivaltiota vastaan nostamassa kritiikissä nousevat esiin yksilöiden vastuullisuuden, vapauden, tehokkuuden ja talouskasvun teemat. Myös kasvava keskiluokka kritisoi sosiaalipolitiikan keskeisiä arvoja: tasa-arvoa ja uudelleenjakoa (Riihinen 1993, 616).

Väkiluvultaan suuri vanhusten ikäluokka on joutunut ahtaalle, sillä keskiluokka kohdistaa vihaansa työttömien lisäksi heihin. Keskiluokka kokee hyvin epätasa-arvoiseksi sen, että vanhusten palvelut ja etuudet pitävät osaltaan kokonaisveroasteen korkeana. Tämä aiheuttaa ristiriitoja työkäisen ja eläkeikäisen väestön välille. Perinteinen kansaneläkejärjestelmä on supistamisuhan alla myös siksi, koska vuoden 2005 jälkeen suuri osa suomalaisista on tekemisissä työeläkkeen kanssa: joko työeläkkeellä tai työelämässä ansaitsemassa tulevaa eläkettä (Riihinen 1993, 626). Väestölle ei kuitenkaan kyetä tarjoamaan niin hyviä työeläke-etuja, etteikö yksityisvakuutuksen osuus kohoaisi. Yksityisvakuutukset taas ovat mahdollisia vain varakkaammalle työväestölle, joten muutos lisää hyvinvointieroja entisestään.

Hyvinvointivaltion muutosten vuoksi oikeistolaiset ajatukset ovat voimistuneet. Poliittisesti kiristyneen tilanteen vuoksi myös sukupolvien väliset suhteet ovat huonontuneet, koska ne kilpailevat keskenään erilaisista hyvinvointietuuksista. Varakkaammilla vanhuksilla myös perintöjen mahdollinen käyttö hoidon ja palvelujen rahoitukseen saattaa kärjistä nuorten ja vanhojen välisiä suhteita (Koskinen 2005, 15). Ikääntyvät maahanmuuttajat kohtaavat myös ikä- ja rotusyrjintää. Ikäsyryntää esiintyy puheessa, laeissa, kulttuurissa, tieteissä ja monissa yhteiskunnan instituutioissa. Ikääntyvät itse kokevat keskustelun lisääntyvästä eläkepommista, hoitotaakasta ja palvelutarpeen ylettömästä kasvusta loukkaavaksi. Ikäsyryntän lisäksi ikääntyvät maahanmuuttajat kohtaavat heidän ulkomaalaisuuteensa kohdistuvaa rasismia. Syrjityksi tulemisen tunteet vaikeuttavat maahanmuuttajan integraatioita niin henkisellä kuin fyysiselläkin tasolla. Maahanmuuttajat eivät tunne itseään terveilleiksi monikulttuurisille areenoille, eivätkä uskalla enää liikkua yksin.

Tulehtuneen yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi myös järjestösektori on kriisissä. Vapaaehtoisten määrä on vähentynyt radikaalisti, sillä solidaarisuus ja auttamisenhalu ovat kadonneet murentuneen hyvinvoinnin jatkumona. Järjestösektorin supistuminen heikentää ikääntyvien maahanmuuttajien asemaa. Järjestöt ovat ennen toimineet niiden asianajajina, mutta nyt heidän äänellään ei ole enää kantajaa. Julkisen sektorin päätösvalta on viranomaisilla, ja heillä ei ole riittävästi käsitystä ikääntyvien maahanmuuttajien keinoista olosuhteis-

ta. Julkisen sektorin antamien peruspalveluiden antama hoiva ja apu eivät välttämättä kohtaa olemassa olevia tarpeita. Myös peruspalveluista tiedottaminen on järjestäytymätöntä ja sattumanvaraista, joten ”tyhjänä tauluna” uudessa kulttuurissa oleva maahanmuuttaja harvoin saa edes tietoa saatavilla olevista palveluista. Maahanmuuttajat eivät voi ostaa tarvitsemiaan palveluja myöskään yksityiseltä sektorilta, sillä niiden antamiin palveluihin juuri ja juuri köyhyysrajalla liikkuva maahanmuuttajan erityistuki ei riitä. Osa ikääntyvistä maahanmuuttajista ratkaisee ongelman pyrkimällä ansaitsemaan palveluihin tarvitsemansa rahan työmarkkinoilta.

Sosiaalialalla myös koulutetun henkilöstön saaminen on hankalaa. Tämä on yhteinen huoli sekä julkiselle, yksityiselle ja järjestösektorille. (Kauppinen & Niskanen 2005, 34.) Julkisella sektorilla henkilöstölle ei myöskään järjestetä koulutusta työelämässä, sillä resurssit joiden palveluiden järjestämiseen ovat niukat. Ikääntyvä maahanmuuttaja kohtaakin hoidon osalta mielestään hyvin epäinhimillistä kohtelua: hoivaajalta ja hoivattavalta puuttuu yhteinen kieli tai hoivaaja noudattaa suomalaisia tapoja, jotka voivat olla ikääntyvien mielestä jopa loukkaavia.

Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat täten pitkälti sukulaistensa ja läheistensä antaman hoidon varassa. Ne, jotka ovat yksin, ovat myös ilman apua. Lisäksi vanhuksiin saatetaan kohdistaa sukulaishoitosuhteissa erilaista väkivaltaa. Ja koska vanhus on yksin vieraassa maassa, hän ei välttämättä tiedä mistä hakea apua. Ikääntyvä maahanmuuttaja voi näin tahtomattaan syrjäytyä kotiinsa, ja joutua elämään toisten armoilla. Ikääntyvä maahanmuuttaja voi joutua elämään huonoissa olosuhteissa siksi, että hän ei tiedä mitä palveluja uudessa yhteiskunnassa on saatavilla, ja miten niitä haetaan. Palveluketjujen rakentaminen on lähes mahdotonta, sillä eri palveluntuottajien toimintaan ei ole vakiintunut minkäänlaista yhteistyötä. Palvelut jäävät irrallisiksi tuottaen niiden saajallekin vain lisää hämmennystä.

Ikääntyvä maahanmuuttaja jää uudessa kulttuurissaan ”oman onnensa varaan”. Hän poimii integraation palasia sieltä täältä, mutta jää silti kellumaan vanhan ja uuden kulttuurin välimaastoon. Integraatio on lähes mahdotonta, sillä osallistumismahdollisuuksia uudessa kulttuurissa ei juuri ole. Hän on kotoisin jostain, mutta ei tiedä missä hän on nyt. Irrallisuuden ja alemmuuden tunne luonnehtivat hänen sosiaalisia kontaktejaan. Ajatukset täyttyvät paluusta kotimaahan.

7 POHDINTAA

Tutkimukseni päätarkoitus oli selvittää ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmää vuonna 2013. Palvelujärjestelmän osalta tutkimuksessani tuli esiin yksityisen-, järjestö- ja informaalisektorin merkittävät voimavarat täydentää julkisen sektorin tarjoamia palveluja. Vastuuta voitaisiinkin siirtää näin jo suomalaisten vanhusten huollosta ruuhkautuneelta julkiselta sektorilta yksityiselle, kolmannelle ja informaaliselle sektorille. Yksityisen sektorin tuottamat palvelut ovat asiakaslähtöisiä ja korkealaatuisia, ja niiden avulla voitaisiin vastata paremmin ikääntyvien maahanmuuttajien yksilöllisiin palvelutarpeisiin. Maahanmuuttajan hyvinvointi uudessa kulttuurissa on paljon riippuvainen myös integraation onnistumisesta. Onnistuneen integraation avaimet näyttäisivät odottavan käyttöä kolmannella sektorilla, joka voisi helposti tarjota ikääntyville maahanmuuttajille kansalaisyhteiskunnan tuottamaa vertaistukea. Julkisen sektorin merkittävin kehittämistehtävä vaikuttaisi olevan tiedottamisen parantaminen, palveluketjujen hallinta ja omaishoidon tukeminen. Ehkä vielä hieman kauempana tulevaisuudessa ikääntyvien maahanmuuttajien tukijoiksi ja hoivaajiksi voitaisiin palkata jo Suomessa oleskelevia maahanmuuttajia tai jopa ulkomailta rekrytoitavaa vierastyövoimaa. Tämä helpottaisi niin alalla vallitsevaa työvoimapulaa kuin vahvistaisi myös hoivan kulttuurisensitiivisyyden taetta. Ikääntyville maahanmuuttajille luontaista sosiaalisten verkostojen antamaa informaalia hoivaa taas voitaisiin vahvistaa tekemällä maahanmuuttajien omaishoidontuesta subjektiivinen oikeus.

Tutkimuksessani korostui selvästi, että ikääntyvät maahanmuuttajat eivät olleet kovin hyvin selvillä heille tarjolla olevista palveluista. Vain harvat ikääntyvät maahanmuuttajat esimerkiksi tiesivät, mitä kotihoito tarkoittaa, ja vielä harvemmat olivat vastaanottaneet kotipalvelun antamaa tukea ja apua. Ikääntyviä maahanmuuttajia tulisi siis selkeästi informoida paremmin heille kuuluvista palveluista ja etuusmahdollisuuksista. Tietoa tulisi antaa vanhukelle ja hänen läheisilleen systemaattisesti, koska he eivät välttämättä osaa puutteellisen kielitaitonsa ja sosiaaliturvaetuuksien tuntemattomuuden vuoksi hakea tarvitsemiaan palveluja. Yksi tapa saada informaatio järjestelmällisesti kaikkien ikääntyvien maahanmuuttajavanhusten ulottuville, olisivat vanhuksen luo tehtävät kotikäynnit säännöllisin väliajoin. Niiden avulla työntekijä saisi kattavan kuvan vanhuksen kokonaistilanteesta, ja siinä tapahtuvista muutoksista. Kotikäyntien avulla voitaisiin taata vanhusten riittävien palveluiden ja sosiaaliturvaetuuksien saanti. Näin ehkäistäisiin vanhusten terveyteen, toimintakykyyn sekä traumaattisiin elämäkokemuksiin liittyvistä syistä seuraava kotiin eristäytyminen ja syrjäytyminen yhteiskunnasta sekä mahdollinen sukulaishoivassa ilmenevä väkivalta.

Maahanmuuttajien integraation osalta tutkimuksessani korostui, että ikääntyvät maahanmuuttajat ovat erityisessä syrjäytymisvaarassa, sillä heiltä puuttuvat usein koulu-, opiskelu- ja työelämän mukanaan tuomat sosiaaliset verkostot. Maahanmuuttajavanhusten sosiaalinen vuorovaikutus rajoittuukin yleensä omaan perheeseen ja sukuun. Onnistuneen integraation kannalta olisi kuitenkin tärkeää, että maahanmuuttajavanhuksella olisi mahdollisuus osallistua myös perheen ulkopuoliseen sosiaaliseen toimintaan. Ihanteellista olisi, jos maahanmuuttajavanhuksella olisi mahdollisuus ylläpitää omaa kulttuuriaan oman yhteisönsä jäsenien kanssa sekä osallistua myös suomalaiseen yhteiskuntaelämään. Kolmannella sektorilla on jo orastava ratkaisu näihin vaatimuksiin: Suuremmilla paikkakunnilla toimii jo muutama maahanmuuttajavanhuksille tapaamispaikan tarjoava järjestö. Toimintaa voisikin helposti kehittää järjestäytyneemmäksi, esimerkiksi päivätoiminta -tyyppiseksi ratkaisuksi. Näissä ryhmissä voisi olla sekaisin sekä maahanmuuttajavanhuksia että alkupe- räisesti suomalaisia vanhuksia. Integroituminen vahvistuisi säännöllisesti kokoontuvassa monikulttuurisessa ryhmässä.

Tutkimuksessani tarkastelin myös hyvinvointivaltion tulevaisuutta ja sen kehittämistarpeita, toki erityisesti maahanmuuttajavanhustenhuollon osalta. Eräs syy hyvinvointivaltion kehittämistarpeisiin on edessä olevissa yhteiskunnallisissa muutoksissa. Yksi näistä muutoksista on niin sanottujen suurten ikäluokkien eläkkeelle jääminen. Kansainvälisesti vertailtuna väestön ikääntyminen on Suomessa teollistuneiden maiden nopeinta. Ihmiset myös elävät entistä pidempään. Ikääntymisen takia työvoiman tarve vähenee, mutta toisaalta taas työvoiman tarve esimerkiksi hoivapalveluissa kasvaa. Hyvinvointivaltio tasapainoilee tulevaisuudessa kasvavien tarpeiden ja alenevien verotulojen pakkoraossa.

Tutkimukseni tulosten perusteella valtiollisen vastuun säilyminen on ikääntyvien maahanmuuttajien huollon kannalta erittäin tärkeää. Julkinen sektori turvaa heille palveluista tiedottamisen, kohtuuhintaiset peruspalvelut ja huolehtivat kotoutumisen alkuun saattamisesta. Muiden sektoreiden palvelut täydentävät julkisen sektorin palvelutarjontaa. Onnistuneen hyvinvointivaltion, ja täten myös onnistuneen maahanmuuttajavanhustenhuollon, rakentaminen ei ole pelkästään julkisen sektorin projekti, vaan projekti, jossa eri toimijat ja palveluntuottajat haluavat aidosti linkittyä toisiinsa, ja tuottaa tarvitseville juuri heidän tarvitsemiaan palveluja. Uusia ratkaisumalleja voidaan etsiä seudullisesta yhteistyöstä, ostopalveluista, toimivasta alueellisesta työnjaosta, saumattomista palveluketjuista ja teknologiasta.

Tutkimuksessani käyttämässäni tulevaisuudentutkimuksen suuntauksessa tutkija saa tuoda esiin arvojaan siitä, mikä on hyvää ja tavoiteltavaa. Arvorationaalisuus on kuitenkin myös tulevaisuudentutkimuksen heikkous. Tutkimuksessani siis myös omat subjektiiviset ajatukseni antavat selkeästi suuntaa tutkimustuloksille. Perinteisen tieteenkäsityksen mukainen tarkka tutkimuksen toistaminen samoihin tuloksiin pääsemiseksi ei siis tässä menetelmässä ole välttämättä mahdollista. Mikäli aiheesta haluaisi tehdä vähemmän subjektiivisiin ajatuksiin perustuvan, voisi aineistona käyttää juuri tätä aihepiiriä varten kerättyjä haastattelutuloksia ikääntyviltä maahanmuuttajilta, aihepiirin asiantuntijoilta sekä päättäjiltä. Edellä mainittu toteuttamistapa ei valitettavasti tullut kyseeseen pro gradu –tutkielman laajuudessa työssä, vaan olisi vaatinut enemmän aikaa.

Tutkimukseni keskittyi selvittämään juuri suomalaisen palvelujärjestelmän kehittämistarpeita ja –mahdollisuuksia. Tutkimustulokseni voisivat siis olla yleistettävissä myös muihin pohjoismaisiin hyvinvointivaltioihin, sillä ne ovat palvelujärjestelmänsä painotuksiltaan ja kulttuuritaustaltaan Suomen kaltaisia, ja lisäksi niihin on muuttanut maahanmuuttajia samoista maista kuin Suomeen. Mielestäni tutkimustulokset ovat osittain yleistettävissä myös kantaväestön vanhusten huoltoon. Vuonna 2013 ”suuret ikäluokat” jäävät eläkkeelle, ja heidän kuntonsa heikentyessä myös suomalaisten vanhusten huolto kaipaa kehittämistä ja lisävoimavaroja. Myös kantaväestön vanhustenhuollossa voitaisiin hyödyntää julkisen sektorin lisäksi järjestelmällisemmin myös muita palveluja tuottavia sektoreita sekä palvelujen määrälliseksi lisäämiseksi että niiden tuottamien erityisten palvelualueiden vuoksi joita julkinen sektori ei välttämättä kykene tuottamaan.

Ikääntyvät maahanmuuttajat ovat uudessa kotimaassaan pitkälti viranomaisten ja yhteiskunnan antaman tuen ja avun varassa. Mielestäni tutkimukseni vahvuus juuri ikääntyvien maahanmuuttajien palvelujärjestelmän kehittämismahdollisuuksien tutkimisessa oli se, että tarkastelin ikääntyvien maahanmuuttajien kokemuksia ja tarpeita huomioiden samalla kuitenkin myös palveluntuottajien toiminnan todellisuuden ja toiminnan taustalla olevat ideologiat. Tutkimukseni pysyi edellä mainitun toteutustavan vuoksi, sen arvorationaalisuudesta huolimatta, realistisena ja toteutettavana.

Tulevaisuudentutkimus on mielestäni erinomainen tapa tutkia yhteiskunnallista kehitystä, sillä kehitys ei koskaan ”vain tapahdu” tyhjiössä, vaan siihen vaikuttavat varmasti ihmisten arvot ja intressit. Täten tutkimukseni kaltainen tulevaisuudentutkimus voi toimia esimerkkinä siitä, miten haluttu tulevaisuus voidaan toteuttaa johdonmukaisen tutkimuksen ohjaa-

malla työskentelyllä. Kuten suomalainen tulevaisuudentutkija Mika Mannermaa on kuvaa-
vasti esittänyt: ”Skenaarioilla on parhaimmillaan emansipoiva vaikutus: Ne voivat osoittaa
muuttuvassa yhteiskunnallisessa kehitysvaiheessa useita toisistaan voimakkaastikin poik-
keavia tulevaisuuden kehityspolkuja ja siten kyseenalaistaa yleistä näkemystä kehityksen
vääjäämättömyydestä ja ihmisten voimattomuudesta kehitysprosessien edessä”. (Man-
nermaa 1991, 175.) Tulevaisuudentutkimusta voi siis käyttää myös vahvistamaan uskoa
siihen, että asioita voidaan muuttaa.

Etnisiin vähemmistöihin kuuluvat ikäihmiset eivät vaadi itselleen parempia palveluja, ja
tästä syystä he ovatkin varsin haavoittuva ryhmä. Vanhustenhuollossa tulisikin pyrkiä
huomioimaan tämän ryhmän erityistarpeita, jotta palveluja voitaisiin kehittää tarpeita vas-
taaviksi ja täten taata tälle vähemmistöryhmälle inhimillinen elämä, ja jokaiselle kuuluva
perusoikeus huolenpitoon ja riittävään toimeentuloon. Se vaatii paitsi lisäresursseja hoivan
toteuttamiseen myös uuden oppimista vanhustenhuollon henkilöstöltä. Ikääntyvien maa-
hanmuuttajien huollossa on ratkaistavana oleellinen kysymys: millainen asema vanhuksilla
on maahanmuuttajina? Jätetäänkö heidät perheensä tuen ja avun varaan, vai annetaanko
heille mahdollisuus selviytyä itsenäisesti uudessa kulttuurissa, heitä järjestelmällisesti tuki-
en?

LÄHTEET:

Aalto, L. & Hakonen, S. & Koskinen, S. & Päivärinta, E. (1998). Vanhustyö. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Ahmadi, F. and Tornstam, L. (1996). The Old Flying Dutchmen: Shuttling Immigrants with Double Assets. *Journal of Aging and Identity* 1(3), 191–210.

Angel, J. L. & Angel, R. J. (1992). Age at migration, social connections, and well being among elderly Hispanics. *Journal of Aging and Health* 4(4), 480-499.

Bell, Wendell (1998). *Foundations of Future Studies: Human Science for a New Era*. Transaction Publishers. New Brunswick, New Jersey.

Berry, J. W. (1990). Psychology of acculturation. J. J. Bergman (toim.), *Nebraska Symposium on Motivation, 1989: Vol. 37. Cross-Cultural Perspectives. Current Theory and research in motivation*. University of Nebraska: Lincoln, 201-234.

Berry, J. W. (1997). Immigration, Acculturation and Adaptation. *Applied Psychology: An International Review* 46(1), 5-68.

Bitman, M. & Fast, J. E. & Fisher, K. & Thomson, C. (2004) Making the invisible visible. The life and time(s) of informal caregivers. Teoksessa Folbre, N. & Bittman, M. *Family time. The social organization of care*. London: Routledge, 69-90.

Blakemore, K. (1999). International migration in later life: social care and policy implications. *Ageing and Society* 19(6), 761-774.

Bryceson, D. & Vuorela, U. (2002). *Transnational Families in the Twentyfirst Century*. Teoksessa Deborah Bryceson & Ulla Vuorela (toim.) *The Transnational Family: New European Frontiers and Global Networks*. Oxford: Berg, 3-30.

Castles S. & Miller M. J. (1998). *The age of migration: International population movements in the modern world*. MacMillan Press. London.

Cuellar, I. & Harris, L. C. & Jasso, R. (1980). An Acculturation scale for Mexican American normal and clinical populations. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences* 2, 199-217.

Daatland & Biggs (2004). *Ageing and Diversity. Multiple Pathways and Cultural Migrations*. The Policy Press. Bristol.

Ferge, Z. & Hellsten, K. & Kalimo E. & Purola T. (1997). Sosiaalipolitiikan kilpailevien ideologioiden vertailua. Hyvinvointivaltion eurooppalainen malli ja uusliberalismi vaihtoehtoisina esikuvina. Kelan omatarvepaino. Helsinki.

Forsander, A. (2001). *Monietnisyyys, yhteiskunta ja työ*. Yliopistopaino. Helsinki.

Hallberg, P. (2005). *Arvot tasapainossa? Mietteitä oikeudesta, kilpailukyvystä ja hyvinvoinnista*. Dark Oy. Vantaa.

Heikkilä, S. & Lamppu V-M. & Majakangas P. & Raitanen, A. (2000). *Ikääntyvän koutoutujan opas*. Vanhustyön keskusliitto. Vammala.

Hänninen, E. *Welfare mix tulevaisuuden palvelutuotannossa*. Teoksessa Vuorenkoski, L. & Wiman, R. & Sinkkonen, M. (toim.) *Signaaleja*. Stakesin tulevaisuusraportti 2015. Helsinki: Stakesin monistamo, 32-36.

Ihmiseltä ihmiselle – arki mahdollisuutena (2002). Sosiaali- ja terveystoimi. Vanhusten palveluiden strategia vuoteen 2012. Tampereen kaupunki.

Ikäihmisten palvelut. Sosiaali- ja terveysministeriö.

<http://www.stm.fi/Resource.phx/vastt/sospa/shvan/index.htx>.

Viitattu 23.10.2007.

Jaakkola, A. (2000). *Hyvinvointi ja perusturva*. Suomen Kuntaliitto. Helsinki.

Jaakkola, E. (2002). *Vanhuus vieraalla maalla. Ikääntyvät maahanmuuttajat –projekti vuonna 2002*. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Jokinen, K. & Saaristo, K. (2006). Suomalainen yhteiskunta. WSOY Oppimateriaalit Oy. Helsinki.

Julkunen, R. (2001). Suunnanmuutos. 1990-luvun sosiaalipoliittinen reformi Suomessa. Vastapaino. Tampere.

Jyrkämä, J. & Sankari, A. (2001). Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Vastapaino. Tampere.

Kamppinen, M. & Malaska, P. & Kuusi, O. (2003) Tulevaisuudentutkimuksen peruskäsitteet. Teoksessa Kamppinen, M. & Kuusi, o. & Söderlund, S. Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset. Tampere: Tammerpaino Oy, 19-54.

Kane, R. & Penrod, J. (1995). Family Caregiving in an Aging society. Policy Perspectives. Sage Publications Ltd. Thousand Oaks, California.

Kansaneläkelaitos.

<http://www.kela.fi/in/internet/suomi.nsf/NET/071003081650HN?openDocument>

Viitattu 19.12.2007.

Kauppinen S. & Niskanen T. (2005). Yksityinen palvelutuotanto sosiaali- ja terveydenhuollossa. Gummerus kirjapaino Oy. Saarijärvi.

Koskinen, S. (2005) Sukupolvien välinen sopimus vai sota? Teoksessa Vuorenkoski, L. & Wiman, R. & Sinkkonen, M. (toim.) Signaaleja. Stakesin tulevaisuusraportti 2015. Helsinki: Stakesin monistamo, 12-18.

Kotouttamislain toimeenpanoa koskeva selontekoprojekti, loppuraportti 2002.

Krekula, C. (2007) The Intersection of Age and Gender. Reworking Gender Theory and Social Gerontology. Current Sociology 55(2), 155-171.

Kuusi, O. & Kamppinen, M. (2003) Tulevaisuudentutkimuksen peruskäsitteet. Teoksessa Kamppinen, M. & Kuusi, o. & Söderlund, S. Tulevaisuudentutkimus. Perusteet ja sovellukset. Tampere: Tammerpaino Oy, 117-170.

Kuusi, U. (1999). Ikääntyneet maahanmuuttajat – hiljainen haaste kunnille, järjestöille ja seurakunnille. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Kuusi U. & Raitanen A. (2000). Ikääntyvät maahanmuuttajat Suomessa. Mamuprojektin loppuraportti. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Laki maahanmuuttajien kotouttamisesta ja turvapaikanhakijoiden vastaanotosta 9.4.1999/493.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990493?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=maahanmuuttaja%2A>.

Viitattu 19.12.2007.

Lallukka, Kirsi. 2000. Lapsuus- ja vanhuustutkimuksen yhteiskuntatieteellisiä rinnakkainkulkua ja kohtaamisia. *Gerontologia* 14(3), 166–177.

Laroche, M. & Kim C. & Hui M. K. & Tomiuk M. A. (1998). *Journal of Cross-Cultural Psychology* 29(3), 418-433.

Lee, K. (1985). *A New Basis for Moral Philosophy*. Routledge & Kegan Paul. London.

Lepola, O. (2000). Ulkomaalaisesta suomenmaalaiseksi. *Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia* 787. Helsinki.

Liebkind, K. (1984). *Minority Identity and Identification Processes: A Social Psychological Study*. *Commentationes Scientiarum Socialium* 22, The Finnish Society of Sciences and Letters, Helsinki.

Liebkind, K. (1989). *Conceptual approaches to ethnic identity*. Liebkind K. (toim.) *New Identities in Europe*. Aldershot: Gower Publ., 25-40

Liebkind, K. (1992). *Ethnic Identity – Challenging the Boundaries of Social Psychology*. Breakwell G. (toim.) *Social Psychology of Identity and the Self Concept*. London: Surrey University Press/Academic Press, 147-185.

Liebkind, K. (1993). Self-Reported Ethnic Identity, Depression and Anxiety among Young Vietnamese Refugees and their Parents. *Journal of Refugee Studies* 6(1), 25-39.

Liebkind, K. (1994). Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Liebkind K. (toim.) *Maahanmuuttajat kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudemus, 21-49.

Liebkind, K. (1996). Vietnamese Refugees in Finland – Changing Cultural Identity. – Breakwell G. M. & Lyons E. (toim.) *Changing European Identities: Social Psychological analysis of social change*. Oxford: Butterworth-Heinemann, 227-240.

Liebkind, K. (2000). *Monikulttuurinen Suomi: etniset suhteet tutkimuksen valossa*. Gaudemus. Helsinki.

Maailmanpakolaistilanne.

http://www.maailmanpakolaistilanne.net/yleistietoa_oikeusasema.html

Viitattu 15.12.2006.

Malaska P. (2003) Tulevaisuustietoisuus ja tulevaisuuteen tunkeutuminen. Teoksessa Vapaavuori M. (toim.) *Miten tutkimme tulevaisuutta?* Tampere: Tammerpaino Oy, 6-12.

Mannermaa M. (1986). Futures research and social decision making. *Futures* 18 (5), 658-670.

Mannermaa M. (1991). Evolutionaarinen tulevaisuudentutkimus. Tulevaisuudentutkimuksen paradigmojen ja niiden metodologisten ominaisuuksien tarkastelua. Valtion painatuskeskus. Helsinki.

Mannermaa M. (1993) Tulevaisuudentutkimus tieteellisenä tutkimusalana. Teoksessa Vapaavuori M. (toim.) *Miten tutkimme tulevaisuutta?* Tampere: Tammerpaino Oy, 19-33.

Masini, E. (1989). The Future of Future Studies. *Futures*, 21(2), 152-160.

Miettinen, H. 1999. Suomalaisesta inkeriläiseksi. Etninen identiteetti inkerinsuomalaisten elämäntarinoissa. Sosiaalipsykologian pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto.

Moisio, E. (2005) Suomi 2015 – työn ja elämän uudet muodot. Teoksessa Vuorenkoski, L. & Wiman, R. & Sinkkonen, M. (toim.) Signaaleja. Stakesin tulevaisuusraportti 2015. Helsinki: Stakesin monistamo, 8-11.

Mokka, R. & Neuvonen, A. (2006). Yksilön ääni. Hyvinvointivaltio yhteisöjen ajalla. Edita Prima Oy. Helsinki.

Mummonkammari. <http://www.aamulehti.fi/mummonkammari/lehdet/uusi/>
Viitattu 12.2.2006.

Myllymäki, A. (2003). Kolmas sektori kilpailuyhteiskunnan hyvinvointipalvelujen täydentäjänä. Tampereen yliopistopaino Oy. Tampere.

Nesdale, D. & Rooney, R. & Smith, L. (1997). Migrant Ethnic Identity and Psychological Distress. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 28(5), 569-588.

Nguyen, H. H. & Messé, L. A. & Stollak, G. E. (1999). Toward a More Complex Understanding of Acculturation and Adjustment. Cultural Involvements and Psychosocial Functioning in Vietnamese Youth. *Journal of Cross-Cultural Psychology*. 30(1), 5-31.

Närvänen A. (2004) Age, Ageing and the Life Course. Teoksessa Öberg B. & Närvänen A. & Näsman E. & Olsson E. (toim.) *Changing Worlds and the Ageing Subject. Dimensions in the Study of Ageing and Later Life*. Chippenham, Wiltshire, Great Britain. Antony Rowe Ltd., 65-80.

Pentikäinen M. & Lassi Saressalo (toim.) (2005). Loputtomalla matkalla. Kertomuksia pakolaisuudesta. Hakapaino Oy. Helsinki.

Perustuslaki 11.6.1999/731.

<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=perustuslaki>. Viitattu 19.12.2007.

Phinney, J. S. (1990). Ethnic identity in adolescents and adults: review of research. *Psychological Bulletin* 108(3), 499-513.

Puuronen, V. (2006) Näkökulmia etnisten suhteiden tutkimukseen Suomessa. Teoksessa Martikainen, T. (toim.) Ylirajainen kulttuuri – Etnisyys Suomessa 2000-luvulla. Helsinki: Hakapaino Oy, 42-54.

Riihinen, O. (1993) Näkökulmia tulevaisuuteen. Teoksessa Riihinen, O. (toim.) Sosiaalipolitiikka 2017. Näkökulmia suomalaisen yhteiskunnan kehitykseen ja tulevaisuuteen. Juva: WSOY:n graafiset laitokset, 603-636.

Sayegh, L. & Lasry, J-C. (1993). Immigrants' Adaptation in Canada: Assimilation, Acculturation, and Orthogonal Identification. *Canadian Psychology* 34(1), 98-109.

Silveira, E. & Allebeck, P. (2001). Migration, ageing and mental health: an ethnographic study on perceptions of life satisfaction, anxiety and depression in older Somali men in east London. *International Journal of Social Welfare* 10(4), 309–320.

Sokolovsky J. (toim.) (1997). The cultural context of ageing: Worldwide perspectives. Bergin & Carvey. Westport, Connecticut.

Söderling, I. (1999). Perheitä meiltä ja muualta. Suomalaisien näkemyksiä omista maahanmuuttajien perheistä. Vammalan Kirjapaino. Vammala.

Takala S. (2004) Selvitys ikääntyvien maahanmuuttajien hoidon ja palvelujen kohtaamisesta Tampereen Hervannassa. Teoksessa Rossi M. & Takala S. Omassa kodissa – omilla mausteilla. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto, 1-45.

Tenhunen, L. (2004). Yrittäminen sosiaali- ja terveysalalla. Dark Oy. Vantaa.

Tilastokeskus. http://pxweb2.stat.fi/database/StatFin/vrm/vaerak/vaerak_fi.asp.
Viitattu 18.12.2007.

Torres, S. (2004) Making sense of the construct of successful ageing: the migrant experience. Teoksessa Daatland & Biggs (toim.). Ageing and Diversity. Multiple Pathways and Cultural Migrations. Bristol: The Policy Press, 125-139.

Unipoint. <http://www.tampere.fi/kulttuuri/unipoint/>. Viitattu 12.2.2006.

Uotinen, V. (1995). Minkälainen ihminen on vanha. Ikästereotypiat vanhaa ihmistä koskevissa kuvauksissa. Gerontologia 9(3) 1995, 165–173.

Vanhuspolitiikka. Sosiaali- ja terveysministeriö.
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/vanhuspo/vanhpo4.htm>.
Viitattu 23.10.2007.

Vanhustyön keskusliitto.
http://www.vanhustyonkeskusliitto.fi/fin/jarjestotoiminta/ikaantyyvat_maahanmuuttajat/sahkoiset_julkaisut/. Viitattu 10.2.2008.

Ward, C. (1996). Acculturation. Teoksessa Landis D. & Bhagat B. (toim.) Handbook in Intercultural Training. Newbury Park, California: Sage, 124-247.

Warnes T. (2004) Older foreign migrants in Europe: multiple pathways and welfare positions. Teoksessa Daatland & Biggs (toim.) Ageing and Diversity. Multiple Pathways and Cultural Migrations. Bristol: The Policy Press, 141-153.

Vihantola, J. (2002). Ikääntyvien maahanmuuttajien kotoutumiskokemuksia Jyväskylässä. Vanhustyön keskusliitto. Helsinki.

Yhdistyslaki 26.5.1989/503.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1989/19890503?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=yhdistyslaki>. Viitattu 19.12.2007.

Ying, Y. W. (1996). Immigration Satisfaction of Chinese Americans: An Empirical Examination. *Small Group Research* 25(2), 224-249.

Zechner, M. (2006) Hoivan paikat transnationaalisissa perheissä. Teoksessa Martikainen, T. (toim.) *Ylirajainen kulttuuri – Etnisyys Suomessa 2000-luvulla*. Helsinki: Hakapaino Oy, 83-103.